

Popravy jako součást politických represí v SSSR, a dosud zjištěné oběti z řad Čechů a československých občanů

Mečislav Borák

In: *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918-1956). Sborník studií. Část I. – Vězni a popravení.* Opava, Slezské zemské muzeum a Slezská univerzita 2007, s. 117-236. ISBN 978-80-86224-64-0 (Slezské zemské muzeum), ISBN 987-80-7248-428-7 (Slezská univerzita).

Sotvakdo by dnes již pochyboval o tom, že mezi oběťmi politických represí v někdejší Sovětském svazu byli i Čeči a českoslovenští občané. Přesto však neznáme jejich jména a životní osudy, ba ani nevíme, kolik jich vlastně bylo. Od pádu totalitního režimu uplynuly už skoro dvě desítky let, ale svědectví o jeho zločinech se jen pomalu a pracně vydobývá z archivů. Pořád u nás ještě existují desítky a možná stovky rodin, které hledají stopy po svých blízkých, zmizelých v Sovětském svazu. Obvyklá fráze, že zmizeli beze stop, však nemá opodstatnění, neboť sovětský režim si vedl obsáhlé záznamy o všech svých odpůrcích, ať už skutečných, potenciálních či zcela vykonstruovaných. Archivní doklady o obětech režimu není sice snadné najít ani získat k nahlédnutí, ale ve spolupráci s lidmi odhodlanými uctít památku obětí a zachovat jejich poselství budoucím generacím je možné postupně dosahovat alespoň dílčích výsledků. S vědomím mnoha rizik jsme se rozhodli touto namáhavou a nejistou cestou vydat, a přinášíme zprávu o prvních zjištěních, jež se mohou stát základem dalšího pátrání.

V této studii se nejprve pokusíme stručně charakterizovat specifické pramenné materiály, jež byly základem našeho výzkumu, a posoudíme jejich vypovídací hodnotu. Budeme sledovat, jak se měnilo pojetí trestu smrti už od dob carského Ruska, s vylíčením klíčových etap vývoje trestního zákonodárství v Sovětském svazu. Srovnáme různé zdroje statistických údajů o počtech osob popravených z politických motivů a budeme komentovat „politické“ paragrafy trestního zákoníku, které v Sovětském svazu platily po celou dobu jeho existence v takřka nezměněné podobě, a výrazně se podílely na obrovském rozsahu represí. Největší pozornost věnujeme praktické aplikaci represivních opatření, prováděných bezpečnostním a soudním aparátem na objednávku

politického vedení státu. Budeme se snažit o zjištění, vůči jakým kategoriím obyvatel byly politické represe namířeny, a jak se tyto represe promítly do osudů československých občanů a příslušníků české menšiny žijících v SSSR. Z široké škály represí si budeme všimnout pouze té nejvyšší – trestu smrti. Hlavním cílem pak bude navrácení jmen dosud bezejmenným obětem politicky motivovaných poprav, a zjištění bližších údajů o příčinách, datu a místě jejich smrti, případně i o místě jejich posledního odpočinku. Ne vždy se nám to v úplnosti podaří, ale pokus o první, byť prozatím značně neúplný soupis obětí bude učiněn.

SPECIFIKA PRAMENNÉ ZÁKLADNY A METOD VÝZKUMU

O některých specifikách výzkumu obětí politických represí v bývalém Sovětském svazu, ať již se to týká pramenné základny či zvolených výzkumných metod, pojednává již publikovaná zpráva o historii, průběhu a výsledcích výzkumu, v níž jsou popsány i podmínky studia v ruských archivech, nebo zásady vlastního systému elektronické evidence obětí.¹ Také česká a ruská literatura, stejně jako tištěné i archivní prameny k tématu represí Čechů a československých občanů byly již podrobně popsány.² Byly publikovány rovněž obsáhlé soupisy nové ruské a ukrajinské literatury k této problematice.³

Proto se k těmto otázkám nebudeme blíže vracet, a zdůrazníme jen některé zvláštnosti výzkumné práce s ruskými soupisy obětí politických represí, ať již v jejich knižně vydané formě, nebo v podobě elektronických databází. Z archivních fondů, jež si vyžadují specifický přístup badatele, připomeneme pouze ty, které se vztahují k popraveným osobám, tedy fondy uchovávací archivní vyšetřovací spisy, neboť

¹ BORÁK, M.: Výzkum a evidence obětí perzekuce z řad Čechů, československých občanů a obyvatel českých zemí v Sovětském svazu v letech 1918 – 1956. In: *Výzkum perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918-1956)*. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference, pořádané Ústavem pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, Národním archivem České republiky a Slezským zemským muzeem 30. listopadu 2006 v Praze. Opava 2007, s. 10-40.

² Viz např. BORÁK, M.: Českoslovenští občané z území dnešní České republiky perzekvovaní v SSSR. In: BORÁK, M. a kol.: *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR*. Sborník studií. Praha 2003, s. 13-39; BORÁK, M.: *České stopy v Gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu*. Opava 2003, s. 14-37.

³ Výběrová bibliografie k problematice politických represí v SSSR. Sestavili B. Belenkin a N. Vasil'jeva, sdružení Memoriál, Moskva. In: *Výzkum perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918-1956)*, c. d., s. 125-266; BORÁK, M.: *Literatura k problematice politických perzekucí v SSSR z fondů knihovny Slezského zemského muzea v Opavě*. Časopis Slezského zemského muzea, řada B, r. 56, 2007.

problematiku osob vězněných v gulagu či pobývajících ve vyhnanství lze studovat též v mnoha jiných archivních fondech.

Při vyhledávání, zjišťování a ověřování údajů o obětech represí musíme vzít v úvahu, že informace získané ze zmíněných zdrojů se budou často překrývat, proto je jejich vzájemné porovnání nutností. Bylo by proto škoda některý ze zdrojů, které jsou k dispozici, nevyužít, neboť může skrývat dílčí informaci jinde nedosažitelnou.

„Martyrology“

Pamětní knihy obětí politických represí, jimž se s ohledem na ruské tradice říká také „martyrology“ (z původního řeckého slova pro seznamy křesťanských mučedníků s vylíčením jejich života a mučednické smrti), jsou pro badatele specifickým pramenem, bez jehož důkladného studia se sotva může obejít. Myšlenka vydávat takové soupisy obětí vznikala v Rusku spolu s občanským hnutím Memoriál už na konci osmdesátých let minulého století, ale do života ji uvedly až rehabilitační zákony. Např. zákon Ruské federace „O rehabilitaci obětí politických represí“, podepsaný prezidentem B. N. Jelcinem 18. října 1991, ve svém čl. 18 uváděl: „Soupisy osob rehabilitovaných na základě tohoto zákona, s uvedením základních biografických údajů a obvinění, z něhož byly uznány za rehabilitované, pravidelně publikují tiskové orgány místních sovětů lidových poslanců Nejvyšších sovětů republik v Ruské federaci a Nejvyššího sovětu Ruské federace.“⁴

Kromě seznamů obětí zveřejňovaných v novinách a časopisech se už počátkem devadesátých let začaly objevovat i knižní publikace, a na jejich konci už představovaly sotva zvládnutelný objem různorodých informací. Pamětní knihy vydávaly bývalé svazové republiky, autonomní republiky, okruhy, oblasti a kraje, větší města, vycházely přehledy obětí podle národnosti, profese či konfese. O obsahové pestrosti této produkce si lze učinit přibližnou představu i z u nás publikovaného přehledu martyrologů ze sbírek knihovny Memoriálu, zahrnujícího 230 položek.⁵ Poslední takový soupis, zpracovaný střediskem při Ruské národní knihovně v Petrohradu, zahrnuje celkem 626 vydaných pamětních knih (ponechává stranou elektronické databáze), v nichž jsou zachycena jména více než 1 milionu 500 tisíc obětí. V rámci projektu „Navrácená jména“

⁴ *Reabilitacija i vosstanovlenije prav žertv političeskich repressij*. Sbornik zakonodatel'nych aktov i metodičeskich materialov. Sost. N. A. Ol'sanskij, O. N. Jevančina. Velikij Novgorod 2001, s. 20.

⁵ Knižně vydané soupisy zastřelených a perzekvovaných osob, evidované ve sdružení Memoriál v Moskvě. In: BORÁK, M. a kol.: *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR, c. d.*, s. 153-201.

i z mnoha jiných místních iniciativ stále vycházejí martyrology z dalších regionů, takže počet zjištěných jmen obětí se zřejmě až zdvojnásobí. Vedoucí petrohradského střediska A. J. Razumov však upozorňuje: „Část cesty jsme ušli. Když se ale při pátrání obracíme ke knihám, pokaždé vidíme, že byla zveřejněna jen poměrně nevelká část navrácených jmen.“⁶

Úroveň zpracování pamětních knih je značně rozdílná, od pouhých jmenných soupisů obětí s minimem informací, podle nichž lze identifikovat konkrétní osobu (jak tomu je např. u soupisů z Ivanovské oblasti), až po obsáhlé životopisné medailónky s fotografiemi, ukázkami osobních dokumentů, výňatky ze spisů aj. Pro účely našeho výzkumu je důležité, aby biogramy obětí obsahovaly pokud možno co nejpřesnější údaj o místě jejich narození a o národnosti, k níž se hlásily. Existují už obsáhlé soupisy obětí, kde tyto údaje nechybí, např. v leningradských martyrologiích,⁷ nebo v sérii pamětních knih Tomska.⁸ Podobně důležitý je i údaj o státním občanství oběti, který však většina soupisů obvykle pomíjí. Badatel by měl už při zahájení výzkumu vědět, ve kterých oblastech najde informace o obětech, v jaké jsou kvalitě, kde se nacházejí zdroje informací a jak jsou dostupné. Právě martyrology mohou na některé z těchto otázek odpovědět. Např. Moskva, v níž jako v centru země bylo značné množství popravených obětí, vydávala zprvu martyrology jen o tomto druhu represí. Po prvních soupisech sestavených podle pěti míst pohřbení obětí (toto kritérium pro sestavení soupisu zvolili pouze v Moskvě) následovaly přesnější a širší soupisy i celé edice studií např. o největším pohřebišti v Butovu, o jeho historii i obětech.⁹ Jak velký je rozdíl mezi nejstarším a nejnovějším martyrologem lze ukázat na příkladu Donského hřbitova: první soupis z roku 1993 obsahoval stručné údaje o 670 zastřelených, druhý z roku 2005 uvedl již 5065 podrobných biogramů, většinou doplněných fotografií zastřeleného.¹⁰ Obvykle však stojí zato vrátit se i ke starším soupisům, neboť v doprovodných materiálech mohou být cenné informace, jež se v dalších vydáních neopakují.

⁶ *Knigi pamjati žertv političeskich repressij v SSSR*. Annotirovannyj ukazatel'. Sost. J. P. Gruzdev, A. J. Razumov. Sankt-Peterburg 2004, s. 8; přehled lze najít též na internetové stránce Memoriálu, <http://lists.memo.ru>

⁷ Blíže RAZUMOV, A. J., GRUZDEV, J. P.: Leningradskij martirolog. 1937-1938 gg. Opyt formirovanija regional'noj knigi pamjati žertv političeskich repressij. In: *Problemy sozdanija jedinogo elektronnoho banka dannyh žertv političeskich repressij v SSSR*. Nižnij Tagil 2001, s. 70-77.

⁸ UJMANOV, V. N.: Knigi pamjati kak dokument i istočnik. Tamtéž, s. 94-98.

⁹ *Butovskij poligon: 1937-1938 gg.* Kniga pamjati žertv poličeskich repressij. T. 1-8, Moskva 1998-2004.

¹⁰ *Rasstrelnyje spiski. Vyp. 1. Donskoje kladbišče, 1934-1940.* Moskva 1993; *Rasstrelnyje spiski. Moskva, 1935-1953. Donskoje kladbišče (Donskoj krematorij).* Kniga pamjati žertv političeskich repressij. Moskva 2005.

Martyrology pokrývají území bývalého SSSR značně nerovnoměrně. Zatímco třeba v Moskvě nebo v Pobaltí už vydávají doplněná a rozšířená vydání soupisů, a v Kazachstánu zachytili oběti ve všech 17 oblastech země, existovalo v Ruské federaci ještě nedávno 20 regionů, v nichž nebyl takový soupis zpracován nebo vydán. Bylo to 8 republik (Adygejsko, Burjatsko, Čečensko, Čuvašsko, Dagestán, Ingušsko, Karačajevsko-Čerkesko, Tuva), 1 kraj (Primorskij) a 11 oblastí (Brjanská, Čeljabinská, Kaliningradská, Kamčatská, Kostromská, Penzská, Saratovská, Tambovská, Volgogradská, Vologdská, Voroněžská).¹¹ Také obvykle poměrně nízký náklad těchto publikací ovlivňuje možnosti výzkumu, neboť pouhé čtyři knihovny v Rusku mají poměrně kompletní soubor martyrologů. Nejkompletnější sbírku budou mít v ústředí Memoriálu v Moskvě (přes 500 knih ze 60 regionů Ruské federace a další z republik Pobaltí, Ukrajiny, Kazachstánu, Kirgizie, Moldávie a Běloruska), a také ve středisku „Navracená jména“ při Ruské národní knihovně v Petrohradu, které je pověřeno evidencí soupisů. Nejlepší podmínky ke studiu martyrologů jsou v Muzeu A. Sacharova v Moskvě (snadný přístup ke knihám, otevřeno denně kromě pondělí až do 19 hodin), další sbírku vlastní Ruský společenský fond A. Solženicyna v Moskvě. Právě potíže s nízkou dostupností informací o obětech represí vedly k rozhodnutí, že bude zapotřebí vytvořit jednotnou elektronickou databázi všech obětí politických represí, samozřejmě s využitím již vydaných martyrologů a existujících elektronických databází.

Elektronické databáze obětí

Jednu z prvních elektronických databází vytvořili v Muzeu Andreje Sacharova z podkladových materiálů Skupiny pro zvěčnění památky obětí politických represí, pracující pod vedením M. B. Mindlina. Skupina se obrátila na bezpečnostní archivy, v nichž jsou uloženy spisy týkající se osob zastřelených v Moskvě a Moskevské oblasti (Ústřední archiv FSB RF, archivy správ FSB pro Moskvu a Moskevskou oblast, pro Belgorodskou, Kurskou, Orlovskou, Samarskou, Smolenskou, Sverdlovskou, Tamborskou, Tverskou, Vladimírskou, Jaroslavskou oblast, Státní archiv Ruské federace aj.). Z informací, které od nich získali, pak pracovníci skupiny sestavili první soupisy obětí, a podkladové materiály předali do muzea. Tady z nich v roce 1996 zhotovili první

¹¹ Viz *Žertvy politického terora v SSSR*, webové stránky Memoriálu <http://lists.memo.ru>

databázi obětí. První disk CD „**Martyrolog zastřelených v Moskvě a Moskevské oblasti v letech masových represí**“ obsahoval 17 142 jmen zastřelených, pochovaných na pěti moskevských pohřebištích (Jauza, Donskoje a Vagaňkovskoje, Kommunarka, Butovo). Tvůrcem počítačového programu byl V. V. Frolov.¹²

Počet zjištěných obětí se stále zvětšoval, v roce 2002 již databáze obsahovala 24 tisíc jmen, a současná internetová databáze zahrnuje už 26 098 jmen.¹³ Databáze vznikla v rámci dlouhodobého projektu muzea A. Sacharova „Památka na bezpráví“ a eviduje oběti represí již za období let 1918 – 1953.¹⁴ Z různých zdrojů lze předpokládat, že jen v letech 1921 – 1953 bylo v Moskvě a Moskevské oblasti zastřeleno 35 tisíc osob, takže se databáze bude ještě rozrůstat. Její zvláštností je evidenční karta v hezké grafické úpravě, na níž je fotografie zastřeleného (pokud se v jeho vyšetřovacím spise nacházela) a základní údaje o něm (jméno, příjmení, jméno otce, rok narození, národnost, místo narození, bydliště, vzdělání, stranická příslušnost ve VKS /b/, zaměstnání, datum zatčení, kým byl odsouzen, z čeho byl obviněn, kdy byl vynesena rozsudek, kdy byl zastřelen, kde je pohřben, kde se nachází jeho spis). Vytisknutou kartu ve formátu A4 dávají pracovníci muzea rodinám pozůstalých po obětech místo obvyklého potvrzení. Fotografie zastřeleného se však dochovala jen v necelé třetině spisů (7685 případů).

Výbava databáze je pro účely historického výzkumu sice velmi skrovná, nicméně může být dobrým výchozím bodem, neboť podle zmínky o uložení vyšetřovacího spisu lze kontaktovat příslušný archiv. Databáze umožňuje křížové vyhledávání podle jednotlivých rubrik, jmen či slov a jejich částí, takže lze aspoň částečně omezit následky nepřesného řazení některých údajů. Např. podle statistiky databáze uvedené v úvodních instrukcích by se v ní mělo nacházet celkem 33 Čechů. V rubrice „národnost“ je ovšem často uvedeno nejen Čech, ale i „Čechoslovák“ nebo „Slovák“, další Češi a českoslovenští občané jsou uvedeni jako Židé, Rakušané a Maďaři (protože se narodili v někdejší Rakousko-Uhersku) apod. Řídíme-li se též místem narození a předválečného působení obětí, nalezneme jich téměř stovku. A to nepochybně není konečné číslo, neboť u asi pěti

¹² MICHAJLOVA, A., BUDRAGIN, D.: Komp'juternyje bazy dannyh Muzeja i centra „Mir, progress, prava čeloveka“ im. Andreja Sacharova. In: *Problemy sozdanija jedinogo...*, c. d., s. 58-62; KIRILLOV, V. M.: Sostajanije raboty po projektu i prespektivy jego razvitija. In: *Materialy k seminaru-treningam*. Nižnij Tagil 2002, s. 19.

¹³ *Meždunarodnyj projekt sozdanija jedinogo elektronnoho banka dannyh žertv političeskich repressij „Vozvraščennyje imena“*. Sbornik materialov po istorii pervogo etapa projekta. Sost. V. M. Kirilov, L. V. Kovalčuk. Nižnij Tagil 2003, s. 168-169; <http://memory.sakharov-center.ru/mortirolog.asp>

¹⁴ Databáze se dnes nazývá „Oběti politických represí, zastřelené a pochované v Moskvě a Moskevské oblasti v letech 1918 – 1953“. Finančně ji podporuje Americká agentura pro mezinárodní rozvoj (USAID) a Jacksonův fond.

set obětí není národnost uvedena, u dalších je poměrně složité prokázat jejich státní příslušnost. Mohlo by ji možná potvrdit nahlédnutí do vyšetřovacího spisu, či alespoň dotaz u příslušného archivu FSB. Pro náš výzkum byla důležitá rovněž informace o místě pohřbení oběti, neboť z ní šlo usuzovat na uložení spisu a pravděpodobnost získání přístupu k němu (pouze spisy většiny obětí pochovaných v Butovu jsou přístupné v GARFu).

Širším zdrojem informací je obsáhlá databáze „**Oběti politického teroru v SSSR**“, pořizená sdružením Memoriál. Vznikala od roku 1998 s cílem uchovat památku obětí represí a pomoci pozůstalým obnovit historii jejich rodin. Vychází z informací nashromážděných v pamětních knihách a soupisech obětí ze všech regionů bývalého SSSR, ať již vydaných knižně, v podobě elektronických přehledů, či jiných soupisů připravených ke zveřejnění. Sestavovatelé databáze si uvědomili, že regionální vydání soupisů problém s přístupem k informacím o obětech neřeší, protože jsou jen obtížně dostupná, a začali pracovat na vytvoření jednotné evidence všech obětí, jež by byly přístupná i prostřednictvím internetu. Záhy poznali, že tento cíl je obtížně dosažitelný a časově vzdálený, proto se snaží pravidelně zveřejňovat alespoň dílčí dosažené výsledky. První disk této databáze byl vydán v roce 2001 a zahrnoval databázi více než 130 tisíc jmen obětí ze 26 regionů Ruska a soupisy dalších 210 tisíc jmen. Disky byly rozeslány do regionů a záhy objevilo velké množství dalších informací z jednotlivých oblastí, v nichž podobné soupisy už existovaly. Proto hned v listopadu 2002 bylo ve spolupráci s Komisí prezidenta RF pro rehabilitaci obětí politických represí a Muzeem A. Sacharova připraveno druhé vydání, které evidovalo již 640 tisíc obětí ze 43 regionů Ruska a Kazachstánu.¹⁵ Třetí vydání roku 2004, které bylo pro náš výzkum směrodatné, uvádělo už přes 1 milion 340 tisíc jmen obětí ze 62 regionů Ruska, ze všech oblastí Kazachstánu a Uzbekistánu, a dvou oblastí Ukrajiny (Oděsská a Charkovská oblast). Vedoucím projektu je J. Z. Račinskij z Memoriálu, vědeckými konzultanty jsou N. G. Ochotin a A. B. Roginskij, tvůrcem programu je V. A. Krachotin, grafické zpracování provedl A. A. Kulakov.¹⁶ Databáze podle 3. vydání je zveřejněna i na internetových stránkách Memoriálu.¹⁷ V současné době se již dokončují redakční práce čtvrtého vydání, které má obsahovat jména celkem dvou milionů obětí.

¹⁵ *Meždunarodnyj projekt sozdanija...*, c. d., s. 164.

¹⁶ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*. Izd. 3-e. Moskva, Izdatelstvo Zveňja 2004. Vydání finančně podpořila Regionální společenská organizace Otkrytaja Rossija.

¹⁷ Viz <http://lists.memo.ru>; vydání finančně podpořil Fond Heinricha Bölla.

Databáze člení oběti do třech hlavních kategorií. V první jsou osoby zatčené z politických důvodů bezpečnostními orgány a odsouzené soudními či mimosoudními orgány k trestu smrti, do vězení či gulagu, nebo do vyhnanství. Druhou kategorií tvoří represe vůči rolníkům – administrativní tresty vyhnanství při „rozkulačování“ vesnice, třetí tvoří deportace národů z míst jejich tradičního usídlení na Sibiř, do Střední Asie a Kazachstánu. Sestavovatelé databáze si uvědomují, že četné další represe prozatím zůstaly stranou pozornosti, a že jimi shromážděné údaje zahrnují pouze 10 – 12 procent všech skutečných obětí. Nicméně lze s povděkem přijmout i jejich evidenci, v níž lze najít informace o zhruba pěti stech Češích a Čechoslovácích, z toho o více než dvou stovkách popravených (opět za předpokladu, že využijeme co nejširší křížový způsob vyhledávání). Stručný biogram oběti zahrnuje její jméno, příjmení, jméno otce, rok a místo narození, národnost, členství ve VKS /b/ a případné vyloučení, vzdělání, povolání a zaměstnání v době zatčení, bydliště, datum zatčení, datum soudu a označení soudního či mimosoudního orgánu, obvinění slovně nebo paragrafem trestního zákoníku, výměr trestu, datum a místo zastřelení, datum rehabilitace a orgán, který ji provedl, zdroj informace, číslo vyšetřovacího spisu. Zdaleka ne všechny údaje jsou u konkrétních osob uvedeny, neboť ani podkladové materiály nemají jednotnou formální úpravu. Pro náš výzkum má databáze význam též v tom, že z odkazu na zdroj informace, jímž je obvykle pamětní kniha nebo databáze obětí represí příslušné oblasti, můžeme usuzovat na archiv, ve kterém je uložen spis oběti. Výhodné je rovněž vědět, které martyrology byly podkladem databáze, což umožňuje soustředit pozornost na nově vydané či do evidence nezahrnuté. Zde tkví jeden z největších problémů této databáze: ani ve své verzi teprve chystané k vydání nebude patrně mít informace ze západních oblastí Ukrajiny. Tamní zpracovatelé je totiž převedli z původní ruštiny vyšetřovacích spisů do ukrajinštiny, s níž databáze není kompatibilní. Ani další překlad jmen zpátky do ruštiny by problém nevyřešil neboť hrozí pravděpodobnost zkreslení jmen dvojím překladem. Bohužel, právě na západní Ukrajině, vzhledem k někdejšímu četnému českému osídlení na tomto území (včetně částí předválečného Polska, které po roce 1939 získal SSSR), bylo značné množství obětí represí, o nichž se musíme dovědět z jiných zdrojů.

Svéráznou databází obětí jsou „**Stalinské soupisy zastřelených**“ (*Stalinskije rasstrel'nyje spiski*), poprvé vydané sdružením Memoriál a Archivem prezidenta Ruské federace v roce 2004. Právě v tomto archivu se dochovaly 383 soupisy asi 44 a půl tisíce osob, jejichž trest osobně schvaloval J. V. Stalin a někteří členové politbyra ÚV VKS /b/

(Molotov, Kaganovič, Vorošilov, Ždanov aj.). Naprostá většina souzených byla zastřelena. První soupisy pocházejí už z podzimu roku 1936, většina pak z let 1937 – 1938. Později bylo nalezeno ještě pět soupisů z let 1940, 1942 a 1950, jež byly do databáze přidány. Soupisy zhotovily orgány NKVD a rozhodnutí politického vedení pak převedlo do formálního výroku Vojenské kolegium Nejvyššího soudu SSSR. Na jeho zasedáních (často výjezdních) bylo každému případu věnováno jen 5 – 10 minut, neboť rozhodnutí bylo připraveno již předem, a k smrti odsouzení se výrok soudu dovídali až těsně před popravou. Pro účel našeho výzkumu jsou samotné soupisy jen doplňkovým zdrojem, neboť kopie originálu uvádějí jen jméno, příjmení a jméno otce odsouzeného, rozhodnutí o výroku, a podpisy členů politbyra. I když k soupisům byly přidány biografické poznámky o obětech, a i když mezi oběťmi je řada Čechoslováků, je účelnější zvolit opačný postup, a vyhledat jména obětí nejprve v jiných databázích.¹⁸

Elektronické databáze obětí vznikaly i v regionech Ruska, přes dvě desítky takových soupisů vešly do souborné databáze Memoriálu.¹⁹ Mnohé z nich lze dosud najít na internetu, známá je třeba databáze pobočky Memoriálu v Krasnojarsku, jež vznikla už v roce 1996.²⁰ Asi dvacet regionálních databází tvoří elektronické přepisy pamětních knih obětí; některé z nich jsou dále doplňovány, tak jak přibývá dalších svazků příslušné edice, takže v nich lze najít i oběti, které dosud nejsou zachyceny v souborné databázi Memoriálu.²¹

O vytvoření jednotné počítačové databáze obětí politických represí se začalo mluvit už v polovině devadesátých let,²² ale k zásadnímu rozhodnutí o sjednocení výzkumu obětí došlo až v květnu 2000 na konferenci v Nižním Tagilu. Sjeli se tam pracovníci Memoriálu a jeho četných poboček, archiváři, pracovníci informačních středisek Správy vnitra a oddělení pro rehabilitaci obětí, zástupci muzeí, knihoven, vědci z univerzit, počítačovní odborníci. Shodli se na myšlence, že evidence obětí musí mít profesionální úroveň, a že bude pokrývat celé území bývalého SSSR. Byla ustavena

¹⁸ *Meždunarodnyj projekt sozdanija...*, c. d., s. 166; soupisy lze najít též na disku *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d., nebo na <http://stalin.memo.ru>

¹⁹ Např. soupisy z těchto regionů: Alma-Ata, Altajský kraj, Kazaň, Republika Komi, Magadan, Republika Marij El, Nižní Tagil, Samara, Sverdlovská oblast, Smolensk, Tver, Tula, Tjumeňská oblast, Uljanovsk, Chanty-mansijský autonomní okruh, Jamalsko-něnecký autonomní okruh.

²⁰ Blíže viz CHVOSTENKO, V. I., SIROTINA, S. B.: *Opisanije bazy dannyh po repressirovannym*. In: *Problemy sozdanija jedinogo...*, c. d., s. 82-88; www.memorial.krsk.ru

²¹ Např. tyto oblasti: Belgorodská, Irkutská, Kalužská, Leningradská, Lipecká, Moskva a Moskevská, Nižegorodská, Orlovská, Rostovská, Tomská, Uljanovská, Čitinská, Jaroslavl'ská (zvláště Jaroslavl' a Rybinsk), Krasnojarský a Chabarovský kraj).

²² ČERNIN, Je. A.: *Avtomatizirovannyj bank dannyh „Kniga pamjati“*. Otečestvennyje archivy, 1995, č. 3, s. 100-101.

Pracovní skupina pro koordinaci činnosti, která vypracovala koncepci projektu „**Navracená jména**“ (*Vozvrščennyje imena*).²³ Koordinátorem projektu se stal Nižnětagilský pedagogický institut, laboratoř „Historická informatika“. Postupně bylo zřízeno 7 koordinačních center v Ruské federaci, Kazachstánu a na Ukrajině,²⁴ dále metodické a technické centrum. Na vytvoření evidence byla získána podpora 23 projektů, včetně podpory Fordovy nadace. Evidencí obětí represí se v Rusku zabývá asi 75 partnerských organizací – archivy, sdružení obětí represí, spolky důchodců a invalidů, komise pro obnovení práv rehabilitovaných obětí, prokuratury, nezávislé nadace, knihovny, administrativní orgány, 18 poboček sdružení Memoriál, 6 vysokých škol atd. Jde o celkem 33 společenských organizací, 17 státních institucí a 15 nekomerčních společností a nadací.²⁵

V letech 2000 – 2003 se v Novém Tagilu konaly pravidelné konference účastníků projektu, na nichž hodnotili stav výzkumu a jeho perspektivy. Postupně byly vypracovány metodické pomůcky k řešení – studie charakterizující devět základních pramenů pro vytvoření společné databáze, především z hlediska možností jejich využití (v souvislosti s naším tématem šlo např. o prameny vztahující se k trestním represím – vyšetřovací, soudní a prokurátorské spisy, kartotéky, vazební rejstříky, protokoly zasedání mimosoudních orgánů, příkazy k zastřelení aj.). Vznikl velmi užitečný, podrobný metodický text charakterizující jednotlivé kategorie perzekvovaných osob i prameny, kterých lze při výzkumu těchto kategorií využít.²⁶ Podle pokynů historiků měli technici vytvořit centrální, jednotnou banku údajů, a zajistit kompatibilitu regionálních databází.²⁷ Pro účely našeho výzkumu je důležité, že mezi 55 položkami, jež by měly tvořit evidenční kartu databáze, nebudou chybět údaje o místě narození (v dobové i současné transkripci), o národnosti, ani o občanství oběti, a to vždy s možností uvedení další varianty příslušné položky.²⁸

²³ *Problemy sozdanija jedinogo...*, c. d., s. 1-12.

²⁴ Severozápadní region evropské části Ruska (Petrohrad), střední a jižní regiony evropské části Ruska (Moskva), uralský region (Nižní Tagil), západosibiřský region Tomsk), východosibiřský a dálnévýchodní region (Krasnojarsk), Kazachstán (Alma-Ata), jižní region Ukrajiny (Oděsa).

²⁵ *Sostojanie raboty nad Knigami pamjati žertv političeskich repressij v Rossii, Kazachstane i Ukraine*. Sbornik materialov po projektu „Vozvrščennyje imena“. Sost. V. M. Kirillov. Nižnij Tagil 2002, s. 4-13, 49.

²⁶ Viz L. V. KOVALČUK: Standardy po osnovnym kategorijam repressirovannyh i kratkij obzor archivnyh istočnikov. In: *Meždunarodnyj projekt sozdanija...*, c. d., s. 223-244.

²⁷ KIRILLOV, V. M.: Problema sozdanija jedinogo elektronnoho banka dannyh žertv političeskich repressij. In: *Problemy sozdanija jedinogo...*, c. d., s. 13-18; RAČINSKIJ, J. Z.: K voprosu ob elektronnoj knige pamjati. Tamtéž, s. 42-44.

²⁸ RAZUMOV, G. A.: Struktura baz dannyh „Repressirovannyje“. Avtomatičeskaja vvoda informacii v komp'juter. Tamtéž, s. 77-82.

Na pracovních setkáních byly stanoveny konkrétní úkoly pro koordinační a technické centrum projektu i pro metodickou skupinu, stejně jako pro regionální koordinační centra.²⁹ Zdá se však, že postupná změna politického ovzduší v zemi, ztráta zájmu státních institucí a dalších partnerů, potíže se sháněním sponzorů projektu a jiné příčiny vedly k tomu, že se práce na projektu výrazně zpomalily a někde i zastavily. Tento fakt zřejmě stojí v pozadí rozhodnutí Memoriálu připravit čtvrté, podstatně doplněné vydání svého soupisu obětí politického teroru v SSSR, na němž se podílejí i někteří účastníci projektu „Navrácená jména“. Zdůvodnění tohoto kroku je prosté: „Níc méně, už z principu nezbytný úkol – vytvořit na internetu všestranný informační zdroj k historii represí s mnohamilionovou databází o všech obětech těch represí – to je věc budoucnosti, třebaže nikoliv nekonečně vzdálené. Mnohem aktuálnější a mnohem reálnější cílem je sumarizovat již udělané, dát dohromady již získané informace, a tak si přichystat nástroj k pátrání v tom personálním masivu, který je dostupný už dnes.“³⁰

Archivní vyšetřovací spisy

„Bez našich dokumentů je nemožné připravit k vydání plnohodnotný soubor dokumentů k historii represivní politiky sovětského státu,“ uvedl náčelník Správy registrace a archivních fondů (URAF) Federální služby bezpečnosti (FSB) Ruska J. F. Pogonij.³¹ Měl jistě na mysli především normativní dokumenty (příkazy, instrukce) a hlášení bezpečnostních orgánů, jejich korespondenci s ministerstvy, resorty a organizacemi, či finanční a hospodářskou dokumentaci, tak jak se objevují v edičních řadách o historii bezpečnostních orgánů, o tragédii sovětské vesnice, o historii GULAGu aj.³² Plně to platí i o dalším zdroji informací z archivů FSB, o vyšetřovacích spisech, jež mají pro poznání osudů obětí politických represí zcela mimořádný význam. Operativní

²⁹ Viz např. Perspektivnaja programma raboty po projektu „Vozvraščennyje imena“. In: *Meždunarodnyj projekt sozdanija...*, c. d, s. 277-280.

³⁰ Žertvy političeskogo terrora v SSSR. Predislovije. Viz <http://lists.memo.ru>

³¹ POGONIJ, J. F.: Sotrudničestvo Upravlenija registracii i archivnych fondov FSB Rossii s otečestvennymi i zarubežnymi naučnymi učreždenijami po izdaniju dokumentov. In: *Problemy publikacii dokumentov po istorii Rossii XX veka*. Materialy Vserossijskoj naučno-praktičeskoj konferencii naučnych i archivnych rabotnikov Moskva, 1-2 ijunja 1999 g. Moskva 2001, s. 21.

³² Např. *Sovetskaja derevnja glazami VČK – OGPU – NKVD, 1918-1939*. Dokumenty i materialy. T. 1-4, Moskva 1998-; *Tragedija sovětskoj derevni*. Kollektivizacija i raskulačivanie. Dokumenty i materialy. T. 1-7, Moskva 1999-; *Istorija stalinskogo Gulaga*. Konec 1920-ch – pervaja polovina 1950-ch godov. T. 1-7, Moskva 2004-2005.

spisy s materiály o osobách vyšetřovaných pro protistátní činnost se ovšem ukládají jen na dobu dvaceti let, tak jako služební dokumentace nižších složek bezpečnosti, navíc většina předválečné dokumentace byla v evropské části SSSR během evakuace před frontou v roce 1941 zničena. To by však skoro znemožnilo výzkum jednoho z podstatných jevů té doby, neboť badatelé už dávno konstatovali, že právě okresní oddělení orgánů bezpečnosti byla hlavním vykonavatelem politického teroru a nástrojem zvěle.³³ Ke stálému uchování měly být vybrány jen ty spisy, které k tomu opravňoval jejich historický, vědecký či operativní význam. Výběr spisů ovšem prováděli pracovníci bezpečnosti, a jejich názor na historický význam dokumentů se nemusel shodovat s názorem historiků.

Proto jsou pro dnešní badatele zcela nezastupitelné informace z fondu archivních vyšetřovacích spisů (*archivnyje sledstvennyje dela*, ASD), jež se týkají osob souzených v trestním řízení pro politickou a protistátní činnost, a byly určeny k trvalému uložení podle pokynu „chranit věčno“. Fond ASD má dvě části: fond spisů, nichž bylo řízení přerušeno rehabilitačním rozhodnutím orgánů prokuratury či soudu (*prekraščennyje dela*, jejich signatura je obvykle doplněna písmenem „P“), a fond spisů, u nichž k přerušení řízení nedošlo. Sem patří dosud nerozhodnuté případy a ty, které nepodléhají rehabilitaci, např. pomahači nacistů, zrádci Vlasti, špioni cizích států. Týká se to i dokladů o činnosti bezpečnostních složek v týlu nepřítele a materiálů kontrarozvědky, působící v armádě za druhé světové války. K těmto archiváliím je na rozdíl od „přerušovaných spisů“ přístup striktně omezen, takže na objasnění činnosti sovětských zpravodajských a jiných skupin působících na konci války v prostoru českých zemí si badatelé musí ještě počkat. Tím spíše to platí i o samostatném fondu osobních spisů pracovníků orgánů státní bezpečnosti.³⁴

Fond „přerušovaných“ trestních spisů osob, vyřazených z operativně-informativní evidence, se začal na příkaz předsedy Výboru státní bezpečnosti (KGB) při Radě ministrů SSSR vytvářet od roku 1954 v centru i v archivech oblastních správ KGB. Dělo se tak na základě postupné prověrky všech spisů vzniklých z činnosti mimosoudních bezpečnostních orgánů – kolegií OGPU, trojek a zvláštních porad (OSO). Podle příkazu Prezidia Nejvyššího soudu SSSR z 1. 9. 1953 měla tyto spisy prověřovat výhradně Prokuratura SSSR na základně předběžných zjištění orgánů ministerstva vnitra a

³³ Blíže VATLIN, A. J.: *Terror rajonnogo masštaba. „Massovyje operacii“ NKVD v Kuncjevskom rajone Moskovskoj oblasti 1937-1938 gg.* Moskva 2004, s. 3-14.

³⁴ POGONIJ, J. F.: *Sotrudničestvo Upravlenija registracii...*, c. d., s. 17.

definitivně o nich rozhodoval Nejvyšší soud SSSR. Od 19. 8. 1955 mohly prověřovat spisy rovněž tribunály vojenských okruhů a flotil, Nejvyšší soudy svazových republik a prezidia Nejvyšších soudů autonomních republik, krajů a oblastí SSSR, pokud šlo o případy vyšetřované místními orgány státní bezpečnosti. Předmětem prověrky se tehdy stala i rozhodnutí komise NKVD SSSR a prokurátora SSSR, která měl ověřit Nejvyšší soud SSSR. Aby se postup prověrek urychlil, mohly je od 7. 8. 1957 provádět i zmíněné nižší orgány, i když původní vyšetřování vedly ústřední orgány bezpečnosti, nebo komise NKVD SSSR a prokurátora SSSR. Do fondu „přerušených“ spisů měl přijít původní archivní vyšetřovací spis doplněný o nové dokumenty: rozhodnutí prokurátora nebo vyšetřovatele o přerušení případu, rozsudek soudu či vojenského tribunálu o zproštění viny osoby pohnané k trestní odpovědnosti, rozhodnutí soudu či vojenského tribunálu o přerušení případu z rehabilitačních důvodů. K těm patřily podle trestně-procesního zákoníku RSFSR z roku 1923, čl. 204 „a“ (absence skutkové podstaty trestného činu) a čl. 204 „b“ (nedostatek důkazů), nebo podle zákoníku z roku 1961, čl. 5, par. 1 (absence události trestného činu) a čl. 5, par. 2 (absence uskutečnění skutkové podstaty trestného činu). Do fondu později přišly i spisy přerušené na základě dalších rehabilitačních výnosů z let 1989 – 1991. Výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR ze 16. 1. 1989 změnil postup prověřování spisů tak, že spisy vyhotovené mimosoudními orgány od 30. let do roku 1953 měly prověřovat orgány prokuratury a KGB, přičemž rozhodnutí o rehabilitaci vydávala prokuratura. Na prověrce spisů vyhotovených soudy a vojenskými tribunály, a také mimosoudními orgány z let 1917 – 1930, se nic neměnilo. Až rehabilitační zákon Ruské federace z 18. 10. 1991 přenesl odpovědnost za prohlídku spisů všech osob souzených z politických motivů v letech 1917 – 1991, ať již soudními či mimosoudními orgány, výhradně na orgány prokuratury, jež měly vydávat i rozhodnutí o rehabilitaci.³⁵

V současné době jsou fondy „přerušených“ archivních vyšetřovacích spisů uloženy v archivech Federální služby bezpečnosti Ruské federace a přístup k nim je dosud značně komplikovaný. Přesto již byly publikovány obsáhlé vyšetřovací spisy perzekvovaných osobností sovětské vědy (např. S. F. Platonov, E. V. Tarle), disidentů (J.

³⁵ Výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR ze 16. 1. 1989 „O dodatečných opatřeních k obnovení spravedlnosti ohledně obětí represí, jež se odehrály ve 30. – 40. letech a počátkem 50. let“; výnos prezidenta SSSR ze 13. 8. 1990 „O obnovení práv všech obětí politických represí 20. – 50. let“; zákon Ruské federace z 18. 10. 1991 „O rehabilitaci obětí politických represí. Blíže viz VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: Bolšoj terror v Leningrade. In: *Leningradskij martirolog 1937-1938*. T. 5. Sankt-Peterburg 1995, s. 51-56.

Ginzburg), ruských a německých spisovatelů aj.³⁶ Jiné spisy se objevily v desítkách pamětních knih a martyrologů, nebo jsou přístupné v kopiích v archivu moskevského sdružení Memoriál, v němž jsme našli i spisy několika obětí represí původem z českých zemí. Základem našeho výzkumu však byly vyšetřovací spisy, převedené v polovině 90. let z archivu Správy FSB pro Moskvu a Moskevskou oblast do Státního archivu Ruské federace (GARF), kde vytvořily samostatný fond.³⁷ Postupně se nám ve fondu podařilo najít a prostudovat spisy více než padesáti československých obětí „velkého teroru“, postřílených pracovníky moskevské UNKVD a pohřbených v Butovu u Moskvy.³⁸ Metodické přístupy ke zpracování tohoto archivního materiálu nastínil (kromě již zmíněných edicí) A. L. Litvin z Kazaňské státní univerzity,³⁹ a L. V. Kovalčuk z Oděské národní univerzity,⁴⁰ ale zásadní rozbor této problematiky provedl až Alexander Jurjevič Vatlin z Moskvy.⁴¹ Právě z jeho analýzy (pokud není uvedeno jinak) v dalším textu vycházíme, přičemž jeho závěry konfrontujeme se zkušenostmi ze studia zmíněného souboru vyšetřovacích spisů.

Názory historiků na využitelnost vyšetřovacích spisů pro historický výzkum nejsou jednoznačné. Některý konstatuje: „Právě tyto krajně specifické dokumenty jsou schopny odpovědět na dříve nevznesené otázky. Právě s jejich pomocí je možno odstranit mnoho bílých míst historie...“⁴² Jiný důvodně upozorňuje na problém pravdivosti těchto dokumentů: „Vyšetřovací spisy oné doby – to je masový zfalšovaný pramen.“ A dodává, že vypracovat jednotnou metodiku přístupu ke spisům není možné, protože se trestní řízení vzájemně lišila, týkala se odlišných témat a konala se v různé

³⁶ *Akademičeskoje delo. 1929 – 1931 gg. Dokumenty i materialy sledstvennogo dela sfabrikovannogo OGPU. Vyp. 1-2. Sankt-Peterburg 1993-1998; Delo No... Političeskije žertvy totalitarizma v Rossii. Kazaň 1994; „Vernite mne svobodu!“ Dejateli literatury i iskusstva Rossii i Germanii – žertvy stalinskogo terrora. Memorial'nyj sbornik dokumentov iz archivov byvshego KGB. Moskva 1997.*

³⁷ Státní archiv Ruské federace (Gosudartsvennyj archiv Rossijskoj federacii, dále jen GARF), fond č. 10035, opis č. 1-2.

³⁸ Za vstřícnost při zpřístupňování spisů děkujeme správce fondu N. Diamare Čičikovejné.

³⁹ LITVIN, A. L.: Sledstvennyje dela sovetskich političeskich procesov kak istoričeskij istočnik. In: *Problemy publikacii dokumentov...*, c. d., s. 332- 336.

⁴⁰ KOVALČUK, L. V.: Metodičeskije rekomendacii po opisaniu archivno-sledstvennych del. In: *Materialy k seminar-treningam. Sbornik materialov dlja učastnikov partnerskoj seti projekta „Vozvraščennyje imena“*. Sost. V. M. Kirillov. Nižnij Tagil 2002, s.54-88.

⁴¹ VATLIN, A. J.: Archivno-sledstvennyje dela UNKVD Moskovskoj oblasti kak istočnik po istorii „massovyh operacij“ 1937 – 1938 gg. In: *Materialy k seminar-treningam. Sbornik materialov dlja učastnikov partnerskoj seti projekta „Vozvraščennyje imena“*. Sost. V. M. Kirillov. Nižnij Tagil 2002, s. 190-221; Týž: Sledstvennyje dela 1937 . 1938 gg. In: *Butovskij poligon 1937 – 1938 gg. Kniga pamjati žertv političeskich repressij. Vyp. 8. Moskva 2004, s. 183-218.*

⁴² PEREMYŠLENNIKOVA, N. M.: Archivnoje sledstvennoje delo kak istoričeskij istočnik. In: *Problemy publikacii dokumentov...*, c. d., s. 340.

době, která je ovlivňovala. Přesto však považuje za potřebné tyto spisy „studovat a publikovat je jako dokument totalitní epochy, jako historickou památku oné doby“.⁴³ Ukrajinská badatelka L. V. Kovalčuk připomíná, že problém vyšetřovacích spisů spočívá nejen v pravdivosti, ale též v úplnosti pramene. Při předávání spisů do státních archivů vyjmuly orgány KGB ze spisů některé dokumenty „kvůli zachování tajemství operativní práce a vyšetřování“, v původních spisech často chybí udání, agenturní svazky a hlášení. V případě, že vyslýchaný nedával potřebné přiznání, se protokoly ani nepožizovaly, nebo se falšovaly. Sotva lze tedy spoléhat na to, že dochované spisy jsou objektivním a dostatečně úplným zdrojem informací. „Přesto však i v takovém stavu jde o pramen mimořádně důležitý jak pro rehabilitaci milionů obětí represí, tak i pro pochopení zákonitostí fungování sovětského represivního systému.“⁴⁴ Podobně uvádí i A. J. Vatlin, že „materiály ASD jsou dnes téměř jediným zdrojem spolehlivých informací“⁴⁵ o teroristické činnosti orgánů NKVD, a tudíž i o jejich obětech. Pokusíme se proto naznačit, jaké možnosti onen fond ASD badateli skýtá, a s jakými úskalími musí při jeho studiu počítat.

Nejprve je třeba zdůraznit, že jsme sledovali spisy z let 1937 – 1938, tedy z období „velkého teroru“, či „masových operací NKVD“, jak se také říká. A tím je dána i jistá specifika, rozsah a úplnost dokumentů tvořících obsah spisu, neboť výběr obětí odpovídal požadavkům na jejich rychlý a početný přísun, jak to ukládaly dobové směrnice. Vyšetřovatelé neměli čas na agenturní práci a museli si vystačit s minimem dokumentů.

Ustanovení o volbě preventivních opatření a vznesení obvinění bylo prvním z povinných dokumentů. Tiskopis vyplněný strojopisně udával, kdo z operativních pracovníků příslušného útvaru NKVD vedl šetření, zaznamenával základní biografická data obviněného včetně bydliště a charakteru předpokládané trestné činnosti, jež byla vyjádřena ve zcela obecné podobě (např. „provádí špionáž ve prospěch jednoho cizího státu“). Byl zde uveden i příslušný článek trestního zákoníku, podle kterého se zahajovalo šetření, a konstatovala se nutnost vazby obviněného. Tu museli podepsat postupně příslušní pracovníci NKVD, od operativního pracovníka přes náčelníka oddělení a náčelníka okresního oddělení až po náčelníka oblastní (republikové) správy

⁴³ LITVIN, A. L.: Sledstvennyje dela sovetskich..., c. d., s. 336.

⁴⁴ KOVALČUK, L. V.: Metodičeskije rekomendacii..., c. d., s. 56.

⁴⁵ VATLIN, A. J.: Archivno-sledstvennyje dela..., c. d., s. 191.

NKVD. Neměl chybět ani souhlas prokurátora, který však na mnoha tiskopisech chybí, a nakonec ani podpis obviněného, který se obvykle přidával až se značným zpožděním.

Informace k vazbě podrobněji popisovaly údaje kompromitující podezřelého a zdůvodňovaly nutnost vazby. Někdy je tento dokument zařazen jako první v pořadí. Ani tady neměl chybět podpis náčelníka oddělení a prokurátora. Oba zmiňované materiály bývají někdy doplněny udáním trestné činnosti obviněného, ať již od státních a stranických složek, nebo od soukromých osob. Orgány VKS (b) přímo předávaly bezpečnosti bývalé členy strany, které zrovna vyloučily (například proto, že odmítali přijmout sovětské občanství). Kádrová oddělení závodů a úřadů sestavovala seznamy svých podezřelých pracovníků, informační kanceláře hlásily podezřelé osoby. Nechyběly posudky z místa bydliště a pracoviště podezřelého, záznamy milice o jeho trestech. Mechanismus represe mohla spustit cizí národnost, místo narození, sociální původ, předchozí odsouzení či administrativní trest vyhnanství, příbuzní v zahraničí atd. Je zajímavé, že ani soukromá udání nebyla většinou anonymní, jejich pisatelé byli přesvědčeni o své pravdě a zřejmě se nebáli pomsty, mnohdy ochotně poskytovali i ústní svědectví. Udání většinou nebyla adresována bezpečnosti, ale stranickým orgánům a státním úřadům, nebo sovětskému tisku, nezřídka rovnou Stalinovi; adresáti pak udání předávali orgánům NKVD k prověření. Udavači upozorňovali na nepořádky v práci, rozkrádání majetku ve společném vlastnictví, nehospodárnost při sklizni úrody, pracovní nekázeň atd. Obvykle šlo o projev sociální zloby neúspěšných, závist, špatné vztahy mezi sousedy či příbuznými. Motivy udání byly již předmětem analýz při jiných příležitostech a patří ke svérázným dobovým svědectvím.⁴⁶ Pro náš výzkum je důležité, že udání někdy pomohou lépe pochopit obecně zformulovaná obvinění a jejich skutečné příčiny.

Zatykač opakoval hlavní údaje o operativním pracovníkovi bezpečnosti a zatýkané osobě, měl být opatřen podpisy náčelníka oblastního a okresního oddělení bezpečnosti a jejím kulatým razítkem.

Protokol o prohlídce se vyplňoval tužkou do tiskopisného formuláře, bývá proto někdy špatně čitelný. Musel být opatřen podpisy dvou úředních svědků (obvykle domovníka, sousedů, či pracovníka domovní správy). Mělo se zaznamenat vše zabavené během prohlídky – osobní doklady, „kontrarevoluční“ literatura, korespondence, ale též cennosti, peníze, psací stroje a fotoaparáty, zbraně a střelivo. Zvláště v bytech umělců či

⁴⁶ Např. *Pisma vo vlast'. 1917 – 1927. Zajavlenija, žaloby, donosy, pis'ma v gosudarstvennyje struktury i bolševistskim voždjam.* Moskva 1998.

inženýrů byl soupis zabaveného majetku obsáhlý. Pokud žil zatčený v bytě sám, byl byt zapečetěn. Zatčený měl právo se vyjádřit k průběhu prohlídky, ale většinou ho nevyužil. Soupis zabavených předmětů sloužil při rehabilitaci k žádosti o náhradu škody.

Dotazník zatčeného vypisoval obvykle vyšetřovatel, který vedl případ, na základě odpovědí zatčeného, takže obsahuje poměrně věrohodné údaje. Dotazník se vyplňoval bezprostředně po zatčení nebo při prvním výslechu, kdy schopnosti zatčeného ještě nebyly ovlivněny útrapami věznění. I zde je však nutný kritický přístup a komparace údajů s jinými zdroji, protože obžalovaní se snažili neuvádět negativní informace (např. o svých příbuzných, kteří byli již trestáni), vznikaly nepřesnosti kvůli spěchu, vyšetřovatelé falšovali některé odpovědi (škrtali a měnili například údaje, které vyplnil sám zatčený, zvláště údaje o národnosti a občanství, které přizpůsobovali požadavkům konkrétních masových represivních akcí). Protože se zapisovalo zaměstnání v době zatčení, bylo mezi zatčenými hodně osob bez stálého zaměstnání, propuštěných ale až těsně před zatčením, a obvykle v souvislosti s ním, např. po vyloučení ze strany). Některé rubriky dotazníku mohly dokonce rozšířit obvinění, např. „majetkové poměry“ či „sociální původ“ mohly upozornit na třídního nepřítele, buržuje či kulaka, podobně jako „služba v carské a bílé armádě“, nebo „politická minulost“. Rubrika „složení rodiny“ zahrnovala údaje včetně věku, bydliště a zaměstnání příbuzných. Zvláště pečlivě se sledovalo, zda byl někdo z nich již trestán, a také kdo a kde žije v cizině, což mělo značný význam pro konstrukci obvinění ze špionáže.

Výslechové protokoly jsou jakýmsi těžištěm celého spisu. Vedli je vlastnoručně sami vyšetřovatelé, někdy je přiložen strojopisný opis stěžejních výsledků. Biografické údaje obviněného či svědka se uváděly na první stránce protokolu. Odpověď na každou otázku musel vyslýchaný podepsat. Mnohdy je vidět značný rozdíl mezi podpisem na dotazníku či u prvních otázek, a mezi podpisy pozdějšími, kdy byl zatčený již pod vlivem emocí a následků týrání. Jsou známy i případy, kdy si podpis protokolu vyšetřovatelé vynutili mučením, hrozbami a sliby, nebo ho podepsali sami. Zvláštní formou nátlaku bylo přesvědčování zatčených, že jejich přiznání poslouží věci socialismu, že patří ke stranické kázní a je vlastně projevem uvědomělého vlastenectví. Uváděli např. že ve složité mezinárodní situaci a pro blaho socialistické vlasti je třeba vzít vinu na sebe, když je zapotřebí důkaz špionáže, aby se kompromitovala cizí mocnost apod. Jindy zase vyšetřovatelé vydírali zatčené sliby, že ušetří jejich rodinu, nebo že jim zaručí trest pouhého vyhnanství. Jsou známy dokonce případy, kdy se scénář vyšetřování včetně

konstrukce obvinění a přípravy procesu tvořil ve spolupráci zatčených s vyšetřovateli.⁴⁷ Stereotypně se opakující otázky a odpovědi naznačují, že protokol v hrubých rysech někdy vznikl už před výslechem. Jeho sestavením se zabývali zkušení vyšetřovatelé, kterým se říkalo „literáti“, také proto, že uměli fabulovat obvinění.

První výslechy se zaměřovaly na detaily ze životopisu zatčeného, v němž vyšetřovatel hledal podezřelé okolnosti, jichž by šlo využít jako záminky vedoucí až ke konstrukci protistátní činnosti. Například cizinci, kteří do SSSR přijeli v rámci náboru za prvních pětiletých jako zahraniční specialisté, byli v polovině 30. let nuceni k přijetí sovětského občanství, jinak jim hrozila ztráta zaměstnání i sociálních dávek.⁴⁸ Koncem 30. let už bylo přečinem obojí – jak odmítnutí občanství, tak jeho přijetí, vykládané jako snaha „zamaskovat se“ s cílem dál škodit sovětské společnosti. Podobně bohatší rolníci byli podezřelí bez ohledu na to, zda jako „rozkulačení“ platili individuální daň a prošli vyhnáním, nebo zda odevzdali svůj majetek a zapojili se do práce v kolchozu, protože i to bylo pokládáno za snahu vetřít se mezi kolchozníky a skrytě provádět záškodnickou činnost. K obvinění ze špionáže stačila návštěva vyslanectví při obnově pasu, korespondence s konzulátem, příbuzní v zahraničí, či známost s některým emigrantem, který se mezitím vrátil do vlasti. Protože takový člověk už byl pro sovětské úřady nedostižitelný, formovaly se okruhy aktivních členů špionážních skupin ze zbylých zahraničních specialistů, politických emigrantů, jejich rodin a přátel. K obvinění ze špionáže stačilo křížové svědectví již dříve zatčených osob, zatímco pro obvinění z kontrarevoluční agitace se hledalo ještě další svědectví. Stačili k němu však i státní svědci – ředitelé závodů, předsedové kolchozů, funkcionáři odborů aj. Svědci obvykle neuváděli fakta o přečinu, protože ta neexistovala, ale spíše svá mínění o charakteru obviněného, jež se pak stávala důkazem. Výslechové protokoly mívají velmi podobný průběh. Zatímco v těch prvních se zatčený snaží dokázat svou loajálnost k režimu a odmítá připustit jakoukoliv vinu, zhruba po několika týdnech vazby začne připouštět, že skutečně prováděl záškodnickou činnost nebo špionáž, i když to dokládá často zcela absurdními smyšlenkami z návodu vyšetřovatele. Někdy se protokol vůbec nezapisoval, pokud zatčený nevyprávěl ve smyslu obvinění. Vyšetřovatelé však postupně zlomili vůli většiny zatčených. Nebylo výjimkou, že k tomu užili krutých metod výslechu, včetně mučení různého druhu, jakým bylo např. nucené dlouhodobé stání, dlouhodobý pobyt v chladu, odpírání spánku, „aktivní metody“ (mučení elektrickým proudem, pálení

⁴⁷ LITVIN, A. L.: *Sledstvennyje dela sovětskich...*, c. d., s. 335.

⁴⁸ VATLIN, A. J.: *Terror rajonnogo masštaba*, c. d., s. 142.

rozžhavenou lampou, zavěšování v poutech hlavou dolů, násilné vlévání mýdlové vody do těla, rafinované bití citlivých částí těla, úmyslné lámání kostí), inscenované popravy, svazování řetězy, dlouhodobý pobyt v izolaci bez světla a ventilace aj.⁴⁹

Lze vůbec za těchto okolností pokládat vyšetřovací spis a jeho protokoly za pramen vhodný k výzkumu? Vždyť protokoly dokládají hlavně obviňovací verzi vyšetřovatele, jsou v nich falzifikace, naopak tam chybí vše, co by protiřečilo obvinění. Přesto se historici domnívají, že tento historický pramen nelze zcela zavrhnout. Při pečlivém zkoumání konkrétních údajů, někdy dokonce jednotlivých vět či slov, lze najít i souvislosti, v nichž se odrážejí realie oněch let. Např. nehody či havárie, jež jsou zdrojem obvinění z terorismu, se skutečně odehrály, i když nešlo o sabotáže či záškodnické akce. Podobně obvinění z protisovětské agitace odrážela existující dobový folklór z anekdot, častušek a lidových veršovanék, tehdy všeobecně rozšířený. Charakter a obsah protokolu závisel na řadě okolností – na roli, jakou obviněnému určili vyšetřovatelé, na jejich schopnostech a náladě, na kariérismu i skupinových zájmech a rivalitě v bezpečnosti apod. Zvláště konkrétní případy mohou být pravdivé. A pokud nemáme k dispozici vůbec žádné informace, pak musíme vzít zvděk i vyšetřovacími spisy a jejich protokoly, samozřejmě s vědomím všech zmiňovaných omezení.

Závěry vyšetřovatele podávají stručnou charakteristiku provinění, základní biografické údaje obviněného včetně údajů o zatčení a věznění, příslušný paragraf provinění, odkazy na doznání ve výslechových protokolech, u špionáže též odkazy na členy skupiny, důkazy zabavené při prohlídce apod. Údaje o vazbě se často liší od úvodního dotazníku, protože obviněný mohl být držen v předběžné vazbě bez záznamu. Vyšetřovatel v obvinění nenavrhoval výměr trestu, ale mohl výrok „trojky“ ovlivnit tím, jak obvinění popsal.

Rozhodnutí o předání spisu na zasedání mimosoudního orgánu definitivně zakončovalo vyšetřování. Spis pak obvykle sešili a spočítali v něm listy, takže lze snadno odhalit pozdější manipulace.

Výpis z rozhodnutí (z protokolu) mimosoudního orgánu byl vlastně rozsudkem „trojky“ UNKVD nebo „dvojky“ Komise NKVD a Prokuratury SSSR. Byl vypsán strojem do tiskopisu v ustálené formě – s datem zasedání, číslem protokolu, se

⁴⁹ DEREVJANKO, A. P.: *Političeskije repressii na Dal'nem Vostoke SSSR v 30-e gody*. In: *Političeskije repressii na Dal'nem Vostoke SSSR v 1920-1950-e gody*. Vladivostok 1997, s. 53-55; MAKARENKO, V. G.: *Primenenije nezakonných metodov vedenija sledstvija organami NKVD v Primorskoj oblasti v 30-e gg. Tamtéž*, s. 89-90.

základními daty o souzeném a o charakteru jeho přestupku, a s rozsudkem v pravém rohu tiskopisu.

Výpis z aktu, zvaný též „*spravka o rasstrele*“, se vpišoval ručně do cyklostylovaného pruhu papíru s krátkým sdělením, že „rozhodnutí o zastřelení bylo vykonáno“. Kromě jména a čísla protokolu v něm byl uveden pouze den „popravy“, nikoliv její místo, ani místo pohřbení těla. Tímto dokumentem spisy popravených osob končí, v samostatné obálce bývá uložena ještě dvojdílná policejní **fotografie odsouzeného** (z profilu a zboku). Zhotovovala se hned po vynesení rozsudku. Protože každá z věznic měla své specifické prvky v pořizování snímku, lze podle nich určit, kde odsouzený naposled pobýval (a někdy tam byl i zastřelen). Fotografie pak měla už jen posloužit katům k kontrole, zda se skutečně jedná o osobu určenou k zastřelení.

Druhou, do spisu dodatečně vřítou část, tvoří **dokumenty vztahující se k rehabilitaci** odsouzeného. Někdy jsou mnohem zajímavější, dokonce i z hlediska své informační hodnoty, než původní vyšetřovací spis. Jsou totiž každopádně mnohem pravdivější. S jejich pomocí lze ověřit a doplnit původní dokumentaci o odsouzeném. Pocházejí někdy už ze druhé poloviny 50. let, ale hodně jich je až z let devadesátých. Došetřování v rámci rehabilitace prováděly nejprve orgány příslušné regionální správy KGB, jejichž předchůdce případ vytvořil. Nové výsledky měly ověřit opodstatněnost původního obvinění. Jsou zde svědectví příbuzných obětí a zvláště svědků, kteří obvykle uvádějí, že jejich výpovědi byly zkresleny. Méně časté výpovědi bývalých pracovníků NKVD dokládají průběh manipulací. K ověření některých souvislostí sloužily relace ze stranických archivů, archivu Kominterny, z tzv. trofejních dokladů, z archivu 1. hlavní správy KGB apod., o něž požádal vyšetřovatel, a které jsou součástí spisu. O výsledku nového šetření byl pak vyhotoven podrobný zápis, shrnující obsah spisu a neopodstatněnost původních obvinění. Následoval příkaz k předání spisu prokuratuře s návrhem na přerušování řízení. Prokuratura pak vznesla protest k příslušnému soudu, který svým rozhodnutím případ přerušil. Ve všech třech dokumentech se opakuje zhruba stejné zdůvodnění zrušení původního rozsudku.

Do spisy jsou obvykle vložena ještě **potvrzení** vydávaná příbuzným obětí. Měli se z nich konečně dovědět o osudu svých blízkých, kteří zmizeli na konci 30. let. Nejprve mělo potvrzení jen podobu výpisu z rozhodnutí soudu o zrušení rozsudku a rehabilitaci, od roku 1956 již v ustálené podobě samostatného sdělení. Příčinu, datum i místo smrti a místo pohřbení obětí však úřady stále tajily. Charakter lživých odpovědí příbuzným

obětí represí upravovala rozhodnutí ústředního výboru komunistické strany, jež se promítla do příslušných příkazů bezpečnostních orgánů. Od počátku roku 1939 se příbuzným zastřelených zasílalo potvrzení v ustálené formulaci: „Odsouzen k 10 letům ITL [nápravně-pracovního tábora] bez práva na dopisování a balíky“ (*osužden k 10 godam ITL bez prava perepiski i peredač*).⁵⁰ V době od srpna 1955 do roku 1963 posílaly orgány státní bezpečnosti (a někdy i Nejvyšší soud SSSR) všem matričním úřadům (*zapis' aktov graždanskogo sostojanija, zags*) oznámení o smrti zastřelených osob s vysvětlením, že tyto osoby byly odsouzeny na 10 let pobytu v táboře a že zemřely v místě svého věznění (*v mestach lišenija svobody*) na nemoc (obvykle infarkt, zápal plic apod.), a s vymyšleným datem jejich smrti, podstatně pozdějším od skutečného data zastřelení.⁵¹ Takovou odpověď pak dostávali i příbuzní obětí. Započatá rehabilitace tyto lži neodstranila, naopak je upevnila. Ve spisech jsou i vyjádření pracovníků provádějících rehabilitaci s návrhem, jak falešné potvrzení pro rodinu oběti zformulovat. V letech 1963 – 1988 už matriky obdržely skutečné datum smrti obětí, ale pořád ještě s falešnou příčinou jejich úmrtí.⁵² Sdělování informací příbuzným obětí se však lišilo: pokud žádali poprvé, dostali od úřadu pravdivé datum smrti, jen rubriku „příčina smrti“ jim na formuláři proškrkli; pokud se dotazovali už někdy v minulosti, úřad jim potvrdil předchozí lživé údaje o datu smrti. Do zahraničí se zasílaly výhradně lživé informace. Až od března 1989 došlo ke změně, a příbuzní se směli dovědět, že jejich blízcí byli zastřeleni.⁵³ Mnozí však už uvěřili lžím a na úřady se znovu ani neobrátili. O skutečných místech smrti a místech pohřbení obětí se příbuzní dovídali až v devadesátých letech, a mnozí z nich to bohužel nevědí s jistotou dodnes.⁵⁴

Archivní vyšetřovací spisy prokázaly, že úřední mašinérie na likvidaci politických protivníků režimu po sobě zanechala dostatek stop, z nichž lze vyčíst řadu informací o perzekučních mechanismech, o vykonavatelích represí a jejich pomahačích, ale také o osudu obětí, který především chceme výzkumem zjistit. Tak jak se postupně budou muset otevírat další bezpečnostní archivy, otevře se i cesta ke studiu těchto rozporuplných, ale mimořádně cenných dobových dokumentů. Jak uvádí A. J. Vatlin,

⁵⁰ Příkaz NKVD SSSR č. 00515 z roku 1939.

⁵¹ Usnesení prezidia ÚV KSSS z 18. 8. 1955; Příkaz KGB SSSR č. 108 ss ze 24. 8. 1955.

⁵² Usnesení prezidia ÚV KSSS z 15. 2. 1963; Příkaz KGB SSSR č. 20 ss ze 21. 2. 1963.

⁵³ Příkaz Ministerstva spravedlnosti SSSR č. K-5 ze 21. 3. 1989; Příkaz KGB SSSR č. 33 ze 30. 3. 1989.

⁵⁴ Blíže viz VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: *Bolšoj terror v Leningrade*, c. d., s. 53; *Rasstrelnyje spiski, Vyp. 1, Donskoje kladbišče, 1934-1940...*, c. d., s. 191; MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii. Vnesudebnyje polnomočija organov gosudarstvennoj bezopasnosti (1918-1953)*. Moskva 2006, s. 244-245.

měly by se studovat bez emocí, které se badatele chtě nechtě občas zmocní, spíše s citlivostí a trpělivostí archeologa. „Pro získání unikátní informace je zapotřebí strpět zvláštní okolnosti, které její existenci provázejí.“⁵⁵

VÝVOJ TRESTU SMRTI Z POLITICKÝCH DŮVODŮ V SSSR

Krajní formou politických represí sovětského režimu byl nepochybně trest smrti, ať již ho vynesly soudní či mimosoudní orgány. Jako absolutní trest se výrazně odlišoval od ostatních represí, a v sovětském trestním zákonodárství dostal zjevný politický obsah. V následujícím přehledu se pokusíme vysledovat jeho vývoj už od carského režimu, z jehož tradic svým způsobem vycházel (včetně některých prvků mimosoudního rozhodování). Přes torzovitost dostupných statistických údajů se pokusíme charakterizovat též rozsah a způsob jeho uplatňování v příslušných etapách vývoje sovětského režimu, vždy s odkazem na zákonné normy a jiné výnosy, které to umožňovaly.

Dědictví carského režimu

V tradicích carského Ruska patřil trest smrti pro „škůdce státních zájmů“ k nejefektivnějším trestům, neboť přispíval k ukotvení společenských a sociálních reforem, a k vytvoření rozvětveného policejně-byrokratického aparátu, schopného kontrolovat společensko-politický život v zemi. Zvláště doba vlády Petra I. proslula velkým množstvím trestů smrti, provedených obvykle krutým až barbarským způsobem. I výnosy Kateřiny II. přikazovaly popravit zločince, kteří „pobuřují proti společenskému pořádku“. Podle Sbírký zákonů z roku 1832, která jen s mírnými změnami platila v Rusku až do roku 1917, byl trest smrti stanoven též za hanobení cara a jeho rodiny „zlými a škůdcovskými slovy“; vynášel ho Nejvyšší trestní soud. Trestní zákoník z roku 1845 ukládal trest smrti nejen za útoky na cara a jeho rodinu, ale i za pouhou přípravu spiknutí „ústním či písemným projevem“. Podle soudního řádu z roku 1864 se poprava

⁵⁵ VATLIN, A. J.: Archivno-sledstvennyje dela, c. d., s. 208.

politických provinilců (děkabristů, narodníků a dalších revolucionářů) vykonávala obvykle oběšením za doprovodu bubnů, po roce 1881 již tajně ve věznicích. Již tehdy lze zaznamenat vznik prvního „mimosoudního“ orgánu. Car Alexandr II., nespokojený s mírnými rozsudky Petrohradské soudní komory, inicioval v roce 1872 zákon o zřízení Zvláštního úřadu Senátu, který od všeobecného soudnictví na čas převzal rozhodování ve většině politických provinění. Značnou část rozsudků smrti za činy proti státu však vynášely též vojenské soudy.

Přestože se o demokracii a svobodě v Rusku sotva dalo mluvit, jistý pokrok v zavádění zákonnosti byl zřejmý. Postupně byly zrušeny někdejší kruté tresty a jak dokládají statistiky, slábl i represivní charakter carského režimu. Uvádí se, že v letech 1866 – 1895 bylo na 226 politických procesech v Rusku vyneseno 137 rozsudků smrti, z nichž ale jen 44 byly vykonány (ostatní byly změněny na vyhnanství). K tomu lze připočítat ještě rozsudky vojenských soudů, jež např. v letech 1876 – 1890 nařídily popravit za protistátní činy 70 provinilců. V stejné době bylo popraveno dalších 208 osob za kriminální činy (z toho 49 za projevy odporu vůči nadřízeným). Podle jiné statistiky byly za 80 let, od roku 1926 do roku 1906, popraveny v carském Rusku 984 osoby. Rok od roku ale poprav ubývalo a na přelomu století nic nenasvědčovalo tomu, že se v Rusku záhy vzedme vlna masového teroru a dojde k nebývalému zneužívání státní moci k popravám politických odpůrců režimu. Předznamenalo to až využití mimořádného zákonodárství jako reakce carské vlády na sociální nepokoje a revoluční projevy roku 1905, kdy bylo v řadě měst a gubernií zavedeno stanné právo a vojenské soudy automaticky rozhodovaly i politická provinění. V protikladu k předchozímu období tak bylo během několika let, od roku 1905 do března 1909, odsouzeno k trestu smrti 4797 osob a 2353 z nich bylo též pověšeno či zastřeleno. Další roky přinesly dočasné uklidnění, např. v roce 1909 bylo popraveno 717 osob, v roce 1911 už jen 60 osob.⁵⁶

Období teroru a občanské války (1917-1920)

Tak už první ruská revoluce názorně ukázala, jak snadno lze uvést do chodu mechanismy mimořádného zákonodárství, a jak mohou být účinné. Po pádu carismu a vítězství únorové revoluce Prozatímní vláda 12. března 1917 trest smrti zrušila a

⁵⁶ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň v Rossiji*. Istorija. Politika. Pravo. Moskva 2003, s. 90-91, 96-97.

vyhlásila i všeobecnou amnestii. Pro Rusko nepříznivá situace na bojištích první světové války si však záhy vyžádala obnovení trestu smrti na frontě a zřízení vojenských revolučních soudů, což vyvolávalo nesouhlas dělnických a vojenských sovětů. Hned po vítězství bolševické revoluce, 26. října 1917, byl dekretem II. Všeruského sjezdu sovětů trest smrti na frontě opět zrušen. Ve skutečnosti byl však dále uplatňován jiným způsobem. Podle názoru vůdce bolševiků V. I. Lenina „...žádná revoluční vláda se bez trestu smrti neobejde a celý problém je jen v tom, proti jaké třídě daná vláda zbraň trestu smrti namíří“. Tento třídní přístup k trestní politice převzaly všechny dekrety sovětské moci. První revoluční tribunály, podle dekretu Sovětu lidových komisařů ze 22. listopadu 1917 zřizované vedle soudů k boji s kontrarevolucí, neměly ještě užívat trestu smrti. Příkazy sovětské moci k potlačení kontrarevoluce však stavěly protivníky „mimo zákon“, což umožňovalo jejich likvidaci bez soudu. Vznikající sověty jako orgány diktatury proletariátu mohly podle svého uvážení provádět represe včetně zastřelení třídních nepřátel.

Přechod k organizovanému zavedení teroru potvrdil dekret Sovětu lidových komisařů RSFSR ze 21. února 1918 „Socialistická vlast v nebezpečí“. S odvoláním na nebezpečnou domácí i mezinárodní situaci zaváděl na obranu sovětské moci základní trest pro všechny, kteří se jí nechtěli podříditi – zastřelení. Už 7. prosince 1917 vznikla Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží (*Vserossijskaja črezvyščajnaja komissija po bor'be s kontrrevolucijej i sabotazem*, VČK). Měla vyšetřovat pachatele kontrarevolučních činů a předávat je revolučním tribunálům, ale po přijetí zmíněného dekretu získala právo provinilce střílet bez soudu i vyšetřování. Stala se vykonavatelem politické vůle politbyra ústředního výboru komunistické strany bolševiků. Formálně podléhala Sovětu lidových komisařů RSFSR, který byl nejvyšším mocenským orgánem v zemi. Rozhodnutí o použití trestu smrti a provedení masových represivních akcí se přijímala na zasedáních politbyra, formu zákonných předpisů jim dával Sovět lidových komisařů (SNK) a jeho výkonný orgán Všeruský ústřední výkonný výbor (VCIK), a uskutečňoval je trestní orgán VČK. Už v květnu 1918 se stranické politbyro usneslo „uvést rozsudky trestu smrti za stanovené zločiny do praxe“, a pověřilo SNK, VCIK a komisaře spravedlnosti vypracováním zákonné normy, která by to umožnila. V červnu 1918 tak získaly i revoluční tribunály právo trestat kontrarevoluční provinění. Vznikly dva trestní systémy – orgány VČK se dál zabývaly politickým terorem, a vedle nich působily revoluční tribunály, jež odsuzovaly k smrti na základě soudního

jednání. Rozsah jejich tehdejší činnosti však sotva snese srovnání s masovým terorem VČK.⁵⁷

Už v tomto období se zrodil fenomén „trojek“, tříčlenných mimosoudních orgánů, vybavených mimořádnou pravomocí včetně práva na odsouzení obviněného k zastřelení. První taková „trojka“ byla ustavena při VČK v létě roku 1918 ze zástupců komunistů a eserů (socialistů revolucionářů), jejím členem byl i šéf VČK F. E. Dzeržinskij. Podobné „trojky“ později působily na různých úrovních aparátu VČK, např. u jeho zvláštního oddělení při velení armád. Na rozdíl od 30. let nebyly ještě „trojky“ hnací silou represí, i mnohé jejich rozsudky smrti byly vyneseny podmíněčně.⁵⁸

K dalšímu zesílení represí došlo poté, co 5. září 1918 SNK vydal výnos „O rudém teroru“, výrazně posilující pravomoci VČK. Usnesení ÚV VKS (b) ze 25. října 1918 „O revoluční zákonnosti“ potvrdilo oprávněnost užití teroru k likvidaci politických protivníků. Dekret VCIK ze 12. dubna 1919 „O revolučních tribunálech“ sice provedl jejich reorganizaci, ale jejich spojení se soudnictvím, byť značně kusé, nevyhovovalo potřebám bolševiků. Pro ně bylo stále nejefektivnějším způsobem řešení ekonomických, vojenských i politických potíží zastřelení odpůrců bez procesních formalit. Tak to dělala VČK a také revoluční vojenské tribunály, které v zemi fakticky existovaly od léta 1918; jejich právní strukturu zakotvil výnos VCIK ze 20. listopadu 1919 „O revolučních vojenských tribunálech“. Orgány VČK získaly v červnu 1919 právo střílet podezřelé bez soudu v místech, kde bylo zavedeno stanné právo, od podzimu 1919 pak ve všech ostatních místech, na základě rozhodnutí tříčlenného Zvláštního revolučního tribunálu, jehož složení navrhovalo kolegium VČK. Na zavedeném systému nemohlo nic podstatného nezměnit ani opětovné oficiální zavedení trestu smrti 12. prosince 1919, kdy Lidový komisariát spravedlnosti přijal „Hlavní zásady trestního práva“. Podle nich měly trestat smrtí jen revoluční tribunály a dekret SNK ze 17. ledna 1920 dokonce zrušil právo orgánů VČK vynášet takové rozsudky, ale jeho působnost se nevztahovala na revoluční vojenské tribunály a revoluční železniční tribunály. Už v únoru 1920 výnos SNK „O opatřeních v boji s banditismem“ umožňoval VČK zastřelení provinilců v místech u frontového pásma, a na základě dekretu VCIK z 18. března 1920 „O revolučních tribunálech“ mohly orgány VČK opět střílet provinilce bez možnosti odvolání. V květnu 1920, v souvislosti se zřízením 24 gubernií Sovětského Ruska, získaly guberniální

⁵⁷ МАЛКО, А. В., ЖИЛЦОВ, С. В.: *Смертная казнь...*, c. d., s. 106-111.

⁵⁸ МОЗОЧИН, О. Б.: *Pravo na represii...*, c. d., s. 21, 23, 41-42; ЛИТВИН, А.: *Красный и белый террор в России 1918-1922 гг.* Москва 2004, s. 75..

revoluční tribunály právo vykonat v místech stanného práva rozsudky smrti neprodleně. Stejně právo trestat provinění proti vojenské bezpečnosti republiky získala 28. května 1920 zpátky i VČK, takže období, kdy měla zakázáno vynášet rozsudky smrti, bylo jen krátké. Nejvíce jich v té době vynášely revoluční vojenské tribunály (jen za prvních osm měsíců roku 1920 to byly 3402 rozsudky smrti).⁵⁹

Bilance obětí období teroru je děsivá, i když se sotva někdy dopočítáme skutečných čísel. Jen pro období „rudého teroru“ (od 5. září do 6. listopadu 1918) se uvádějí značně rozdílné údaje – podle exilového historika S. P. Mel'gunova činily oběti 50 004 osob, podle bývalého vedoucího pracovníka VČK M. J. Lacise jen 6300 osob. Soudobý leningradský historik I. S. Raťkovskij zvyšuje Lacisovu statistiku na 8 až 9 tisíc obětí.⁶⁰ Pro celé období let 1917 – 1920 se často cituje Lacisův údaj, že orgány VČK v těch letech zastřelily 12 733 osob. Připočte-li se k tomu neúplná statistika obětí revolučních tribunálů, dojde se k číslu 17 233 obětí.⁶¹ Skutečný počet obětí byl však zcela jistě mnohem vyšší, neboť většina z nich statistikami neprošla. Např. O. B. Mozochin za mnohem reálnější výsledek pokládá zhruba 50 tisíc obětí, do nichž započítává i oběti povstání v Kronštadu a na Krymu.⁶² Pro zajímavost lze uvést, že lidový komisař vnitra L. Berija v hlášení Stalinovi 20. prosince 1940 odhadoval počet „sabotážníků, kontrarevolucionářů a jiné pakáže“, zastřelených VČK v letech 1919-1922, na více než 2 a půl milionu osob.⁶³

Represe ve dvacátých letech (1921-1929)

S koncem občanské války nastalo jisté zklidnění třídního boje, avšak hluboká ekonomická krize v zemi vedla k rolnickým povstáním a společenskému rozvratu. V červnu 1921 byly zrušeny revoluční vojenské a železniční tribunály, a všechny ostatní tribunály se sjednotily do systému, v jehož čele stál Nejvyšší tribunál při VCIK. Právo orgánů VČK na zastřelení provinilců bylo opět omezeno jen na místa se stanným právem. Od 1. července 1922 vstoupil v platnost trestní zákoník RSFSR, který stanovil trest smrti za 28 skupin trestných činů. Patřilo k nim např. organizování

⁵⁹ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 113-124.

⁶⁰ RAŤKOVSKIJ, I. S.: *Krasnyj terror i dejatel'nost' VČK v 1918 godu*. S.-Peterburg 2006, s. 198, 233.

⁶¹ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 124.

⁶² MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 41.

⁶³ NAZAROV, G.: *Mify sovetskoj epochi*. Moskva 2007, s. 141-142.

kontrarevolučních povstání (čl. 58), členství v kontrarevolučních organizacích (čl. 60-62), účast na teroristických aktech (čl. 64), diverze (čl. 65), špionáž (čl. 66), aktivní kontrarevoluční činnost v odpovědných funkcích za carského režimu (čl. 67), kontrarevoluční agitace a propaganda, pokud k nim došlo za válečné situace nebo při lidových nepokojích (čl. 69), svévolný návrat do SSSR osob, jež byly vyhoštěny (čl. 71) aj. Podle Leninova názoru měl zákoník odrážet myšlenku, že teror je nedílnou součástí třídního boje, a tudíž i na trest smrti je třeba nahlížet z politického hlediska. Měl by se vyměřovat především třídně cizím živlům a osobám, které napomáhaly svržení sovětské moci a dělnicko-rolnické vlády. Proto byl zákoník mnohem smířlivější k těm narušitelům práva, kteří byli třídně spolehliví, i když šlo třeba o vrahy a násilníky (např. trest za vraždu mohl v takovém případě činit jen osm let). K demokratickým prvkům zákoníku patřil požadavek, aby vyměňování trestu prováděly pouze soudy, k nimž patřily i revoluční tribunály. Právo na trest smrti zůstalo jen vojenským tribunálům.⁶⁴

Místo VČK vznikla v únoru 1922 v rámci resortu Lidového komisariátu vnitra (*Narodnyj komissariat vnutrennich del*, NKVD) Státní politická správa (*Gosudartsvennoje političeskoje upravlenije*, GPU), jež měla dále bojovat s kontrarevolucí, špionáží aj. Mimosoudní orgány „trojek“ byly zrušeny, ale už v říjnu 1922 získaly orgány GOU opět právo na zastřelení pachatelů alespoň některých trestných činů (ozbrojené útoky). V listopadu 1923 se GPU přeměnila ve Sjednocenou státní politickou správu (OGPU), a vzniklo Soudní kolegium OGPU k projednávání kontrarevolučních, diverzních a jiných protistátních zločinů. Znovu však ožívaly i někdejší „trojky“, vytvářely se na všech úrovních OGPU a fungovaly až do roku 1938. V roce 1927 získaly např. právo vynášet mimosoudní rozsudky včetně zastřelení vůči bělogvardějcům, špionům a „banditům“. Trojku tvořili obvykle dva pracovníci OGPU (jeden z nich byl předsedou) a prokurátor.⁶⁵

Jiným mimosoudním orgánem v té době byla Zvláštní porada (*Osoboje sověščanije*, OSO). Měla své tradice z carského režimu, kde od roku 1881 existovala při Ministerstvu vnitra a v zájmu ochrany státu posílala provinilce do vyhnanství. V sovětském Rusku vznikla v srpnu 1922 ze zástupců Lidového komisariátu vnitra a Lidového komisariátu spravedlnosti, a získala podobná práva. Aby její název nezbuzoval nechtěné asociace, přejmenovala se na Zvláštní komisi, ale od března 1924

⁶⁴ MAL'KO, A.V., ŽIL'COV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 124-131.

⁶⁵ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 111-115; VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: *Boľšoj terror v Leningrade...*, c. d., s. 34-35; KUDR'JAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija v SSSR*. Moskva 2000, s. 79.

působila opět pod označením OSO, tentokrát při OGPU. Neměla pravomoc odsuzovat obviněné k zastřelení, až v roce 1926 takové právo získala v případech podloudnictví a násilí vůči pohraniční stráž. Radu tvořili tři členové Kolegia OGPU a zástupce prokuratury. Od roku 1929 OSO při OGPU potvrzovalo rozsudky smrti vynesené „trojkami“.⁶⁶

V létě roku 1923 už bolševici rozdrtili politickou opozici (levé esery i menševiky), potlačili vliv pravoslavné církve i aktivní odpor rolníků. V rámci hospodářské politiky „nepu“ se společensko-ekonomický život stabilizoval, což se odrazilo též ve výrazném poklesu počtu rozsudků trestu smrti a ve zmírnění některých paragrafů trestního zákoníku (např. trest zastřelení měl být zaměněn za trest vyhoštění ze SSSR či za trest vězení v případě, že od spáchání činu uplynulo víc než pět let). Ovšem v případech aktivní činnosti proti dělnické třídě a revoluci, nebo při zastávání důležitých funkcí za carského režimu to automaticky neplatilo, a měl o tom rozhodnout soud. Od druhé poloviny dvacátých let však opět začaly sílit direktivní metody řízení, jež umožňovaly použití represivních prostředků. Právní základ k tomu poskytl trestní zákoník RSFSR z roku 1926, uvedený v platnost k 1. lednu 1927. Odklon od „buržoazní“ právní terminologie měl prokázat nové pojetí socialistické zákonnosti, v níž termín „trest“ byl nahrazen výrazem „opatření sociální ochrany“. Úměrně tomu se „trest smrti“ stal „nejvyšším opatřením sociální ochrany“ (*vysšaja mera social'noj zaščity*). Teprve později se ve zjednodušené řeči vyšetřovacích protokolů opět objevil termín „nejvyšší výměr trestu“, *vysšaja mera nakazanija*, VMN). Změna terminologie měla ukázat, že v Sovětském svazu se boj se zločinností vede z jiných třídních východisek. Široká škála trestně právních donucovacích prostředků neměla být užita v případech, kdy šlo o společensky „nebezpečné konání“. Trest smrti tak dostával politický obsah, jiné nebezpečné trestné činy se trestaly benevolentněji (např. úmyslná vražda, spáchaná opakovaně nebo zvláště nebezpečným či krutým způsobem měla být dle čl. 136 potrestána ztrátou svobody na dobu do 10 let). Bolševické soudnictví se tak rozcházelo se základy trestního práva, když nezajistilo, aby udělený trest odpovídal spáchanému zločinu. Zákoník umožňoval uložení trestu smrti v celkem 37 skupinách trestných činů (13 za kontrarevoluční zločiny, 6 za zločiny proti veřejnému pořádku, 5 za zločiny zneužití úřadu, po 1 za majetkové a hospodářské zločiny, a 11 za vojenské zločiny). Už 6. července 1927 byly hlavy zákoníku týkající se kontrarevolučních zločinů a zločinů proti

⁶⁶ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 48-50; KUDRJAČEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 79; VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: *Bolšoj terror v Leningrade...*, c. d., s. 35-36.

veřejnému pořádku sjednoceny do hlavy „Zločiny proti státu“, jež měla nyní dvě části – „Kontrarevoluční zločiny“ a „Zločiny proti veřejnému pořádku zvláště nebezpečné pro SSSR“. Celkový počet skupin trestných činů, za něž šlo vyměřit trest smrti, tak vzrostl na celkem padesát. Zvláště proslulým se stal článek 58-10 – kontrarevoluční agitace a propaganda, který formuloval kontrarevoluční projevy tak široce, že i zcela banální příčiny mohly vést k zastřelení nevinných lidí. Zákoník v této podobě, jen s mírnými změnami a doplňky, platil v SSSR až do roku 1961.⁶⁷

V letech 1921 – 1929 bylo vykonáno 23 391 rozsudků trestu smrti vynesených bezpečnostními orgány, což činilo asi 11 % z počtu všech souzených osob.⁶⁸ Rozložení rozsudků v jednotlivých letech bylo poněkud nerovnoměrné. Nejvíce (9701) jich bylo vyneseno už v roce 1921, tehdy ještě orgány VČK. Doznívalo období teroru, projevovala se aktivita revolučních vojenských tribunálů. Trestem smrti se podle zvláštního dekretu začaly trestat i hospodářské delikty, zvláště rozkrádání státního majetku a zneužívání služebního postavení k těmto účelům. V následujícím roce už bylo trestů smrti jen 1962, a v roce 1922 dokonce jen 414, pak se až do roku 1929 pravidelně opakovaly počty mírně přesahující 2 tisíce obětí, nebo naopak mírně klesající pod tisíc obětí, tedy s ročním průměrem tohoto období 1707 obětí. Svědčí to o jisté stabilitě poměrů, drobné výkyvy reagují na posilování pravomocí orgánů OGPU. V počtech rozsudků nejsou zahrnuty rozsudky revolučních vojenských tribunálů, které vyvíjely v letech 1921 – 1923 aktivní činnost. Po jejich započtení by celkový počet zastřelených v tomto období měl činit asi 25 878 osob.⁶⁹

Násilná kolektivizace a třicátá léta (1930-1936)

Zesílení represí na počátku 30. let bylo spojeno s plány urychlené industrializace země a s provedením kolektivizace zemědělství. Tlak na zvyšování dodávek obilí, jehož prodejem do zahraničí získával stát prostředky na rozvoj průmyslu, vyvolával odpor rolníků. Vedení strany a státu to označilo za kulackou sabotáž a s využitím teze o zostřování třídního boje rozpoutalo proti rolníkům represivní akce. Usnesení ÚV VKS (b)

⁶⁷ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 131-135, 143.

⁶⁸ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 136-137. Shodné údaje uvádí např. též práce KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 314. Podle práce MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 246-285, to bylo jen 23 357 osob. Rozdíl tvoří oběti za rok 1925, kdy podle Mal'ka a Živcova bylo popraveno 2433 osob, podle Mozochina to byly jen 2373 osoby.

⁶⁹ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 137.

z 5. ledna 1930 „O tempech kolektivizace a rozsahu pomoci státu kolchozní výstavbě“, a zvláště usnesení ze 30. ledna 1930 „O opatřeních na likvidaci kulackých hospodářství v oblastech úplné kolektivizace“, určilo směr a cíle represí. Podle rozhodnutí CIK a SNK SSSR z 1. února 1930 vznikaly místní mimořádné orgány – „trojky“ OGPU, složené z prvního tajemníka okresní organizace komunistické strany, předsedy okresního výkonného výboru (*ispolnitel'nyj komitet, ispolkom*), a náčelníka místních orgánů OGPU. „Trojky“ získaly zplnomocnění soudního kolegia OGPU a mohly vynášet i rozsudky smrti, čehož hojně využívaly. Za rok 1930 bylo k trestu smrti odsouzeno 20 201 osob (v naprosté většině případů právě „trojkami“), za rok 1931 to bylo 10 651 (nebo 11 388) osob.⁷⁰ Zastřelení hrozilo i rolníkům, kteří utekli z vyhnanství ze severních oblastí SSSR, kam byli i s rodinami násilně vysídlováni (hovořil o tom příkaz OGPU z 10. července 1930 „O zesílení represivních opatření vůči kulakům, kteří se nezákonně vrátili z míst zvláštního osídlení“). Trest smrti mohly vynášet i různé soudy, třeba železniční provozní soudy, vzniklé rozhodnutím CIK a SNK v listopadu 1930, aby trestaly kontrarevoluční projevy železničářů. Závažnější politické případy rozhodoval zvláštní úřad Nejvyššího soudu SSSR.⁷¹

Masové represe vyvolávaly ve společnosti neklid a nejistotu, a překážely tak úspěšnému dokončení kolektivizace. Proto výnos CIK SSSR ze 25. června 1932 „O revoluční zákonitosti“ již naznačoval omezení činnosti „trojek“ a tím i vydávání rozsudků s trestem smrti. Několik dalších usnesení politbyra ÚV VKS (b) střídavě zakazovalo činnost „trojek“ v republikách, krajích a oblastech, a opět ji povolovalo pro některé regiony nebo pro boj s „banditismem“.⁷² Počet výroků trestu smrti se tak v roce 1932 snížil na 3912 rozsudků,⁷³ přestože přibýly nové výnosy, které dovolovaly jeho použití. Např. výnos CIK a SNK SSSR ze 7. srpna 1932 „O ochraně majetku státních podniků, kolchozů a družstev a upevňování společenského (socialistického) vlastnictví“ označil

⁷⁰ První údaj uvádí MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 139, druhý MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 295; údaj v práci KUDRJAŤEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 314 – jen 1481 obětí, je nepřiměřeně nízký, zřejmě jde o omyl.

⁷¹ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 139-140

⁷² MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s.140-141; MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s.133-134.

⁷³ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 299-311; údaje v jiných pracích shodně udávají jen 2728 rozsudků, ale to jsou pouze výroky územních a strukturálních orgánů OGPU, k nimž je nutno připočítat 1184 výroků Kolegia OGPU.

rozkrádání takového majetku za politický zločin a bylo podle něj možno uložit trest smrti třeba i za drobnou krádež obilných klasů z kolchozního pole.⁷⁴

Po přijetí nových norem vymezujících kompetence Nejvyššího soudu a orgánů prokuratury došlo v červnu 1934 k nahrazení OGPU Lidovým komisariátem vnitra (*Narodnyj komissariat vnutrennich del*, NKVD).⁷⁵ Pověstné „trojky“ OGPU i jeho kolegium byly zrušeny. Kontrarevoluční a protistátní případy se nyní předávaly Nejvyšším soudům svazových republik, vojenským tribunálům a dopravním soudům. U těchto soudních orgánů byla zřízena speciální soudní kolegia – „trojky“ složené z předsedy a dvou členů soudu, podobné kolegium působilo i u Nejvyššího soudu SSSR. Zrušené Kolegium OGPU nahradila přetvořená Zvláštní porada OSO při NKVD, tehdy však ještě neměla právo vynášet tresty smrti.⁷⁶

Jedním ze zásadních kroků na cestě k „velkému teroru“ konce třicátých let byl výnos CIK SSSR „O způsobu projednávání případů přípravy teroristických činů“, vydaný už v den vraždy tajemníka ÚV VKS (b) S. M. Kirova 1. prosince 1934. Zaváděl urychlené a zjednodušené vyšetřování i souzení „teroristických“ činů, trest smrti se měl vykonat neprodleně po vynesení rozsudku. Toto nařízení, které v sobě skýtalo zjevnou možnost zneužití, platilo v sovětském zákonodárství až do roku 1956.⁷⁷

V následujících letech 1935 a 1936 se počty rozsudků smrti blížily poměrům dvacátých let (tedy méně než 2 tisíce ročně), což jistě souviselo s dočasným omezením činnosti „trojek“ bezpečnostního aparátu. Přesto se však už v té době chystaly velké politické procesy a masové operace NKVD, jež zahubily ještě do konce třicátých let statisíce nevinných.

Období „velkého teroru“ (1937-1938)

Politické procesy s opozicí Stalina ve vedení komunistické strany začaly v srpnu 1936. Zahájily širokou propagandistickou kampaň zaměřenou na vyhledávání dalších

⁷⁴ Jen za dobu od vydání tohoto výnosu do konce roku 1932 bylo odsouzeno k trestu smrti 2588 osob, což dává za pravdu předchozí poznámce. Výnosu se lidově říkalo „zákon sedm-osm“, nebo „zákon o třech kláscích“. Viz MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 141-142; *Krasnyj terror v gody graždanskoj vojny*. Po materialam Osoboj sledstvennoj komissii po rassledovaniju zlodejanij bolševikov. Moskva 2004, s. 503.

⁷⁵ Původní resort komisariátu vnitra fungující pod stejným názvem byl zrušen v roce 1930.

⁷⁶ VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: *Bolšoj terror v Leningrade...*, c. d., s. 37; MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 146-147.

⁷⁷ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 147; MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 140-141.

„antisovětských center“ a skupin údajných záškodníků, teroristů a špiónů. Nový impuls ke kampani dalo plenární zasedání ÚV VKS (b) v březnu 1937, na němž Stalin zopakoval tezi o zostřování třídního boje. Plénum podrobilo kritice aparát NKVD za liknavost při odhalování „nepřátel lidu“, což vzápětí rozpoutalo rozsáhlé čistky na všech úrovních správy NKVD (jen za rok 1937 bylo bez soudu zastřeleno přes 3 tisíce příslušníků NKVD).⁷⁸ Souběžně probíhaly procesy s vedením armády, politickou opozicí i starými bolševiky, na nichž se obvinění, vystavení psychickému nátlaku i fyzickému násilí, až na výjimky doznávali k protistátní činnosti. Většině z nich se ale veřejného procesu nedostalo, protože je odsoudili na rychlém uzavřeném zasedání Vojenského kolegia Nejvyššího soudu SSSR. Kolegium pořádalo i výjezdní zasedání do regionů, menší skupiny souzených (do 15 osob) přivázeli k soudu do Moskvy. „Trojky“ UNKVD v regionech získaly právo odsuzovat obviněné k zastřelení bez souhlasu ústředí. Aktivně působila i „dvojka“ Komise NKVD a Prokurátora SSSR, a podobné „dvojky“ mohly působit i na úrovni republik krajů a oblastí. Zvláštní porada, OSO při NKVD, získala v roce 1937 právo vynášet rozsudky trestu smrti. V srpnu 1937 dostaly takové oprávnění i „trojky“ při dopravních odděleních bezpečnosti (*dorožno-transportnyje otdely*, DTO).⁷⁹

Od června 1937 začaly z iniciativy ÚV VKS (b) masové represivní akce, zaměřené vždy proti konkrétní skupině obyvatel – proti Němcům, kulakům a „jiným antisovětským živlům“, Polákům, Lotyšům, Japoncům, běžencům, špiónům, cizincům, manželkám „zrádců Vlasti“, vězňům gulagu atd. Za jeden z nekrutějších dokladů sovětské represivní politiky bývá označován příkaz NKVD č. 00447 ze 30. července 1937, iniciovaný rozhodnutím politbyra ÚV VKS (b) ze 2. července 1937, a v definitivním znění potvrzený politbyrem 31. července. Příkaz členil osoby, které se měly stát předmětem konkrétní masové akce (v tomto případě hlavně kulaky a protisovětské živly), jen na dvě kategorie. Do první patřily „nepřátelské živly“, jež měly být neprodleně zatčeny a po výroku „trojky“ zastřeleny, méně nebezpečné osoby druhé kategorie měly být poslány na 8 až 10 let do gulagu nebo do věznic. Vyšetřování mělo být urychlené, ve zjednodušeném řízení stačilo pouze prokázat zločinné styky zatčeného. „Trojky“ do protokolu zasedání zapisovaly výrok o každém odsouzeném a předávaly ho náčelníkům operačních skupin k provedení rozsudku. Odsouzeným k trestu smrti se rozsudky nesdělovaly, aby nevznikly problémy s jejich vykonáním. Operace měla začít ve většině oblastí SSSR 5.

⁷⁸ MAL'KO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 150-153.

⁷⁹ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 146, 149-151, 154, 161; MAL'KO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s.154-156; VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: *Bolšoj terror v Leningrade...*, c. d., s. 38.

srpna 1937, jen v některých vzdálenějších o něco později. Všechny operace byly financovány ze státního rozpočtu, např. na tu první bylo uvolněno 75 milionů rublů, na rok 1938 bylo na operace NKVD uvolněno dalších 92 milionů rublů.⁸⁰

V dohodě s představiteli NKVD republik, krajů a oblastí sestavili na ústředí v Moskvě množství osob, kterých se represe mají týkat, a vydali příslušným regionům tzv. limit na zastřelení. První verze příkazu NKVD č. 00447 např. předpokládala zastřelení 258 950 osob, z toho v Moskevské oblasti 35 tisíc, na Ukrajině 28 300, ve Sverdlovské oblasti 10 tisíc atd. V příkazu byla i příležitost pro náčelníky NKVD, kteří chtěli prokázat služební horlivost: „V případech, kdy situace bude vyžadovat navýšení schválených počtů, jsou lidoví komisaři republikových NKVD a náčelníci krajských a oblastních správ NKVD povinni podávat náležitě odůvodněné žádosti.“ Možnost navýšení limitů na zastřelení našla na řadě míst kladnou odezvu a vyvolala tak svéráznou „socialistickou soutěž“, povzbuzovanou šéfem NKVD N. I. Ježovem. Navrhlo ji NKVD Kirgizské SSR, doplňkové limity musel odsouhlasit ÚV VKS (b). Tak např. Omská oblast mohla se souhlasem Stalina navýšit směrné číslo zastřelených z jednoho tisíce na osm tisíc osob, Arménie ze 700 na 1500 atd. Naopak oblastní správy NKVD Orenburské, Stalingradské a Kirovské oblasti byly kritizovány za to, že jejich „trojky“ vynesly příliš málo rozsudků trestu smrti. Pro Moskvu a Moskevskou oblast musela být v září 1937 zřízena ještě druhá „trojka“ (složená ze zástupce náčelníka UNKVD pro Moskvu a Moskevskou oblast, tajemníka městského výboru komunistické strany a prokurátora Moskvy), aby plánovaný počet zastřelených mohl být včas naplněn.⁸¹

V roce 1938 byl hlavní úder masového teroru zaměřen proti představitelům různých národností a cizincům, obviněných z nepřátelství vůči sovětskému režimu a ze špionáže. Uvádí se, že do 10. září 1938 bylo „podle národnostního hlediska“ zastřeleno 172 830 osob. Nové žádosti NKVD o přidělení doplňkových finančních prostředků na realizaci operací NKVD však nasvědčovaly tomu, že tak velký rozsah represí ani nebyl původně plánován, a že se státní represivní mechanismus začal vymykat kontrole. Narušovalo to práci stranických a správních orgánů i chod hospodářství v zemi. Stalin navrhl vytvořit komisi k prošetření činnosti NKVD a v srpnu 1938 byl přijat zákon o nové organizaci soudnictví, podle něhož měly být výkonem spravedlnosti pověřeny pouze soudy. V září 1938 potvrdilo politbyro ÚV VKS (b) návrh NKVD na zřízení

⁸⁰ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 152-155, 183.

⁸¹ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 153-154, 157-158; MAL'KO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s.158.

„zvláštních trojek“ (*osobyje trojki*), jež měly dokončit dosud nerozhodnuté kontrarevoluční kauzy již dříve zatčených osob (s výjimkou cizinců, jejichž případy řešilo 3. oddělení 1. správy NKVD SSSR a projednávalo ústředí NKVD).⁸²

Společné usnesení SNK SSSR a ÚV VKS (b) ze 17. listopadu 1938 „O vazbě, prokurátorském dozoru a vedení vyšetřování“, jež měl realizovat příkaz NKVD SSSR ze 26. listopadu 1938, zastavilo masové operace NKVD, zrušilo „trojky“ a nařídilo přísné dodržování zákonnosti (jediným mimosoudním orgánem státní bezpečnosti působícím až do 1. září 1953 zůstala Zvláštní porada, OSO). Usnesení zároveň oceňovalo, že orgány NKVD odvedly při rozbití špionážně-diverzních agentur dobrou práci; některé nedostatky a omyly ve vyšetřování způsobili nepřátelé lidu, kteří se vloudili do NKVD a prokuratury. Stalin, který osobně schvaloval provedení operací, neměl zájem ani tak na ukončení represí, jako spíše na svalení odpovědnosti za masové represe ze stranických orgánů na NKVD a prokuraturu. Dokumenty dochované v Archivu prezidenta RF a v Ústředním archivu FSB RF však jednoznačně dokládají pravý opak. Orgány bezpečnosti ani prokuratury neměly právo rozhodovat samostatně, politbyro ÚV VKS (b) kontrolovalo jejich činnost, dosazovalo do jejich vedení stranické pracovníky. Bez předběžného posouzení opatření NKVD na politbyru strany nemohla o nich rozhodovat ani vláda, tedy Sovět lidových komisařů. Jak uzavírá O. B. Mozochin: „Všechny otázky represivní politiky státních orgánů se projednávaly, organizovaly a usměrňovaly prostřednictvím politbyra.“⁸³

Podle statistik bylo v době „velkého teroru“ odsouzeno 1 344 923 osob, z toho 681 692 osoby byly popraveny (353 074 v roce 1937, 328 618 v roce 1938). Rozsudky trestu smrti byly vyneseny v prvním roce teroru zhruba u 45 % souzených, ve druhém roce už u 59 % souzených. Naprostou většinu rozsudků vynesly „trojky“ NKVD a UNKVD. Dokazuje to politický charakter teroru uskutečňovaného mimosoudními orgány. Právě k nim směřovaly trestní případy, které by pro nedostatek důkazů neobstály před soudem, nebo u nichž hrozilo nebezpečí odhalení agenturních zdrojů, jež poskytly informace kompromitující obviněného. U mimosoudního projednání nic takového nehrozilo, protože probíhalo v nepřítomnosti obžalovaných i svědků. V té době však ani

⁸² MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 185, 187; MAL'KO, A.V., ŽIL'COV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s.160

⁸³ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 191, 193-194; VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: *Bolšoj terror v Leningrade...*, c. d., s. 38.

soudní orgány nedodržovaly základní práva odsouzených, např. rozsudky smrti byly vykonávány bezprostředně po jejich vynesení.⁸⁴

Přípravy na válku (1939-1940)

V roce 1939 vlna masových represí opadla. Uvádí se, že v roce 1939 vynesly vojenská kolegia, tribunály a OSO NKVD celkem 2601 rozsudků trestu smrti (ze 66 227 odsouzených) a v roce 1940 celkem 1863 takových rozsudků (ze 75 126 odsouzených osob).⁸⁵ K jistému náznaku cílených represí došlo v souvislosti s vraždou L. D. Trockého (zemřel 21. 4. 1940), kdy lidový komisař NKVD L. Berija vydal nařízení o likvidaci „aktivních trockistů“, vězněných v gulazích.⁸⁶

Nové represe byly spojeny se sovětskou anexí území Polska a Rumunska. Hrot represí byl zaměřen zvláště proti obyvatelům východního Polska, které po předchozí dohodě Stalina s Hitlerem připadlo Sovětskému svazu. I tady začalo hledání třídních nepřátel a špiónů, následovalo masové zatýkání a deportace do východních oblastí SSSR a na Sibiř. Je pravděpodobné, že mnohé případy likvidace potenciálních nepřátel sovětského režimu provedly mimosoudní cestou vojenské a bezpečnostní orgány. Bylo tomu tak i při hromadné vraždě příslušníků polské inteligence, jež vešla ve známost jako „katyňský zločin“. Na základě rozhodnutí politbyra ÚV VKS (b) z 5. března 1940 měly orgány NKVD zastřelit 25 700 „bývalých důstojníků polské armády, bývalých příslušníků polské policie a zpravodajské služby, členů polských nacionalistických kontrarevolučních stran, členů ilegálních kontrarevolučních povstaleckých organizací, přeběhlíků aj.“ Usnesení je charakterizovalo též jako polské důstojníky, policisty, četníky, dozorce, úředníky, statkáře, fabrikanty a vyzvědače. „Všichni jsou zavilými nepřáteli sovětské moci, naplněnými nenávisí k sovětskému zřízení“.⁸⁷ Byli zajati nebo zatčeni vesměs hned po vstupu sovětských vojsk na polské území v září 1939 a drženi v zajateckých táborech až do jara 1940, kdy byli zastřeleni (necelých 15 tisíc z nich leží na pohřebištích v Katyni u Smolenska, Medném u Tveru a Charkově, asi 7 tisíc bylo

⁸⁴ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 281, 314; MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 160; MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 334 a 338.

⁸⁵ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 314; MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 342 a 350; jiný údaj uvádějí MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 161 (2552 trestů smrti v roce 1939, 1649 v roce 1940).

⁸⁶ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 161.

⁸⁷ Faksimile usnesení politbyra viz např. *Katyn. Dokumenty zbrodni*. T. 1. Warszawa 1995, s. 471-474.

patrně popraveno ve věznicích západní Ukrajiny a Běloruska, o osudu zbývajících 4 tisíc Poláků určených k likvidaci se dosud nic bližšího neví).⁸⁸

Tyto oběti se ve statistikách rozsudků smrti vynesených sovětskými soudními a mimosoudními orgány neuvádějí, přestože tam rozhodně patří. Likvidace více než dvaceti tisíc osob proběhla hladce a bez potíží, jako by šlo o běžnou praxi bezpečnostních orgánů. Podíleli se na ní stejní lidé, kteří v tom měli už bohaté zkušenosti z doby „velkého teroru“. Ten vlastně tímto způsobem přesahoval až do čtyřicátých let.

Velká vlastenecká válka (1941-1945)

Příchod světové války na území SSSR rozpoutal další represe vůči obyvatelům, zvláště v prvních dvou letech německého vpádu. Válka zavedla velitelský administrativní systém řízení, jenž realizaci represí výrazně usnadňoval. Už výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR ze 22. června 1941 „O válečném stavu“ předával většinu státní moci vojenským orgánům. Vojenské tribunály měly právo rozhodnout do 24 hodin po doručení obvinění, proti jejich rozsudku nebylo odvolání. Rozsudky postihovaly případy špionáže, zvláště v přífrontových oblastech, šíření paniky, projevy zbabělosti a poráženeckých nálad, svévolné opuštění postavení bez příkazu vyššího velení. Na řadě míst ve vnitrozemí byl vyhlášen režim stanného práva, svými důsledky srovnatelný s válečným stavem. Umožňoval na místě zastřelit narušitele pořádku, provokatéry, špiony a jiné agenty vyzývající k narušení pořádku.⁸⁹ Státní výbor obrany (GKO) rozhodl 17. července 1941 o reorganizaci orgánů třetí správy Národního výboru obrany (NKO) ve zvláštní oddíly NKVD SSSR s právem zatýkat a na místě střílet dezertéry. Jiným výnosem ze 17. listopadu 1941 GKO povolil NKVD SSSR vykonat tresty smrti na všech obviněných, kteří dosud čekali ve vězení na potvrzení rozsudku vojenskými tribunály, a výnosem ze 21. listopadu 1941 přiznal OSO NKVD právo vynášet rozsudky smrti v případech kontrarevolučních a zvláště nebezpečných činů proti veřejnému pořádku. Od roku 1941 mohly vynášet a vykonávat rozsudky smrti bez

⁸⁸ Blíže viz např. BORÁK, M.: *Katyňský zločin a jeho oběti z Těšínské Slezska*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, r. 55, 2006, č. 3. s. 219.

⁸⁹ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 163-165.

vyšetřování a soudu též zvláštní oddíly vojenské kontrarozvědky Smerš (*Smert' špionam*), které zatýkaly špiony, zrádce a dezertéry.⁹⁰

K častým represím docházelo ve věznicích a táborech před příchodem fronty, když úřady zjistily, že nebude možné včas evakuovat všechny vězněné. Odvezli obvykle jen ženy s dětmi a kriminální vězně s lehčími tresty, všechny ostatní pak postříleli, především politické vězně. Tak bylo už v červnu 1941 bez jakéhokoliv souhlasu nadřízených povražděno mnoho tisíc vězňů na západní Ukrajině, zvláště ve Lvovské a Drohobyčské oblasti, ale známe i pozdější podobné případy z Ruska, např. likvidaci politických vězňů před příchodem fronty v září 1941 v Orlu.⁹¹ Také v Moskvě bylo v době od 27. do 30. června 1941 zastřeleno 535 osob, i když Berija požadoval zastřelení celkem 1302 vězňů. A když se fronta přiblížila k Moskvě, bylo tam 16. října 1941 zastřeleno 222 osob, což byl největší počet zastřelených během jediného dne od doby „velkého teroru“.⁹²

Válka znovu zaktualizovala některé předpisy mimořádného zákonodárství z minulých let teroru, např. výnos ze 7. srpna 1932 (zvaný výnos sedm-osm) o rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, podle něžž bylo jen v roce 1942 popraveno 1553 osob. Podobně byl „oživen“ výnos ze 7. dubna 1935 „O opatřeních v boji se zločinností nezletilých“, který umožňoval užití trestu smrti pro obviněné již od věku 12 let. Udělení nejvyššího trestu umožňoval i výnos GKO z 11. října 1942 „O výměře trestu dezertérům, kteří se zabývají banditismem, ozbrojenými loupežemi a kontrarevoluční povstaleckou činností“. Mnohé výnosy GKO užívaly formulace, že viníky je nutno brát k odpovědnosti podle zákonů válečné doby, což rovněž umožňovalo udělit trest smrti např. za ukrývání osob před mobilizací, či osob, které se nevrátily na určené pracovní místo z dovolené.⁹³

V roce 1943 byla na základě rozhodnutí politbyra ÚV VKS (b) opět obnovena existence dvou „trojek“ – v Uzbekistánu měla „trojka“ ve složení z tajemníka ÚV VKS (b) republiky, národního komisaře vnitra republiky a prokurátora republiky právo odsoudit k zastřelení 50 osob za rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, podobná „trojka“

⁹⁰ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na represii...*, c. d., s. 225; KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 299.

⁹¹ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 299-300; MAL'KO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s.166.

⁹² ROGINSKIJ, A. B.: Posleslovije. In: *Rasstreľnyje spiski. Moskva 1935-1953. Donskoje kladbišče (Donskoj krematorij)*. Kniga pamjati žertv političeskich repressij. Moskva 2005, s. 582-583.

⁹³ MAL'KO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 168-170.

v Kirgízii mohla odsoudit k zastřelení 150 osob.⁹⁴ Obvykle se uvádí, že to byly poslední „trojky“ bezpečnostních orgánů, které se objevily. Dále však během války i po ní jako mimosoudní orgán působilo OSO NKVD (NKGB, MGB, MVD).

Údaje o počtech vynesených a vykonaných rozsudků trestu smrti v době války se značně různí, nicméně shodují se aspoň v tom, že v prvních dvou letech účasti Sovětského svazu ve válce rostly (23 726 rozsudků v roce 1941, 26 510 rozsudků v roce 1942), a po zásadní změně v průběhu války na východní frontě začaly klesat (12 569 v roce 1943, 3110 v roce 1944, 2308 v roce 1945).⁹⁵ Lze předpokládat, že skutečný počet rozsudků smrti byl vyšší, neznáme např. rozsudky všech vojenských orgánů.

Poválečný vývoj (1945-1956)

V prvních poválečných letech se počet rozsudků smrti dále snižoval až na 2273 v roce 1946. Výrazný pokles až na pouhých 898 rozsudků za rok 1947 způsobila okolnost, že statistika zahrnuje jen necelou první polovinu roku.⁹⁶ V roce 1947 se totiž Stalin rozhodl trest smrti zrušit, a v roce 1949 k tomu Sovětský svaz vyzval na Valném shromáždění OSN všechny země světa. Výnos prezidia Nejvyššího soudu SSSR ze 26. května 1947 se odvolával na vítězství ve válce, které může zajistit dlouhé období míru, a na oddanost obyvatel SSSR sovětskému režimu, a nahrazoval trest smrti trestem 25 let nápravně-výchovného tábora. Stalin tak chtěl před světem demonstrovat jednotu sovětského lidu pod svým vedením.⁹⁷

⁹⁴ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na represii...*, c. d., s. 229.

⁹⁵ KUDRĀVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 314; rozdíly v počtech trestů smrti mohou souviset s pozastavením výkonu trestu a odvedením odsouzeného na frontu. Např. MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na represii...*, c. d., s. 354, uvádí za rok 1943 jen 3877 skutečně popravených, ale též 8021 vypravených na frontu s pozastavením výkonu rozsudku, což by mohlo dohromady dávat přibližně počet uváděný za rok 1943 v jiných statistikách. Shodně pak uvádí 3110 popravených v roce 1944, k nimž přidává 1688 odsouzených odvedených na frontu (s. 362). Podobně pro rok 1945 uvádí 2308 popravených a 434 odvedené na frontu (s. 364). Jeho údaje naopak nevyhovují pro rok 1942, kdy uvádí 26 501 popravených a 22 260 odvedených na frontu (s. 352); mírně odlišné údaje uvádí s odvoláním na archivní rameny (GARF, f. 9401, op. 1, d. 4158, l. 201) MALĀKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 171: pro rok 1941 jen 8001 odsouzených k smrti, pro rok 1941 nárůst na 23 278 odsouzených, pro rok 1943 pokles na 3579, v roce 1944 celkem 3029 a v roce 1945 celkem 4252 odsouzených.

⁹⁶ KUDRĀVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 314; shodně též MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na represii...*, c. d., s. 375 a 380; mírně odlišné údaje má MALĀKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 171 (2896 rozsudků za rok 1946, 1105 rozsudků za rok 1947).

⁹⁷ MALĀKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 171-172.

Neuplynuly však ani tři roky, a Stalin opět potřeboval zlikvidovat další mocenské protivníky, ať již skutečné či vymyšlené. Bez pravidelných čistek ve vedení strany a státu se už nemohl obejít. Výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR „O uplatnění trestu smrti vůči zrádcům Vlasti, špionům, záškodníkům a diverzantům“ ze 12. ledna 1950 vrátil opět vše do starých kolejí. Během dvou let bylo odsouzeno k zastřelení přes 200 stranických a státních pracovníků z Leningradu, obviněných z kontrarevoluční činnosti, a skupina vojenských velitelů, kteří pomlouvali opatření strany a sovětského státu, a chystali teroristické činy. V roce 1952 odsoudilo vojenské kolegium Nejvyššího soudu SSSR přes sto osob spojených s činností „Židovského antifašistického výboru“ za protisovětské spiknutí, deset z nich bylo zastřeleno. V lednu 1953 byl zaveden trest smrti za „zvláště nepřátelské útoky banditů“, provedené vězni v gulazích.⁹⁸ Celkem byly v době od obnovení trestu smrti až do poloviny roku 1953, kdy Stalin zemřel, zastřeleny téměř 4 tisíce osob (468 v roce 1950, 1602 v roce 1951, 1611 v roce 1952 a 198 v první polovině roku 1953.⁹⁹

Po Stalinově smrti byla činnost OSO MVD nejprve omezena a po předchozím souhlasu politbyra ÚV VSSS bylo neveřejným výnosem prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 1. září 1953 OSO zrušeno. Bylo spočteno, že za dobu svého působení v rámci NKVD (od 5. 11. 1934) a jeho nástupců odsoudilo OSO k trestu smrti 10 101 osob, převážně za kontrarevoluční činnost. Zároveň bylo stanoveno, že stížnosti na rozsudky vynesené kolegiem OGPU, „trojkami“ NKVD-UNKVD a OSO prošetří Prokuratura SSSR a po případném protestu Generálního prokurátora o nich rozhodne Nejvyšší soud SSSR. Tak začínaly první rehabilitace nezákonně odsouzených a poprvé v sovětské historii byly orgány státní bezpečnosti zbaveny svých mimosoudních pravomocí.¹⁰⁰ Vedení státní bezpečnosti včetně L. P. Beriji bylo podle stejných zákonů, podle nichž kdysi likvidovali politické odpůrce, obviněno ze zrady Vlasti, teroristických akcí a členství v protisovětských skupinách, a na základě soudních rozsudků popraveno.

Na XX. sjezdu KPSS v roce 1956 byly nezákonné represe odmítnuty, ale jejich hlavní političtí viníci, kteří schvalovali masové popravy, zůstali bez trestu, a dál se těšili společenské úctě. Historici s odstupem let konstatují, že metoda represí, které se

⁹⁸ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 172-176.

⁹⁹ KUDRJAŤEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 314; MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 175, uvádí za rok 1950 celkem 475 osob, za rok 1951 celkem 1601 osob, za rok 1952 celkem 1612 osob, za první pololetí 1953 celkem 198 osob.)..

¹⁰⁰ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 239-241; KUDRJAŤEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 283.

vyvinula ve vnitřní politice bolševické strany v extrémních situacích občanské války a intervence, a zdokonalila během industrializace a kolektivizace země, vždy patřila k hlavním metodám výstavby socialismu.¹⁰¹

Trest smrti se tak jako dříve chápal nikoliv jako výjimečný trest, vyměřovaný za zločiny proti lidskému životu, ale jako efektivní způsob trestání zločinů nebezpečných pro stát. Základy trestního práva SSSR a svazových republik z roku 1958 sice vyčlenily trest smrti ze systému trestů jako výjimečný, ale jeho uložení se opět týkalo nejen vraždy za přitěžujících okolností, nýbrž i zrady Vlasti, banditismu, teroristických činů, špionáže a diverze. Další výnosy prezidia Nejvyššího sovětu SSSR rozšířily tuto škálu zločinů o vojenské zločiny, rozkrádání státního a společenského majetku větších rozměrů, teroristické činy proti státní správě, organizovaný zločin atd. V roce 1962 přibyl trest smrti za útok na život příslušníka milice či za úplatkářství. Právě v tomto roce dosáhl počet vynesených rozsudků trestu smrti opět vrcholu (bylo jich celkem 2159). V roce 1973 se ke zločinům umožňujícím vynesení trestu smrti přiřadil únos letadla. Ještě na konci existence Sovětského svazu bylo v jeho trestním zákoníku celkem 33 článků, které předpokládaly možnost trestu smrti (z toho 11 za protistátní a 16 za vojenské zločiny). To, co trestní zákoník označoval za výjimku, bylo tedy vlastně pravidlem.¹⁰²

Celkový počet popravených

Stanovit počet obětí politické justice v SSSR není jednoduché, i když odhlédneme od zpolitizování tohoto tématu v posledních letech. Metody shromažďování statistických dat se v jednotlivých obdobích existence sovětského státu značně lišily, např. informace o trestně stíhaných za kontrarevoluční činnost ve 20. letech zahrnovaly jen osoby zatčené a stíhané orgány VČK-GPU-OGPU, nikoliv též zatčené předané revolučním soudům a vojenským tribunálům. Až ve 30. letech údaje zahrnovaly osoby trestně stíhané nezávisle na resortu, který statistická data shromažďoval, avšak ne vždy v nich uváděly výsledky činnosti mimosoudních „dvojek“ a „trojek“ působících v regionech, jindy tomu zas bylo naopak.¹⁰³ Do statistik nevcházely údaje o administrativních trestech

¹⁰¹ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 177.

¹⁰² MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 178-181.

¹⁰³ Např. jen za 1. čtvrtletí roku 1933 bylo podle výnosu o rozkrádání státního a kolchozního majetku odsouzeno k trestu smrti 4183 osob, ale statistika za celý rok 1933 uvádí 2154 popravených. Toto číslo však tvoří pouze výroky územních orgánů OGPU, chybí patrně výroky Kolegia OGPU a soudů. Viz MALKO,

vyhnanství, nucených deportací národů, o filtračních táborech atd. Abychom však zůstali jen u statistiky odsouzených k trestu smrti: chybějí v nich např. údaje o některých utajených likvidačních akcích NKVD, jakou bylo zavraždění tzv. katyňských obětí, údaje o osobách zastřelených v různých letech v nápravných pracovních táborech v místě věznění,¹⁰⁴ o osobách zastřelených orgány vojenské kontrarozvědky Smerš a dalšími vojenskými orgány. K největším problémům patří již stanovení počtu osob popravených z politických důvodů v letech 1918 – 1920, kdy se vzhledem k občanské válce a intervenci statistiky takřka nevedly, a kdy bývá obtížné rozlišit charakter i těch zaznamenaných represí. Až v roce 1927 vznikla při OGPU tajná operační správa, přetvořena v roce 1932 na Evidenčně-statistické oddělení OGPU. Takže až zhruba od roku 1930 zaznamenávaly bezpečnostní orgány všechny rozsudky a zastřelení.

Pokusme se porovnat alespoň některé známé zprávy a statistické soubory. První zprávu vypracoval L. Berija pro Stalina v prosinci 1940. Podle údajů statistického oddělení NKVD bylo od roku 1930 do roku 1940 trestně stíháno podle článku 58 trestního zákoníku 1 300 949 osob, z nichž bylo 892 985 osob zastřeleno.¹⁰⁵ Další zpráva pochází z prosince roku 1953 a vypracoval ji náčelník 1. zvláštního oddělení MVD Pavlov pro ministra vnitra S. N. Kruglova, který ji předal tehdejšímu prvnímú tajemníkovi ÚV KSSS N. S. Chruščevovi. Uvádí se v ní, že za období od roku 1921 do prosince 1953 bylo bezpečnostními orgány i soudy a tribunály odsouzeno k trestu smrti pro kontrarevoluční činnost 808 455 osob.¹⁰⁶ V další informaci pro Chruščeva připravené pro plenární zasedání ÚV KSSS v únoru 1954 se však uvádí nižší počet, v období od roku 1921 do února 1954 mělo být zastřeleno jen 642 980 osob.¹⁰⁷ Rozdíl mezi oběma údaji nebyl dosud náležitě vysvětlen. Třetí statistiku z bezpečnostních zdrojů publikoval bývalý předseda KGB V. Krjučkov, podle nějž jen v období od počátku 30. let (tedy od masových represí spojených s kolektivizací) do Stalinovy smrti v roce 1953 bylo popraveno 786 098 osob.¹⁰⁸ K podobným závěrům došel v roce 1993 náčelník

A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 142, 145.

¹⁰⁴ Např. jen v roce 1938 činil v táborech vykazovaný „ostatní úbytek“ celkem 16 563 vězňů, kteří byli vesměs zastřeleni. Viz MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 161-162.

¹⁰⁵ NAZAROV, G.: *Mify sovetskoj epochi*, c. d., s. 142.

¹⁰⁶ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 162-163.

¹⁰⁷ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 162. Údaje se opakovaly též ve zprávě pro prezídium ÚV KSSS v březnu 1954, kterou podepsali generální prokurátor R. A. Rudenko, ministr vnitra S. N. Kruglov, ministr spravedlnosti K. P. Goršenin a předseda KGB I. A. Serov; LITVIN, A.: *Krasnyj i belyj...*, c. d., s. 438.

¹⁰⁸ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 163; KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 296, 313; LITVIN, A.: *Krasnyj i belyj...*, c. d., s. 418; KUPCOV, A. G.: *Byl li krasnyj terror?*

Ústředního archivu FSB RF, když přidal ke statistice i oběti z počátků a konce sovětského režimu, a vyšlo mu 827 955 osob zastřelených v letech 1918 – 1990.¹⁰⁹

Porovnání struktury počtu popravených v jednotlivých letech umožňují tři tabulky v příloze této práce. Bývalý pracovník bezpečnosti O. B. Mozochin publikoval podrobné roční přehledy činnosti bezpečnostních orgánů v letech 1921 – 1953, z nichž vychází celkový součet 818 630 osob odsouzených k trestu smrti.¹¹⁰ Autoři monografie o trestu smrti v Rusku A. V. Maľko a S. V. Žil'cov vyšli z archivních materiálů uložených ve Státním archivu Ruské federace a z jejich součtu zjistili celkem 799 455 odsouzených k trestu smrti. Pokud by se započítali též odsouzení za zločiny podle dalších článků trestního zákoníku a všichni ostatní, kteří z různých příčin neprošli evidencí bezpečnostních orgánů, mohl by podle nich počet osob zastřelených v období let 1930 – 1955 činit až 850 tisíc.¹¹¹ Třetí statistiku vytvořil V. V. Lunejev; podle ní bylo popraveno za kontrarevoluční činy v letech 1918 – 1958 celkem 839 772 osob.¹¹² Autoři monografie o politické justici v SSSR V. Kudrjavcev a A. Trusov považují tento výpočet za dosud neúplnější, neboť přináší i údaje o počtu trestně stíhaných a odsouzených osob v jednotlivých letech. Z nich se pokusili vypočítat údaje, které v Lunejevově statistice chybí. Uplatněním analogie vztahu mezi počty osob trestně stíhaných a odsouzených za období let 1918 – 1934, kdy se ještě nevedla přesná evidence, zjistili, že celkový počet odsouzených by měl činit nikoliv 974 tisíc, jak uvádí Lunejev, ale 3 miliony 250 tisíc. Celkový počet odsouzených soudně i mimosoudně by tak za období let 1918 – 1958 činil asi 6 milionů 100 tisíc osob. I když počty trestů smrti v jednotlivých letech kolísaly, v průměru tvořily asi 10 % z odsouzených. Když autoři přičetli k Lunejevově tabulce ještě 325 tisíc odsouzených k trestu smrti, dostali souhrnný údaj za období let 1921 – 1958: celkem 1 milion 165 tisíc popravených. I když jde jen o hypotetický výpočet, pokládají ho autoři za nejuvěrohodnější a upozorňují, že svým způsobem koresponduje s již vzpomenutými údaji, které vypracoval náčelník archivu FSB a V. Krjučkov.¹¹³

Trestní zákoník a trest smrti

Polemika na zadannuju temu. Moskva 2006, s. 54.

¹⁰⁹ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 313.

¹¹⁰ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 246-465. Viz příl. č. 1.

¹¹¹ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 136, 145, 163. Viz příl. č. 2.

¹¹² LUNEJEV, V. V. : *Prestupnosť XX veka*. Moskva 1997, s. 180; KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 314. Viz příl. č. 3.

¹¹³ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 313-316.

Již jsme se zmínili, že trestní zákoník, zavedený v Sovětském svazu v roce 1927, platil až do roku 1961, kdy nové Principy trestního zákonodárství stanovily možnost uložení trestu smrti za devět trestných činů spáchaných v době míru, a za 16 vojenských trestných činů spáchaných v době války či bojové pohotovosti.¹¹⁴ I když zákoník později doznal ještě dalších změn, pověstný článek 58 v něm zůstal až do konce sovětského režimu. Než tedy přejdeme ke konkrétním příkladům vykonaných rozsudků trestu smrti, zmíníme se aspoň stručně o těch ustanoveních trestního zákoníku, které se přímo netýkaly kriminálních zločinů a byla u nich možnost zneužití z politických důvodů, za něž trest smrti zastřelením mohl být vynesena.

Především šlo o zmíněný článek 58, který trestal kontrarevoluční činy. Kromě obecných ustanovení v 1. odstavci a kromě odstavce 58-12 umožňovaly všechny ostatní vynesení trestu smrti, i když někdy jen za přitěžujících okolností¹¹⁵.

Článek 58-1 obecně charakterizoval kontrarevoluční trestné činy jako úklady proti existující sovětské moci, vnější bezpečnosti státu a výtěžkům revoluce. Pro trestní postih stačilo způsobit škodu, jež by mohla vést k jejich svržení, ochromení nebo oslabení. Trestán mohl být každý občan SSSR, který dosáhl 14 let věku. Cizinci, kteří neměli diplomatickou imunitu, mohli být pohnáni k trestní odpovědnosti za činy spáchané na území Sovětského svazu i tehdy, když za jeho hranicemi k zločinům naváděli, účastnili se jejich přípravy či uskutečnění, nebo organizovali kontrarevoluční zločiny na území SSSR.

Článek 58-1a se týkal zrady vlasti, tedy způsobení škody vojenské síle SSSR, státní nezávislosti a nedotknutelnosti jeho území formou špionáže, prozrazení vojenského či státního tajemství, útekem či přeletem za hranice, přechodem na stranu nepřítelů. Podle právníků nešlo o vyčerpávající přehled trestných činů, neboť každá spolupráce s cizím státem proti SSSR byla zradou vlasti.

Článek 58-1b zahrnoval totéž, pokud se činu dopustily vojenské osoby.

Článek 58-2 se týkal ozbrojeného povstání a útoku ozbrojených band na sovětské území či uchopení moci s těmito cíli, snahy odtrhnout území od SSSR, poškodit uzavření státní dohody SSSR s jinými zeměmi. Ustanovení vycházelo ze zkušeností občanské války s potlačováním protisovětských povstání.

¹¹⁴ MAL'KO, A.V., ŽIL'COV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 179-180.

¹¹⁵ Výklad o článku 58 přihlíží ke komentáři zákoníku v práci VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: *Bolšoj terror v Leningrade*, c. d., s. 13-32.

Článek 58-3 trestal styky s cizími státy či jejich jednotlivými představiteli, vedené s kontrarevolučními úmysly.

Článek 58-4 se týkal poskytování pomoci té části mezinárodní buržoazie, která nechce uznat rovnoprávnost komunistického systému přicházejícího vystřídat systém kapitalistický, a usiluje o jeho svržení. Týkal se i osob nacházejících se pod vlivem společenských skupin a organizací této buržoazie, jež provádějí nepřátelskou činnost proti SSSR.

Článek 58-5 se týkal získání cizího státu (s využitím falešných dokumentů) k vyhlášení války, k vojenskému vměšování do záležitostí SSSR a k jiným nepřátelským akcím: blokáde, zabránění státního majetku, přerušování diplomatických vztahů či uzavřených mezinárodních dohod.

Poslední tři nekonkrétní a spíše politicky deklarativní články vychovávaly občany k nedůvěře a podezíravosti vůči cizincům, a utužovaly izolaci sovětského režimu od světa.

Článek 58-6 byl věnován špionáži – předání, uloupení či shromažďování informací, ochraňovaných státní tajemstvím, ve prospěch cizích států, kontrarevolučních organizací a soukromých osob. Podle směrnice z roku 1926 se za informace chráněné státním tajemstvím považovaly informace vojenské, ekonomické a jiné (např. údaje o vývozu a dovozu zboží). Chráněnost informací šlo interpretovat příliš široce a libovolně, proto byl tento článek často využíván. V roce 1947 byly za chráněné informace označeny i veškeré výsledky vědecko-výzkumných prací, zprávy o geologických zásobách, o těžbě rud a zeminy, o všech průmyslových odvětvích aj.

Článek 58-7 trestal ochromování státního průmyslu, dopravy, obchodu, peněžnictví, pojišťovnictví, využívání státních zařízení ke kontrarevolučním účelům nebo k činnostem v zájmu bývalých vlastníků či zainteresovaných kapitalistických organizací. Šlo tedy o sabotáž, včetně jejích administrativních forem, nebo také o „záškodnictví“. Také tento článek byl často využíván k odsouzení nevinných osob. Usnesení pléna Nejvyššího soudu SSSR z 31. prosince 1938 proto stanovilo, že články 58-7, 9 a 14 lze užít jen v případech nesporných kontrarevolučních úmyslů. V roce 1954 byl článek „záškodnictví“ paradoxně využit k zastřelení funkcionářů bezpečnosti, kteří z „kariéristických a avanturistických důvodů“ falšovali vyšetřovací spisy.

Článek 58-8 trestal uskutečněné teroristické akty proti představitelům sovětského režimu, funkcionářům dělnických a rolnických organizací. I tento článek šlo

snadno zneužít k masovým represím. Za kontrarevoluční činy byly vyhlášeny i útoky na učitele jako veřejné činitele, na členy komisí, které v roce 1930 zabavovaly rolníkům obilí, na úderníky, pionýry aj. Týkalo se to nejen chráněných osob samotných, ale i útoků na jejich rodiny a blízké.

Článek 58-9 trestal zničení či poškození výbuchem, žhářstvím a jinými způsoby železnic a silnic, spojů, vodovodů, skladů a jiných staveb nebo státního a společenského majetku, provedené s kontrarevolučními cíli. Šlo tedy o sabotážní akty. Článek se rovněž často využíval a dodával masovým represím jistý právní nátěr.

Článek 58-10 byl nepověstnější, protože byl využíván nejčastěji. Týkal se propagandy a agitace ke svržení, ochromení či oslabení sovětské moci nebo k uskutečnění kontrarevolučních zločinů, stejně jako rozšiřování, zhotovování a uschovávání literatury s tímto obsahem. Za tyto činy měl být vynesena trest nejmeně 6 měsíců ztráty svobody, ale pokud byly uskutečněny při masových nepokojích, s využitím náboženských či národnostních předsudků lidových mas, za výjimečného stavu či v místech, kde bylo zavedeno stanné právo, měly se trestat smrtí zastřelením (čl. 58-10, část 2). Obvyklou praxí bylo, že pokud obviněný neměl souběh ještě dalšího článku s možností trestu smrti, byl potrestán jen gulagem. Avšak za války, od 15. listopadu 1941, nařídilo ministerstvo spravedlnosti soudit přísněji podle 2. části článku i tehdy, když k činu nedošlo ve válečném pásmu.¹¹⁶

Článek 58-11 postihoval tytéž činy co článek 58-10, ale spáchané na vyšší organizační úrovni, tedy členstvím v organizované skupině, zřízené pro přípravu či uskutečnění zmíněných činů. Tento článek vydatně napomáhal zvýšit okruh podezřelých, protože kritériem viny bylo již samo členství v organizaci, nikoliv podíl na uskutečněných činech.

Článek 58-13 se týkal aktivní činnosti a boje proti dělnické třídě a revolučnímu hnutí, projevených zastáváním funkcí v carském režimu nebo u kontrarevolučních vlád za občanské války. Šlo o projev třídní msty nového režimu. Neurčitá formulace obvinění umožňovala trestat prakticky všechny bývalé zaměstnance policie carského Ruska a Prozatímní vlády.

Článek 58-14 formuloval „kontrarevoluční sabotáž“ jako úmyslné nesplnění stanovených povinností, nebo jejich záměrně nedbalé splnění s cílem oslabení moci vlády a činnosti státního aparátu. O potírání sabotáže hovořily normativní akty

¹¹⁶ ROGINSKIJ, A. B.: Posleslovije..., c. d., s. 586.

z počátků sovětské moci, ale zákoník z roku 1922 takový termín neznal. Až potřeby násilné kolektivizace opět „sabotáž“ oživily.

Jedině **článek 58-12** neumožňoval vynesení trestu smrti. Týkal se neohlášení chystaných či uskutečněných kontrarevolučních zločinů, za což hrozilo nejméně šest měsíců ztráty svobody. Významně však přispíval k posilování atmosféry strachu ve společnosti, ke vzájemnému podezírání a udavačství, zbavoval občany svobody volby a myšlení. Svědek jakýchkoliv projevů, které se odlišovaly od oficiálního hlediska a jež bylo možno pokládat za protisovětskou agitaci a propagandu, byl povinen to ohlásit úřadům, jinak byl sám potrestán.

Orgány státní bezpečnosti se zabývaly i další skupinou trestných činů, označovaných jako zločiny proti veřejnému pořádku, zvláště nebezpečné pro Sovětský svaz. Trestní zákoník je zformuloval v **článku 59, odst. 1 až 13**. Všeobecný výklad za takové zločiny označoval „každou činnost, jež sice není bezprostředně zaměřena na svržení sovětské moci dělnicko-rolnické vlády, ale přesto vede k narušení činnosti správních orgánů a národního hospodářství, je spojena s odporem vůči mocenským orgánům a kladením překážek jejich činnosti, s nedodržováním zákonů a jinými činnostmi, jež vedou k oslabení síly a autority úřadů.“¹¹⁷ Ke zločinům, za něž mohl být vynesena trest smrti, patřily masové nepokoje (59-2), banditismus (59-3), krádež střelné zbraně za zvláště přitěžujících okolností (53 a), ničení dopravních spojů s cílem vyvolat neštěstí (59-3 b), zlomyslné porušení pracovní kázně zaměstnanci dopravy, pokud to mělo nebo mohlo mít těžké následky (59-3 v), porušení služebních povinností zaměstnanci občanského letectva za zvláště přitěžujících okolností (59-3 g), odmítnutí či vyhýbání se placení daní nebo plnění povinností v době války, uskutečněné za zvláště přitěžujících okolností (čl. 59-7), penězokazectví (čl. 59-8) a kvalifikované podloudnictví (čl. 59-9).¹¹⁸ Na rozdíl od článku 58 nepatří trestné činy uvedené v článku 59 k politicky motivovaným represím, i když je velmi pravděpodobné, že v některých případech k nim mohlo dojít.

Trest smrti hrozil i za celou sadu vojenských zločinů podle **čl. 193, odst. 1 až 28**, jež byl často využíván za druhé světové války. Ani v tomto případě nešlo o přímé politické represe, i když možnost zneužití zákona jistě i tady existovala. Ke zločinům, za něž byl stanoven trest smrti, patřilo nesplnění rozkazu v době války a bojové pohotovosti (čl. 193-2), projevy odporu vůči osobě plnící vojenské povinnosti, k nimž

¹¹⁷ VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: Bolšoj terror v Leningrade, c. d., s. 30.

¹¹⁸ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 134.

došlo za přitěžujících okolností (čl. 193-3), přinucení takové osoby k porušení stanovených povinností za zvláště přitěžujících okolností (čl. 193-4), dezerce v době války a jiné případy svévolného vzdání se z vojenského útvaru za zvláště přitěžujících okolností (čl. 193-7 až 10), vyhýbání se mobilizaci za zvláště přitěžujících okolností (čl. 193-10), vyhýbání se vojenské službě sebepoškozením a jiným podvodem, uskutečněným za války či v době bojové pohotovosti (čl. 193-12), ztráta zbraně v době války či bojové pohotovosti (čl. 193-14), porušení pravidel strážní služby za přitěžujících podmínek bojové pohotovosti (čl. 193-15), zneužití moci vojenskými veliteli za zvláště přitěžujících okolností (čl. 193-17), vydání nepříteli vojenských sil svěřených veliteli, provedené s cílem posloužit nepříteli nebo i bez tohoto cíle (čl. 193-20), svévolné odstoupení velitele od bojových příkazů, které mu byly dány, uskutečněné s cílem posloužit nepříteli nebo i bez něj, a za zvláště přitěžujících okolností (čl. 193-21), svévolné opuštění bitevního pole během boje, vzdání se do zajetí, nezpůsobené bojovou situací, nebo odmítnutí použít zbraně během boje, stejně jako přechod na stranu nepřítele (čl. 193-22), opuštění tonoucí vojenské lodi velitelem, který nesplnil své služební povinnosti až do konce, což se týká i posádky plavidla, pokud k tomu nedostala od velitele rozkaz (čl. 193-23), předání cizím vládám, nepřátelským armádám a kontrarevolučním organizacím zpráv o ozbrojených silách a obranyschopnosti SSSR (čl. 193-24), za prozrazení vojenského tajemství (čl. 193-25), rabování za přitěžujících okolností (čl. 193-27), násilné činy vůči obyvatelstvu na území válečných akcí, uskutečněné za přitěžujících okolností (čl. 193-28).¹¹⁹

K dalším činům, za něž hrozil trest smrti, a které zčásti vymykaly z běžných kriminálních zločinů, patří ještě dva z jiných částí zákoníku: úmyslná vražda spáchaná vojákem za zvláště přitěžujících okolností (část 2, čl. 136), a ozbrojená loupež, spáchaná za zvláště přitěžujících okolností (část 3, čl. 167).¹²⁰

POLITICKÉ REPRESÉ A „ČESKÉ“ OBĚTI POPRAV

Pokusíme se zde stručně ukázat, v čem konkrétně spočívaly ony kampaně politických represí v příslušných etapách vývoje sovětského režimu, jež umožňovaly masové zneužívání trestu smrti. A pokud to již dosavadní výzkum umožnil, zmíníme se i

¹¹⁹ MAL'KO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 134-135.

¹²⁰ MAL'KO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 134.

o československých a českých obětech těchto represí. Zobrazení jednotlivých etap historického vývoje je značně nerovnoměrné, neboť naprostá většina vykonaných rozsudků smrti připadá na období „velkého teroru“ v letech 1937 – 1938, zčásti též na léta 1940 – 1941.

Období teroru a občanské války (1917-1920)

K prvním střetům Čechoslováků se sovětským režimem patří známé vystoupení československých legií, které sice úspěšně bojovaly na frontě za zájmy Ruska, ale nakonec se postavily proti sovětské moci. Do povědomí mnohých představitelů sovětského režimu se tak Češi a Čechoslováci zařadili k nepřátelům revoluce a sovětského státu, což někdy ovlivňovalo vztah sovětských úřadů i k osobám, které s legiemi neměly nic společného.

Zprvu roztržce nic nenasvědčovalo, legie získaly souhlas k průjezdu Ruskem. Až telegramy L. D. Trockého z května 1918 zrušily původní dohodu mezi sovětskou vládou a Odbočkou Československé národní rady na Rusi o přepravě československých jednotek do Vladivostoku, uzavřenou 26. března 1918. Telegramy přikazovaly zrušit tyto jednotky a vojáky zařadit do Rudé armády nebo do pracovních oddílů. Legionářům pak nezbylo, než si pokračování v cestě na Dálný východ vynutit za cenu ozbrojených konfliktů se sovětskou mocí. V telegramu ze 25. května 1918 byl již příkaz všem místním sovětům zastřelit každého ozbrojeného Čechoslováka.¹²¹ Také „Výzva SNK ke všem pracujícím o boji s povstaleckým československým sborem a kontrarevolucí na Sibiři“ z 10. června 1918 umožňovala použití mimořádných prostředků, neboť spiklence a zrádce je nutno „nelítostně vyhlazovat“. K tomu V. I. Lenin v Izvěstijích 22. června 1918 dodal: „Víte, co je to československá vzpoura – je to vzpoura lidí, kteří se nechali koupit anglo-francouzskými imperialisty.“ Ke všem povstalcům musí být revoluce nesmiřitelná: „...revolucionář, který nechce být pokrytcem, se nemůže zříkat trestu smrti. Nebylo jediné revoluce či epochy občanské války, jež by se obešla bez trestu smrti zastřelením.“¹²²

Záhy po telegramech Trockého došlo na řadě míst na transsibiřské magistrále k přepadům legionářských transportů a k bojovým střetům, jež si vyžádaly na

¹²¹ *Slovník prvního československého odboje 1914-1918*. Praha 1993, s. 143.

¹²² GOLINKOV, D.: *Pravda o vragach naroda*. Moskva 2006, s. 43-44, 48-49.

československé straně asi 50 mrtvých.¹²³ Tyto a další oběti legionářů však sotva můžeme v ruských nestabilních poměrech právě skončené války světové a již propuklé války občanské pokládat za oběti politických perzekucí, i když politické motivy ve změně vztahu sovětských úřadů vůči legionářům jsou zřejmé. Literatura uvádí některé drastické příklady poprav zajatců, např. krutou smrt 26 českých legionářů zajatých na frontě poblíž Ufy, které po třídním mučení rudoarmějci povraždili sekerami.¹²⁴ Uvádí však rovněž řadu příkladů krutého chování „běločechů“, jak legionáře označovali, vůči zajatcům (také vůči československým rudoarmějcům) i vůči pracovníkům místních sovětů. Ruští historici hodnotí vystoupení československých legií proti sovětské moci jako vojenskou vzpouru, která v létě 1918 přerostla v ozbrojenou akci podporovanou mocnostmi Dohody, a byla úspěšná především proto, že využila slabosti sovětské moci ve východních oblastech a podpory kontrarevolučních sil.¹²⁵ Mnohem spíše již můžeme k represím přiřadit postup sovětských úřadů v souvislosti s legionáři. Např. příkaz č. 9 rudého velitele města Tjumeň Šebaldina z července 1918 ukládal trest smrti zastřelením nejen za ústní a písemnou protisovětskou agitaci, ale též „všem špionům a osobám, které podávají Čechoslovákům a jiným vojskům zprávy o našem vojsku...“ Krátce poté bylo zastřeleno 36 osob.¹²⁶ Nenávist sovětského režimu k legionářům se později přenesla i na bývalé legionáře a postihla i příslušníky české menšiny, kteří sloužili v legiích. Za službu v legiích byli ve 30. letech popravováni i političtí emigranti, dokonce i po válce byli z tohoto důvodu odvezeni do SSSR někteří bývalí důstojníci legií.¹²⁷

Politické represe v Rusku zaváděl především dekret „Socialistická vlast v nebezpečí“ ze 21. února 1918, v němž se psalo: „Nepřátelské agenty, spekulanty, účastníky pogromů, darebáky, kontrarevoluční agitátory, německé špiony zastřelit na místě přestupku.“ VČK, jež byla tímto úkolem pověřena, vypracovala podrobnou instrukci o osobách, jež měly podléhat zastřelení. Patřili k nim bývalí důstojníci četnictva, osoby držící zbraň bez povolení, osoby s falešnými dokumenty, aktivní činovníci kontrarevolučních stran (např. kadeti), aktivní členové strany socialistů-revolucionářů (zatím jen centristé a stoupenci pravého křídla strany), příslušníci bojových skupin. Zastřelit bylo možné nejen skutečné odpůrce režimu, ale i všechny

¹²³ *Slovník prvního...*, c. d., s. 112, 157.

¹²⁴ BALMASOV, S. S. : *Krasnyj terror na vostoce Rossii v 1918 – 1922 gg.* Moskva 2006, s. 9, 203.

¹²⁵ RAŤKOVSKIJ, I. S. : *Krasnyj terror...*, c. d., s. 98-107. Autor uvádí odhady, podle nichž legionáři postříleli několik tisíc zajatců a civilistů; KUPCOV, A. G. : *Byl li krasnyj terror?*, c. d., s. 24.

¹²⁶ BALMASOV, S. S. : *Krasnyj terror...*, c. d., s. 26.

¹²⁷ Blíže viz BORÁK, M. : *České stopy v Gulagu.* Opava 2003, s. 67-71.

podezřelé z takového obvinění. V první polovině roku 1918 střílely orgány VČK převážně bandity, ale stále častěji se objevovaly případy zvučle motivované politickou účelností. Od června 1918 získaly právo udělovat trest smrti i revoluční tribunály.¹²⁸ Základnou pro činnost trestních orgánů však vždy byly politické direktivy, pokyny, směrnice, rozhodnutí a usnesení stranických orgánů. Např. usnesení ÚV RKS (b) z února 1919 stanovilo, že mimořádné komise ČK pracují jako přímé orgány strany a pod její kontrolou; týkalo se to i revolučních a vojenských tribunálů.¹²⁹

Mimořádná opatření byla zavedena i na Ukrajině, kde ještě válka neskončila. Už 22. února 1918 Ústřední výkonný výbor sovětů Ukrajiny zřídil v Kyjevě Výbor Lidového sekretariátu, aby „všemi prostředky“ bránil revoluci „před západními imperialisty“. Výbor k tomu získal mimořádné pravomoci a začal se nazývat Mimořádnou komisí (ČK) Lidového sekretariátu. V Kyjevě bylo vyhlášeno stanné právo, a ve výzvě k sovětům, revolučním štábům a velitelům ČK uváděla: „Bud'te rozhodní, nezastavujte se před užitím nátlakových prostředků vůči buržoazii...“¹³⁰ Nebude náhodou, že právě Ukrajina a Kyjev patří k místům prvních poprav Čechů v bývalém Sovětském svazu. V roce 1919 tu byli zastřeleni sekretář správy Svazu česko-slovenských spolků na Rusi Jan Volf, který byl zatčen spolu s vedením české kolonie v Kyjevě,¹³¹ a účetní Jan Kratochvíl z Prahy,¹³² v roce 1920 pak lékař Oleg (Oldřich) Dvořák, rodák z Chersonu,¹³³ a telegrafista Řehoř Chorvat, rodák z Vinnice.¹³⁴

Dekret o rudém teroru z 5. září 1918 dával VČK právo zastřelit na místě osoby spolčené s bělogvardějskými organizacemi, spiknutími a vzpourami, a ukládal zveřejnit jména zastřelených s oznámením o důvodech rozsudku. Usnesení VCIK, které dekretu předcházelo, hovořilo o braní rukojmích a jejich zastřelení pro výstrahu, preventivní vazbě důstojníků, úředníků, kapitalistů a představitelů inteligence; probíhalo to po celou občanskou válku.¹³⁵

¹²⁸ MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň...*, c. d., s. 107-109; GOLINKOV, D.: *Pravda o vragach...*, c. d., s. 38.

¹²⁹ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 62.

¹³⁰ GOLINKOV, D.: *Pravda o vragach...*, c. d., s. 40

¹³¹ NA, Prezidium ministerské rady – S, 1918-1942, k. 496, i.č. 1131, sv. 2, žádost Sdružení Čechů a Slováků z Ruska o odškodnění ze 4.12.1922.

¹³² *Kyjiv: žertvy repressij*. T. 1, Kyjiv 1997, s. 221.

¹³³ *Kyjiv: žertvy repressij*. T. 1, Kyjiv 1997, s. 129.

¹³⁴ *Kyjiv: žertvy repressij*. T. 1, Kyjiv 1997, s. 114.

¹³⁵ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 102.

Největší rozměry represí byly na východě Ruska, kde působila ČK Československého (Východního) frontu. V jejím čele stál M. J. Lacic, stoupenec neomezeného rudého teroru, jak napsal v časopise *Rudý teror* vycházejícím v Kazani: „My nevedeme válku proti jednotlivým osobám, my ničíme buržuje jako třídu. Nehleďte při vyšetřování materiály a důkazy o tom, že obviněný působil slovy či skutky proti sovětské moci. První otázkou, kterou mu musíte položit, je k jaké třídě patří, jaký má původ, vzdělání nebo povolání. Tyto otázky musí určit další osud obviněného. V tom je smysl a podstata rudého teroru.“¹³⁶ ČK Československého frontu proslula tím, že běžně prováděla hromadná zastřelení obviněných (kulaků, špiónů, „agitátorů“).¹³⁷ K nemnoha dosud zjištěným českým obětem patřil obuvník Jiří Komárek z Moravy. Žil v Barnaulském újezdě v Altajském kraji, byl zatčen 17. dubna 1920 a obviněn z dobrovolné služby v armádě Kolčaka, 28. května 1920 byl odsouzen vojenským polním tribunálem revolučního vojenského sovětu k trestu smrti a 30. května 1920 v Barnaulu zastřelen.¹³⁸ Podobně bývalý rakouský válečný zajatec Vojtěch Mikson, který pocházel možná z Plzně, byl zatčen 13. března 1920 za špionáž ve prospěch bělogvardějců, 26. února 1921 byl odsouzen guberniální ČK v Omsku k trestu smrti a o den později zastřelen.¹³⁹

Přestože právě období prvních let sovětského režimu proslulo velmi vysokým počtem obětí teroru (rudého stejně jako bílého) a občanské války, jejich jména, stejně jako jména dalších obětí politických represí lze zjistit jen velmi obtížně. Ve většině případů to vůbec není možné, neboť příslušná dokumentace se nevedla, či se nedochovala. Jistou naději skýtají ještě archivní fondy bělogvardějců v GARFu, nebo fondy v regionálních archivech, včetně archivů bezpečnostních složek.

Represe ve dvacátých letech (1921-1929)

Konec občanské války dával reálnou naději na změnu právní situace v zemi, byla tu možnost odmítnout mimořádné a mimosoudní soudní formy trestu, ale represivní metody se záhy začaly zavádět znovu, a s ještě větší aktivitou. Obvykle se uvádějí tyto

¹³⁶ RAŤKOVSKIJ, I. S.: *Krasnyj terror...*, c. d., s. 186.

¹³⁷ RAŤKOVSKIJ, I. S.: *Krasnyj terror...*, c. d., s. 187-188; LITVIN, A.: *Krasnyj i belyj terror...*, c. d., s. 73; BALMASOV, S. S. : *Krasnyj terror...*, c. d., s. 262, 285. Stojí za zmínku, že ve VČK působilo v roce 1921 dle statistiky 25 Čechů, někteří z nich i na Sibiři.

¹³⁸ *Žertvy polit. represij v Altajskom kraje*. Barnaul 1998, s. 217, foto

¹³⁹ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR...*, c. d.

důvody: snaha vytvořit masovou pracovní „armádu“ s uplatněním levné pracovní síly vězňů, vyloučit ze společnosti potenciální protivníky stalinské sociální a ekonomické politiky, upevnit kázeň ve stranickém, státním a hospodářském aparátu, mobilizovat masy k rychlejšímu řešení ekonomických úkolů kolektivizace a industrializace, potlačit jinak smýšlející obyvatele, přerušit činnost zahraničních rozvědek v zemi. Především však šlo o izolaci, potlačení a zničení třídních protivníků výstavby socialistické společnosti, ať už skutečných či potenciálních.¹⁴⁰

Uskutečňování masových represí napomáhala atmosféra strachu, jež zasáhla celou zemi. I ruští historici zaznamenali, že zástupce československé diplomatické mise v Moskvě v hlášení do Prahy ze 26. března 1926 nazvaném „Strach v SSSR“ označil strach sovětských občanů z GPU za hlavní překážku rozvoje země.¹⁴¹ Strach postupně ovládal nejen oběti, ale i strůjce represí. I příslušníci bezpečnosti se obávali, že nebudou-li bezvýhradně plnit příkazy politického vedení, mohou se sami stát obviněnými, k čemuž u značného množství z nich nakonec skutečně došlo.¹⁴²

Na počátku 20. let vyvíjela mimořádnou činnost ČK – GPU na Ukrajině. Prováděla akce na vyčištění týlu frontových oblastí, zastavení kriminality loupeživých band, likvidaci polského vojenského odboje POW (*Polska Organizacja Wojskowa*), likvidaci povstaleckých organizací petljurovců aj.¹⁴³ Známe bohužel jen málo jmen českých obětí: pivovarník Boleslav Homolka, majitel dvou pivovarů v Oděse, byl pro falešné obvinění, že prodával koně protisovětským vojskům, zastřelen 2. září 1921;¹⁴⁴ podle zprávy Československé obchodní mise pro Rusko v Moskvě ze 12. prosince 1921 byla na Kubáni zastřelena paní Husníková z Prahy, kde žil její manžel a syn, údajně za to, že nebránila místním „zeleným“ povstalcům, aby z jejího bývalého mlýna odvezli mouku.¹⁴⁵

V únoru 1921 byla zřízena Meziřesortní komise k provedení amnestie zahraničních občanů, kteří spáchali trestný čin. Mělo to odpovídat mezinárodním úmluvám, jež RSFSR uzavřela. Provinilci měli prokázat své občanství, případně to měl zjistit jejich výslech, a měli být předáni do svých zemí. Nebezpeční zločinci včetně

¹⁴⁰ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 76-77.

¹⁴¹ IVANOVA, G. M.: *Istorija GULAGa 1918 – 1956. Social'no-ekonomičeskij i politiko-pravovoj aspekty*. Moskva 2006, s. 105; citováno podle ŠIŠKIN, V. A.: *Vlast'. Politika. Ekonomika. Poslerevoljucionnaja Rossija (1917-1928 gg.)*. S.-Peterburg 1997, s. 309-310.yje.

¹⁴² BEREŽKOV, V.: *Piterskije. Rukovoditeli organov gosbezopasnosti Sankt-Peterburga*. Moskva 2006, s. 191. Cit. podle MEDVEDEV, R.: *O Staline i stalinisme*. Moskva 1990.

¹⁴³ Blíže viz DUKELSKIJ, S.: ČK na Ukraine. In: *VČK – GPU*, c. d., s. 135-222.

¹⁴⁴ Archiv MZV, II. odbor 1918-1939, k. 31.

¹⁴⁵ Archiv MZV, II. odbor 1918-1939, k. 31.

pachatelů kontrarevolučních zločinů (špionáž, nenávistná agitace proti sovětské moci aj.) měli být předáni pod stráž, aby nemohli dál páchat trestnou činnost.

Československa se však toto opatření netýkalo, neboť nepatřilo k zemím, jež s RSFSR podepsaly mírovou smlouvu.¹⁴⁶ Českoslovenští politici o perzekucích v Rusku dokonce pochybovali. Např. dobová ruská publikace vydaná v exilu kritizuje Právo lidu ze 3. 2. 1924, které požadovalo prověřit, zda bolševici skutečně pronásledují odpůrce svého režimu, jak tvrdí ruská emigrace. Nedlouho předtím však čeští sociální demokraté sami žádali ministra Beneše, aby se zastal v Rusku pronásledovaných socialistů.¹⁴⁷

Pracovníci Zastupitelského úřadu ČSR v Moskvě evidovali zprávy o zatčení československých občanů a vyvíjeli úsilí na jejich záchranu. Podle dochované korespondence hlásili např. 17. srpna 1922 Ministerstvu zahraničních věcí do Prahy, že 16. srpna zveřejnily moskevské *Izvěstije* zprávu, podle níž byl československý občan Otto Roda odsouzen vojenským tribunálem k zastřelení za špionáž. V únoru 1922 prý absolvoval třítydenní špionážní kurz a byl vyslán do Ruska, ale už v březnu byl zatčen sovětskou bezpečností v minské gubernii. Zastupitelství požádalo Komisaríát zahraničních věcí, aby se výkon rozsudku odložil až do vyjasnění případu. Jednání ale nebyla úspěšná, jak uvádí hlášení z dubna 1923: „Žádné důkazy nepomáhaly, Roda, který prchl z ČSR z obavy před trestem za jakousi malverzaci, byl popraven. Intervence zastupitelství nepřinesla žádného ovoce a obviňující materiál do dnešního dne nebylo lze v záležitosti Rodově od sovětských úřadů obdržeti.“¹⁴⁸

Podle databáze moskevského Memoriálu se dotýčný jmenoval Antonín Rod. Pocházel z Kvasetic u Klatov, kde byl jeho otec Jakub rolníkem. Vyučil se zámečnickem, vstoupil do KSČ, a za nejasných okolností se dostal na území SSSR, kde byl 13. března 1922 zatčen a obviněn z vojenské špionáže. Vojenský revoluční tribunál Moskevského vojenského okruhu jej odsoudil 13. srpna 1922 k trestu smrti, 30. září 1922 byl zastřelen a pohřben v nemocnici Jauza v Moskvě. Měl tehdy jen 23 let. Obvinění byl zbaven a plně rehabilitován až 18. března 1994.¹⁴⁹

¹⁴⁶ VČK – GPU. *Dokumenty i materialy*. Sost. J. G. Felštinskij. Moslva 1995, s. 127-134. K instrukci jsou přiloženy smlouvy s Estonskem, Lotyšskem, Litvou, Polskem a Finskem.

¹⁴⁷ MELGUNOV, S. P.: *Krasnyj terror v Rossii 1918-1923*. 4-e izd. Ňju-Jork 1989, s. 9.

¹⁴⁸ Archiv MZV, f. ZÚ Moskva 1918-1946, Politické zprávy 1922, 1923. Československé úřady uvádějí jinou verzi křestního jména i příjmení popraveného, jiný věk (32 let), a jiné datum zatčení (3.3.1922), než ruská databáze obětí. Není vyloučeno, že příjmení mohlo mít též formu Roth, nebo Rada.

¹⁴⁹ *Moskva, rasstrelnyje spiski - Jauzskaja bol'nica*. Databáze Memoriálu v Moskvě; *Pust' budet zemlja vam puchom...* Spiski rasstreljannyh v 1921-1926 godach. Rossijane, 1995, No 4-6, s. 132-135.

Ruští historici podle torzovité dokumentace bezpečnostních orgánů, uložené v Ústředním archivu FSB v Moskvě, určili pět nejdůležitějších hromadných pohřebišť obětí politických represí, které byly různými bezpečnostními a jinými orgány zastřeleny, obvykle v areálu Lubjanky. Nejstarší z těchto pohřebišť, které fungovalo v letech 1921 – 1926, se nachází na pozemku Jauzské nemocnice nedaleko centra Moskvy. Nemocnice byla podřízena bezpečnostním orgánům, které vozily těla zastřelených do nemocniční márnice. Tam je proti podpisu přebíral dozorčí, jehož poslední záznam je ze 30. září 1926.¹⁵⁰ Celkem bylo dosud zdokumentováno 106 zastřelených, kteří byli pohřbeni v parčíku u hlavní budovy nemocnice, jež dodnes funguje jako moskevská nemocnice č. 23. Nedávno tam byl umístěn pamětní kámen se jmény obětí, seřazených chronologicky podle data úmrtí. Hned druhé jméno v tomto seznamu patří Čechu Antonínu Rodovi.

Jsou zde však ještě jména dvou dalších obětí, zastřelených tak jako Rod pro obvinění ze špionáže. Čech a „český občan“ František Rohlena pocházel údajně z Krakova, měl vysokoškolské vzdělání a působil jako požární inspektor okružního komunálního hospodářství v Žitomiru. Byl zatčen 15. dubna 1925, odsouzen 17. srpna 1925 Kolegiem OGPU k trestu smrti, a zastřelen 21. srpna 1925.¹⁵¹ Maďarský student Šándor Filler pocházel z Československa, bydlel v Leningradě a studoval na vysoké škole. Byl zatčen 22. července 1924, odsouzen 17. května 1926 Kolegiem OGPU k trestu smrti pro špionáž, a 20. května 1926 zastřelen. Oba byli posmrtně rehabilitováni.¹⁵²

Násilná kolektivizace a třicátá léta (1930-1936)

Naprostá většina obětí politických represí v tomto období souvisela s násilnou kolektivizací. Známe již řadu příkladů, kdy opatření proti kulakům těžce postihla i příslušníky české menšiny, kteří měli svá hospodářství na Volyni a v jiných oblastech Sovětského svazu. Zabavování majetku, vysídlování, deportace na Sibiř, věznění a další druhy perzekuce byly na denním pořádku. Mnozí z vězněných pak zahynuli v gulazích. Nepodařilo se nám však zjistit informace o rozsudcích trestu smrti vynesných v této souvislosti, i když jistě existovaly. Známe blíže pouze proces se skupinou českých učitelů, k nimž bylo přiřazeno i několik českých rolníků a dělníků, činníků českého spolkového hnutí a jeden zaměstnanec české obchodní mise v Kyjevě. Proces se konal

¹⁵⁰ ROGINSKIJ, A. B.: Poslesloviye..., c. d., s. 568.

¹⁵¹ Moskva, rasstrelnyje spiski - Jauzskaja bolnica. Databáze Memoriálu v Moskvě.

¹⁵² Moskva, rasstrelnyje spiski - Jauzskaja bolnica..., c. d..

v květnu 1931 v Charkově a obvinění v něm byli označeni za organizovanou skupinu špionů a diverzantů, která chystala diverze, atentáty a kontrarevoluční oddíly mládeže s cílem zabránit kolektivizaci a svrhnout sovětský režim. Bylo vyneseno 11 rozsudků trestu smrti, ale většině odsouzených byl po pěti letech pobytu v gulagu na Solověckých ostrovech trest smrti změněn na vyhnanství či další pobyt v gulagu.¹⁵³ Několik osob z tohoto procesu však stejně trestu smrti neuniklo, byli popraveni v období „velkého teroru“ (o čemž se zmíníme na příslušném místě). Jiný příklad se týká vesnice Čechohrad (dnes Novhorodhivka v Záporožské oblasti), kde byli v roce 1932 zatčeni členové vedení kolchozu Průkopník František Vavřík, František Sršeň a Tomiševský, obvinění z průtahů při kolektivizaci a téhož roku zastřeleni.¹⁵⁴

Ostatní dosud zjištěné případy zastřelených osob se týkají takřka všechny obvinění ze špionáže. Tři osoby byly zastřeleny v Moskvě. Zatímco ve 20. letech přímo v Moskvě žádné „trojky“ OGPU nepůsobily a všechny případy rozhodoval ústřední aparát OGPU, vznikla ve 30. letech nová situace. V roce 1929 byla zřízena Moskevská oblast (z území Moskvy, Tverské, Kalužské, Rjazaňské a Tulské gubernie). V únoru 1930 vzniklo „politické předsednictví“ pro Moskevskou oblast a při něm začala působit i „trojka“ (v době od 7. 3. 1930 do 10. 7. 1934 vynesla přes 200 rozsudků smrti). Souběžně s ní však dále působilo Kolegium OGPU, jež mělo na rozsudcích smrti rozhodující podíl. V Moskvě tedy byla opačná situace než v regionech, kde se rozhodujícím nástrojem represí staly právě „trojky“ OGPU.¹⁵⁵

Také námi zjištěné oběti odsoudilo Kolegium moskevské OGPU. Václav Pilař z Charkova, který pracoval jako náčelník skupiny pro využití a opravu státních silnic v Moskvě, byl zatčen 8. června 1929 pro špionážní, záškodnickou a kontrarevoluční činnost, 4. dubna 1930 odsouzen k smrti a 27. května 1930 zastřelen.¹⁵⁶ Simeon Chlupáč z Německých Mlékojed u Litoměřic, mechanik sovchozu Hojnost ve Stavropolském kraji, byl zatčen 11. února 1932 pro špionáž a přípravu diverzní akce, odsouzen 28. července 1933 a 21. srpna 1933 zastřelen.¹⁵⁷ Oba byli pohřbeni na Vagaňkovském hřbitově, který sice patří k nejznámějším moskevským hřbitovům a po více než dvě staletí byl místem

¹⁵³ FILIP, Z.: Proces s českými učiteli na Ukrajině v roce 1931. In: *Historia magistra vitae, vita magistra historiae*. Praha 1998, s. 62-69; BORÁK, M.: *České stopy v Gulagu*, c. d., s. 63-64 (zde další literatura); NA, f. Český ústav zahraniční I, i.č. 188a.

¹⁵⁴ TOPINKA, E.: Perzekuce z řad Čechů na Ukrajině. In: BORÁK, M. a kol: *Perzekuce občanů...*, c. d., s. 315.

¹⁵⁵ *Rasstrelnyje spiski – Vagaňkovskoje kladbišče*. 1926-1936. Moskva 1995, s. 282.

¹⁵⁶ *Rasstrelnyje spiski – Vagaňkovskoje kladbišče*, c. d., s. 53.

¹⁵⁷ *Rasstrelnyje spiski – Vagaňkovskoje kladbišče*, c. d., s. 220.

posledního odpočinku zvláště herců a spisovatelů, ale v období let 1926 – 1936 sloužil též jako druhé hromadné pohřebiště obětí politických represí. Dosud bylo jmenovitě určeno 1007 takových obětí, které tu leží.¹⁵⁸ Jejich památku připomíná společný pomník v blízkosti vchodu na hřbitov.

Také na třetím moskevském hromadném pohřebišti leží oběti politických represí z Československa. Vzniklo poblíž Donského kláštera a jeho církevního hřbitova jako nový Donský hřbitov, v jehož areálu bylo v roce 1927 uvedeno do provozu první moskevské krematorium. Od počátku 30. let a možná už dříve se tu tajně spalovala těla zastřelených, která sem přiváželi ze sídla bezpečnosti na Lubjance a z věznic v Lefortově. Jiné oběti pohřbívali do společných hrobů. Prozatím bylo jmenovitě určeno 5 068 obětí, jejichž osudy byly v letech 1930 – 1952 spojeny s tímto pohřebišťem.¹⁵⁹ Nedávno tu byly vybudovány pomníky k uctění památky obětí, a v pietně upravených hřbitovních knihách figuruje též deset jmen obětí z Československa. Jen jedna z nich se týká poloviny 30. let – československý Němec Bernhard Lats, mistr v továrně na obrábění plechu v Moskvě, byl zatčen 5. července 1936 pro špionáž, odsouzen Vojenským kolegiem Nejvyššího soudu SSSSR 5. října 1936 k trestu smrti, a zastřelen 12. listopadu 1936.¹⁶⁰

Ze vzdálenějších regionů SSSR máme zprávy prozatím jen o dvou rozsudcích smrti. Viktor Stratil z Olomouce, technický ředitel závodu MTM v Nikolsku-Ussurisjském, byl zatčen 22. února 1933, podle čl. 58-7 odsouzen 14. srpna 1933 OGPU Dálněvýchodního kraje k trestu smrti, a 31. srpna 1933 zastřelen v Chabarovsku.¹⁶¹ Obuvník Karel Wolf ze Zruče nad Sázavou pracoval v obuvnicko-krejčovské dílně PP OGPU Západosibiřského kraje, kterým byl 5. září 1933 zatčen, a 22. února 1934 soudním kolegiem OGOU ZK odsouzen dle čl. 58-6, 13 k trestu smrti (je možné, že mu byl trest změněn na 10 let pobytu v ITL).¹⁶²

Období „velkého teroru“ (1937-1938)

¹⁵⁸ RJABINOV, J.: *Žizň moskovskich kladbišč. Istorija i sovremennost'*. Moskva 2006, s. 189, 201; *Pamjat' o bespravii*. Databáze Muzea A. Sacharova v Moskvě.

¹⁵⁹ RJABINOV, J.: *Žizň moskovskich kladbišč...*, c. d., s. 342-343; *Rasstrelnyje spiski. Moskva 1935-1953. Donskoje...*, c. d., s.569.

¹⁶⁰ *Rasstrelnyje spiski. Moskva 1935-1953. Donskoje...*, c. d., s. 264

¹⁶¹ *Chotelos by vsech poimanno nazvat'*. Chabarovsk. T. L-Ja, s. 315.

¹⁶² *Žertvy političeskogo terrora v SSSR...*, c. d.

I když vyvrcholení politických represí v době tzv. velkého teroru trvalo jen zhruba rok a čtvrt, zanechalo mimořádně krvavou stopu nejen v historii Sovětského svazu. Vždyť podle dosud ověřených údajů bylo v té době popraveno 360 Čechů a československých občanů, což je 78 % z celkového počtu všech zjištěných obětí (ponecháme-li stranou oběti tzv. katyňského zločinu, jež tvoří ve statistice obětí samostatnou kapitolu). Jestliže jsme tedy v předchozím výkladu zmiňovali takřka každou zjištěnou oběť, nebude to nyní možné. Musíme se omezit na charakteristiku jednotlivých skupin obětí podle druhu jejich údajného provinění, a také podle míst, v nichž byly pohřbeny, neboť tak lze k sobě nejsnáze přiřadit případy, které spolu nějak souvisely. Konkrétní zmínky o obětech však musíme omezit jen na vybrané příklady s vírou, že zpracování životních osudů obětí se stane předmětem následných studií.

Hned v úvodu musíme upozornit na zásadní zjištění, jež se týká průběhu represí v období „velkého teroru“. Zatímco celkové statistiky obětí konstatují vrchol represí v roce 1937, kdy bylo v SSSR popraveno přes 353 tisíc osob, o téměř 25 tisíc osob více než v roce 1938, tak vrchol „československých“ obětí represí spadá až do roku 1938, kdy jich bylo popraveno zhruba čtyřikrát více, než v roce 1937 (68 osob v roce 1937, 292 osoby v roce 1938). Jak lze vysvětlit tento zjevný rozdíl? Masové represe probíhaly podle předem stanoveného tematického plánu, a podle něj přišly „národnostní“ operace NKVD a zatýkání cizinců jako potenciálních špiónů na řadu až po obvyklých akcích proti kulakům a kontrarevolucionářům. Teprve když byly vyčerpány zásoby „tradičních“ nepřátel sovětského režimu, začala se kritéria výběru obětí aplikovat plošně na celé skupiny obyvatel bez ohledu na skutkovou podstatu údajného provinění, jen aby stanovené limity osob určených k zastřelení mohly být včas naplněny. Svůj podíl na tom měla i kariéristická snaha vedoucích činitelů v některých regionech neustále zvyšovat povolené limity zastřelených. Pokusíme se nejprve ony masové represivní akce aspoň stručně charakterizovat.

Za počátek „velkého teroru“ se obvykle podkládá 5. srpen 1937, kdy měla podle příkazu lidového komisaře vnitra č. 00447 ve většině republik, krajů a oblastí SSSR začít represivní akce proti kulakům, antisovětským živlům a zločincům.¹⁶³ Příkaz ukládal „tím

¹⁶³ Dne 5. srpna se obvykle konají vzpomínkové slavnosti na místech, kde jsou pohřbeny oběti represí. Novináři však chybně uvádějí, že právě toho dne byl příkaz č. 00447 vydán (ve skutečnosti byl vydán již 30. července 1937), a že ho vydal „sovětský vůdce Josif Stalin“ (ve skutečnosti lidový komisař vnitra a generální komisař státní bezpečnosti N. I. Ježov). Viz např. *Vzpomínka na Staliny oběti*, Lidové noviny, 6. 8. 2007, s. 7.

nejnelítostnějším způsobem zničit celou tu bandu antisovětských živlů, ochránit pracující sovětský lid od jejich kontrarevolučních intrik, a konečně, jednou provždy skoncovat s jejich ničemnou záškodnickou prací proti základům sovětského státu“.¹⁶⁴ Terčem represí měli být především bývalí kulaci, ať již si odpykali trest, utekli z pracovního nasazení nebo se dosud ukrývali, dále členové antisovětských stran (jmenováni jsou i ruští socialisté, eseři), činovníci a úředníci carského režimu a „bílí“, převaděči přes hranice, reemigranti, církevní aktivisté a sektáři, kontrarevolucionáři a kriminální zločinci včetně těch, kteří už byli odsouzeni. Už v polovině července 1937 měly správy bezpečnosti v jednotlivých regionech zjistit, kolik takových živlů v okruhu své působnosti mají, a měly začít shromažďovat doklady o konkrétních osobách – o tom, zda byly souzeny či prošly vyhnáním, co o nich nahlásili tajní spolupracovníci a utajení svědci, jak vypadají jejich posudky z místa bydliště a ze zaměstnání. Podle těchto údajů se rozhodovalo tom, kdo bude zařazen do 1. kategorie represí – k zastřelení. Republikové a místní orgány NKVD rozdělily území své působnosti na operativní sektory, v nichž ustavené operativní skupiny začaly sbírat informace o podezřelých osobách a hledat kompromitující důkazy. Vyšetřování mohlo probíhat ve zkráceném a urychleném řízení, rozhodnutí „trojky“ NKVD o zastřelení odsouzeného musel podepsat její předseda. Doba a místo výkonu rozsudku měly zůstat utajeny. Průběh akce byl kontrolován ústředím, každých pět dnů se zasílalo hlášení 8. oddělení GUGB NKVD v Moskvě.¹⁶⁵

„Rozkulačení“ rolníci tvořili nejpočetnější skupinu osob určených k represí. Všichni už byli v evidenci bezpečnosti, takže byli snadno dosažitelní i poté, co se po amnestii vrátili domů. Snadnou kořistí bylo i duchovenstvo a řeholníci, na každého z nich existoval agenturní svazek. Týkalo se to nejen pravoslavné církve, ale všech konfesí včetně židů, baptistů, „starověrců“, adventistů aj. Rovněž „bývalí lidé“, příslušníci předrevolučních elit včetně šlechty, už represím přivykli, navíc už byli většinou staří a nemocní, tudíž neschopní odporu. Vznikla už i nová kategorie bývalých příslušníků sovětských elit, protože už samotný fakt propuštění z odpovědné funkce, zvláště stranické, byl dostatečným důvodem k represí.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Operativnyj prikaz narodnogo komissara vnutrennich del Sojuza SSSR № 00447. In: *Butovskij poligon. 1937-1938 gg. Kniga pamjati žertv političeskich repressij*. Vyp. 1. Moskva 1997, s. 349-352; Iz operativnogo prikaza narodnogo komissara vnutrennich del № 00447. In: *Žertvy političeskich repressij Irkutskoj oblasti: pamjat' i predupreždenije buduščemu*, T. 1. Irkutsk 1998, s. 13-15.

¹⁶⁵ VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: *Bolšoj terror v Leningrade*, c. d., s. 38-48.

¹⁶⁶ VATLIN, A. J.: *Technologija massovogo terrora. Po materialam archivno-sledstvennyh del passtreljannyh v Butove*. In: *Butovskij poligon. 1937-1938 gg. Kniga pamjati žertv političeskich repressij*.

Příkaz lidového komisaře vnitra č. 00486 z 15. srpna 1937 zaváděl represe i vůči ženám a dětem zrádců Vlasti, členů pravicově trockistických špionážně-diverzních organizací, jež byli odsouzeni v 1. nebo 2. kategorii v době od 1. srpna 1936. Během přípravy operace měly být shromážděny obšírné informace o rodině odsouzeného, včetně sběru kompromitujících materiálů na ženu odsouzeného a jeho děti starší 15 let, soupisů dětí předškolního a školního věku. Ženy, které žily s odsouzeným v době jeho zatčení ve společném svazku, ať už právním či faktickým, měly být zatčeny, stejně jako ženy již rozvedené, pokud mohly vědět o kontrarevoluční činnosti svého bývalého manžela. Při domovních prohlídkách měly být zabaveny kromě zbraní též např. psací stroje, kopírky, kontrarevoluční literatura, zahraniční valuta, drahé kovy, osobní a finanční dokumenty. Veškerý osobní majetek měl být zkonfiskován, s výjimkou lůžkovin, oblečení a obuvi, jež si zatčení berou s sebou do pracovních táborů, v nichž měly ženy zrádců Vlasti strávit nejméně 5 až 8 let.¹⁶⁷ Známe několik takových případů (např. učitelka Julie Galušková-Čajkinová, žena profesora univerzity v Charkově,¹⁶⁸ účetní Gabriela Zábranská-Ravva žijící v Moskvě¹⁶⁹). Pokud se v obvinění objevil i podíl na kontrarevoluční činnosti manžela, byl vynesena trest smrti. Stalo se tak Gertrudě Arosevové, rozené Jívové, původně učitelce tance z Prahy, která se provdala za vedoucího sovětské mise v Praze Alexandra Aroseva a odešla s ním do Moskvy. Byla popravena 2. prosince 1937, protože podle obvinění jako žena zrádce Vlasti prováděla rovněž špionáž a byla členkou kontrarevoluční organizace. Byla rehabilitována už v roce 1957, ale jak bylo tehdy zvykem, rodině sdělili, že zemřela ve vězení v roce 1944.¹⁷⁰

Počátek obnovené vlny špionománie předznamenal už příkaz lidového komisaře vnitra č. 00439 ze 25. července 1937 o zatčení všech Němců pracujících v obranném průmyslu včetně těch, kteří tam pracovali v minulosti, a Němců zaměstnaných v železniční dopravě. Měli být zatčeni během pěti dnů. Operace měla postihnout i německé politické emigranty, pokud si ponechali německé občanství. O těch, co přijali sovětské občanství, měly být podány podrobné zprávy. Vyšetřování mělo zjistit agenty, špiony, diverzanty a teroristy, ať již s německým, sovětským či jiným státním

Vyp. 6. Moskva 2002, s. 10-11.

¹⁶⁷ Operativnyj prikaz narodnogo komissara vnutrennich del № 00486. In: *Žertvy političeskich repressij Irkutskoj oblasti: pamjať i predupreždenije buduščemu*, T. 1. Irkutsk 1998, s. 15-19.

¹⁶⁸ Archiv Memoriálu Moskva, f. 1, op. 3, d. 994.

¹⁶⁹ Archiv Memoriálu Moskva, f. 1, op. 3, d. 1863.

¹⁷⁰ *Rasstreľnyje spiski. Moskva, 1937-1941. „Kommunarka“*, Butovo. Moskva 2000, s. 26; Archiv Memoriálu Moskva, f. 1, op. 1, d. 200.

občanstvím. Operace byla zdůvodněna tvrzením, že německý Generální štáb a gestapo provádějí v SSSR špionážní a diverzní činnost a využívají k tomu sovětské Němce, kteří v SSSR právě z těchto důvodů zůstali.¹⁷¹

Po Němcích přišli na řadu Poláci. Příkaz lidového komisaře vnitra č. 00485 z 11. srpna 1937 hovořil o fašisticko-povstalecké, špionážní, diverzní, poráženecké a teroristické činnosti polské rozvědky v SSSR. Pracuje prý už natolik otevřeně a beztrestně, že to lze vysvětlit jen špatnou prací orgánů bezpečnosti. Proto se nařizuje započít 20. srpna 1937 širokou operaci s cílem úplné likvidace místních organizací POW (*Polska Organizacja Wojskowa*, Polská vojenská organizace) a jejich kádrů ukrytých v sovětském hospodářství a dopravě. Kromě členů POW měli být zatčeni polští váleční zajatci, kteří zůstali v SSSR, přeběhlíci a političtí emigranti z Polska, bývalí členové Polské socialistické strany a jiných polských stran, aktivisté polské menšiny v SSSR. Zatčení měli být rozčleněni na dvě skupiny, tak jak to ukládal příkaz č. 00447 o bývalých kulacích, osoby zařazené do první kategorie měly být zastřeleny. Polští vězni, kteří si již odpykali trest vězení či gulagu, neměli být propuštěni na svobodu, ale znovu prošetřeni.¹⁷²

Příkaz lidového komisaře vnitra č. 00593 ze 20. září 1937 se týkal tzv. charbinců, bývalých zaměstnanců Východočínské železniční dráhy (*Kitajsko-Vostočnaja železnaja doroga*, KVŽD) a reemigrantů z Mandžuska. Tato železnice vedoucí do Charbinu byla postavena carským Ruskem v letech 1897 – 1903 a v roce 1935 byla prodána loutkové vládě Mandžuska (po roce 1945 byla ve společném užívání Číny a SSSR, v roce 1952 byla bezplatně předána Čínské lidové republice). Orgány NKVD napočítaly asi 25 tisíc osob, které se usídlily poblíž dráhy a pracovaly v dopravě či průmyslu v SSSR. Měli mezi nimi být bývalí carscí úředníci, „bílí“ důstojníci a členové „rozličných emigrantských špionážně-fašistických organizací“. V převážně většině měli sloužit japonské rozvědce, která je vyslala do SSSR k provádění teroristické, diverzní a špionážní činnosti. Proto měli být zatčeni všichni odhalení i jen podezřelí „charbinci“, k nimž patřili též eseři, trockisté, emigranti z dob občanské války, „absolventi známých kursů Internacionála, Slavie a Praha“, zaměstnanci zahraničních firem, vlastníci a spoluvlastníci různých podniků v Charbinu (restaurací, hotelů, garáží aj.), členové kontrarevolučních

¹⁷¹ Operativnyj prikaz narodnogo komissara vnutrennich del Sojuza SSR № 00439. In: *Leningradskij martirolog 1937-1938*. T. 5. Sankt-Peterburg 2002, s. 452-453.

¹⁷² Operativnyj prikaz narodnogo komissara vnutrennich del Sojuza SSR № 00485. In: *Leningradskij martirolog 1937-1938*. T. 5. Sankt-Peterburg 2002, s. 454-456.

sektářských skupin, osoby nelegálně přišlé do SSSR, osoby, jež kdysi přijaly čínské občanství. Všichni ostatní charbinci měli být ihned odstraněni ze všech oborů dopravy a průmyslových závodů. Také v této operaci měly být osoby zařazené do 1. kategorie zastřeleny.¹⁷³

Analogické národnostní operace NKVD proběhly vůči Lotyšům, Estoncům, Finům, Řekům, Rumunům, Armenům, Židům, Tatarům, Burjatům, Mongolům, Číňanům, Korejcům, Japoncům aj., podle specifické národnostní situace v jednotlivých regionech SSSR. Samostatná akce proti Čechům byla zaznamenána pouze na Ukrajině, v Žitomirské oblasti, kdy žila početná česká menšina. Mnozí Češi a Čechoslováci však byli perzekvováni též v rámci operací proti Polákům, Němcům, charbincům aj. Pro obvinění v národnostních operacích NKVD se důkazem nepřátelského postoje stávala už samotná neruská národnost, cizí občanství (bez ohledu na to, zda dotyčný již přijal občanství sovětské), místo narození v cizině (zvláště na územích bývalého carského impéria, např. v Polsku a Besarábii), pobyty v cizině (bez ohledu na to, zda v soukromém či státním zájmu), korespondence s cizinou (rodinná i pracovní), příbuzní a známí v cizině, styk s cizinci (včetně politických emigrantů), styk s velvyslanectvím cizího státu (ať již šlo o vyřizování víza, pasu či o pomocné síly, např. o rolníky, kteří na vyslanectví dodávali potraviny), vyvíjení jakýchkoliv národnostních aktivit (včetně sportovních, kulturních, školských či osvětových) atd.

Problematikou cizinců v SSSR, sovětských občanů, kteří pobývali v cizině (tzv. přeběhlíků) i všemi „nepůvodními národnostmi“ (*nekorennyje nacionalnosti strany, nacionaly*) se zabývalo 3. oddělení NKVD – kontrarozvědka. Na každého cizince, který přicházel do SSSR, zavedly bezpečnostní orgány speciální formulář, a pokud se v něm vyskytly nějaké kompromitující údaje, byl spis předán k agenturnímu vytěžení, případně později využit při represivních operacích. I funkcionáři Kominterny byli stále „cizinci mezi svými“, zcela závislí na politické situaci. Političtí emigranti byli od poloviny 30. let nuceni k přijetí sovětského občanství, jinak byli zbaveni práce, sociálních výhod i členství v komunistické straně. V domě masových operací už je nemohlo zachránit ani sovětské občanství, neboť jeho přijetí se pokládalo za rafinovanou snahu vetřít se do sovětských struktur se záškodnickými úmysly. Všechny osoby zahraničního původu byly

¹⁷³ Operativnyj prikaz narodnogo komissara vnutrennich del Sojuza SSR № 00593. In: *Leningradskij martirolog 1937-1938*. T. 3. Sankt-Peterburg 1998, s. 583-585.

již pokládány za potenciální „pátou kolonu“, jež by mohla v případě války zemi ohrozit.¹⁷⁴

Podle příkazu NKVD o rozbití špionážně-diverzních národnostních kontingentů měla být operace ukončena 15. dubna 1938. Hlavní pozornost se měla obrátit na objevení a zadržení přeběhlíků nezávisle na zemi a době příchodu do SSSR, na politické emigranty a všechny, kteří jsou ve styku se zahraničními misemi, vyslanectvími, konzuláty, koncesemi a jinými zahraničními úřady. V tragické situaci se tak ocitli političtí emigranti, kteří do SSSR přišli s vírou v lepší život, s nasazením rizika, často ilegálně přešli na území SSSR, a nakonec byli zastřeleni jako přeběhlíci po odhalení, že jsou agenti zahraničních rozvědek. Kdo vydržel mučení výslechů a nepřiznal se ke stykům s cizí rozvědkou, byl dán rozhodnutím OSO do vězení či gulagu, kdo se přiznal, byl na základě rozhodnutí vojenského kolegia či vojenského tribunálu zastřelen.¹⁷⁵

Naplňování direktivně stanovených limitů osob určených k zastřelení či k pobytu v gulagu bylo ovlivňováno rozporuplnými tendencemi. Původě předpokládaný rozsah represí byl podstatně překročen, což vyžadovalo nejen zvýšené náklady na provedení operací, ale i jejich několikeré prodloužení. Tlak politického vedení na další represe přesto neustával, např. 23. března 1938 politbyro ÚV VKS (b) znovu jednalo o očištění závodů obranného průmyslu od cizinců. Kritizovalo, že přes provedená opatření tam pořád ještě pracuje hodně Němců, Poláků, Lotyšů, Estonců, a dalo vedení NKVD příkaz ihned dokončit očistu.¹⁷⁶ Tlaku z Moskvy však iniciativně vycházeli vstříc vedoucí činitelé z regionů, kteří sami žádali o navýšení limitů. Politbyro ÚV VKS (b) pak na návrh vedení NKVD SSSR schválilo např. 31. ledna 1938 doplňkové limity na represy bývalých kulaků a aktivních protisovětských živlů, především v 1. kategorii osob určených k zastřelení, a podobné rozhodnutí pro některé regiony bylo učiněno ještě několikrát.¹⁷⁷ Projevy horlivosti v trestání odhalených nepřátel však v některých regionech vůbec neodpovídaly reálným možnostem, takže docházelo k hledání nepřátel za každou cenu a

¹⁷⁴ VATLIN, A. J.: *Technologija massovogo terrora...*, c. d., s. 9, 11, 12.

¹⁷⁵ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 160-161,173.

¹⁷⁶ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 177.

¹⁷⁷ Doplňkové limity ve skupině osob určených k zastřelení byly stanoveny takto: Arménie 1000, Bělorusko 1500, Ukrajina 6000, Gruzie 1500, Ázerbajdžán 2000, Turkmenistán 1000, Kirgízie 500, Tádžikistán 1000, Uzbekistán 2000, Dálněvýchodní kraj 8000, Čitinská oblast 1500, Burjato-Mongolská SSR 500, Irkutská oblast 3000, Krasnojarský kraj 1500, Novosibirská oblast 1000, Omská oblast 3000, Altajský kraj 2000, Leningradská oblast 3000, Karelská republika 500, Kalininská oblast 1500, Moskevská oblast 4000, Sverdlovská oblast 2000. MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 166-167.

ke zcela vykonstruovaným obviněním. Např. na Dálném Východě byly počty zastřelených v přepočtu na tisíc obyvatel podstatně vyšší, než v evropské části Ruska.¹⁷⁸ Pravděpodobnost, že obyvatel či občan neruské národnosti bude podroben represím zde byla mnohem vyšší. Dokazuje to příklad ze Sverdlovské oblasti. Na jaře 1938 zaslaly zdejší orgány na ústředí NKVD do Moskvy ke schválení „alba“ s informacemi o 10 024 osobách zatčených podle národnostních hledisek, jak to ukládaly příslušné předpisy. Sverdlovští se snažili vyhovět všem příkázaným národnostním operacím, sotva však mohli na jihu Ruska najít dost Finů, aby naplnili limity pro finskou operaci NKVD. Nenašli ani jednoho Fina, a místo nich zatkli 5 Rusů, 8 židů a 2 příslušníky jiných národností, jen aby splnili požadovaný ukazatel a zavdělili se v Moskvě, nebo též z obavy, aby sami nebyli postiženi za nesplněný příkaz. V „charbinské“ operaci tak zatkli 1246 osob, charbinců z nich bylo jen 42. V rámci polské operace zatkli 4218 osob, ale jen 390 Poláků; počet doplnili bývalými kulaky a jejich rodinami, k nimž přidali 34 přeběhlků. Podobně v německé operaci zatkli 4142 osob, z nich bylo Němců jen 390, při rumunské akci našli jen 1 Rumuna, a přidali k němu 96 Rusů, dělníků a bývalých kulaků s dětmi a přeběhlků. Takový postup vyvolával nedůvěru i u nadřízených v Moskvě, neboť M. P. Frinovskij z ústředí NKVD v odpovědi náčelníku NKVD Sverdlovské oblasti na zaslání alba uváděl: „Výše uvedená čísla zavdávají důvod k pochybnostem, zda jste správně pochopil příkazy lidového komisaře, a zda jste operativní údery směřoval skutečně proti těm nepřátelským skupinám z národnostních kolonií, na něž příkazy poukazovaly.“¹⁷⁹

Když nakonec pro naplnění stanovených limitů chyběli už i „nacionálové“, přišli na řadu invalidé z řad vězňů, kteří pro svou pracovní nezpůsobilost nebyli odvezeni do pracovních táborů, a podle názoru pracovníků bezpečnosti zbytečně zabírali místo ve věznicích. Tak byli hromadně zlikvidováni invalidé z věznic v Leningradě a dalších městech, např. v Moskvě a okolí bylo v únoru a březnu 1938 zastřeleno 1160 vězněných invalidů.

Přestože operace měly být provedeny během několika měsíců (včetně represí), nebylo možné je ve stanovém čase realizovat. A to přes zkrácený a urychlený způsob vyšetřování, a rozhodování o vině, jež netrvalo déle než deset minut. Byly zaznamenány i případy, kdy trojky NKVD soutěžily nejen v počtech osob odsouzených k zastřelení, ale i

¹⁷⁸ DEREVJANKO, A. P.: *Političeskije repressii na Dal'nem Vostoke...*, c. d., s. 41.

¹⁷⁹ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 170-171.

v rychlosti rozhodování, kterou se jim podařilo zvýšit až na dva projednané vyšetřovací spisy za minutu.¹⁸⁰

Pokud se vedení v Moskvě domnívalo, že v některém regionu probíhají operativní akce příliš liknavě, byla tam provedena проверка práce bezpečnostních orgánů NKVD. Stalo se to třeba na Ukrajině, pro niž byl stanoven jeden z nejvyšších limitů předpokládaných represí. K prověrce došlo po shrnutí dosavadních výsledků operativních akcí v únoru 1938. Kritika místním orgánům vytýkala, že vyhledávali a zatýkali provinilce především na nižší organizační úrovni, aby splnili limity, zatímco vedoucí podvratných organizací jim unikali. Příliš málo byly postiženy protisovětské živly v pohraničí, kde jich musí působit hodně, např. v Kamenec-Podolské oblasti. Slabé výsledky byly též v průmyslových centrech a v dopravě. Způsobila je nízká úroveň vyšetřování, neboť vyšetřovatelé se spokojili s tím, že obvinění přiznávali fakta jen o své vlastní činnosti a neudávali další spoluviníky, tajili vedoucí protisovětské živly. Nedostatky byly zjištěny i ve vedení výkazů statistiky, k represím bylo např. automaticky zařazeno 10 tisíc osob vyloučených z KPU (b) na Ukrajině. Vyšetřovatelé nevyužili všech možností, jaké se při vedení operací naskýtají. Je třeba zásadně zvýšit počet osob podléhajících represím, zvl. v městských centrech, a do slabých okresů umístit operativní skupiny oblastních správ NKVD SSSR. Při dalším provádění národnostních operací se zaměřit zvláště na přesídlence z pohraničního pásu, zajatce polské armády, zajatce Rudé armády kteří prošli polskými tábory, pokud se nevrátili hned po Řižské mírové smlouvě, zajatce německé a rakousko-uherské armády, zvláště důstojníky a poddůstojníky, zajatce carské armády, kteří pobývali v Německu ve speciálních táborech, osoby ve styku se zahraničními vyslanectvími a konzuláty, zaměstnance zahraničních firem a akciových společností, zvláště pokud s nimi mají styk i po revoluci, zaměstnance kreditních a pojišťovacích společností, důstojníky a vojáci rumunské armády, kteří zůstali v SSSR atd.¹⁸¹

Ukrajinské vedení NKVD se jistě důvodně obávalo následků takové kritiky, proto výrazně posílilo své represivní akce. Už 27. března 1938 mohl lidový komisař vnitra Ježov oznámit Stalinovi a Molotovovi telegram národního komisaře vnitra USSR. Sdělovalo se v něm, že vedení NKVD na Ukrajině hned po prověrce zvážilo své předchozí chyby a přistoupilo k likvidaci protisovětského špionážního sionistického podzemí. To

¹⁸⁰ GOLOVKOVA, L.: V rodnom kraju. In: *Butovskij poligon. 1937-1938. Kniga pmjati žertv poličeskich repressij*. Vypusk 8. Moskva 2004, s. 62-66.

¹⁸¹ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 173, 175-176.

využívala německá a polská rozvědka, které nasadily své agentury do komunistické strany, orgánů NKVD a sovětského aparátu. Do 24. března bylo zatčeno už 831 účastníků sionistických špionážních organizací, a později též odhaleno centrum německé nacionálně-socialistické strany Central-büro, fašistické a diverzní středisko podvratné činnosti.¹⁸² Zvýšená aktivita bezpečnostních orgánů teď začala ohrožovat i tradiční střediska české menšiny na Ukrajině. V monografii O. B. Mozochina se o tom uvádí: „Navrhovalo se provést dodatečně v USSR speciální operaci na Čechy s projednáním případů podle příkazu č. 00485. Zatčení bylo nevyhnutelné podrobit všechny osoby spjaté s českými diplomatickými úřady, které se nacházejí na území Ukrajiny; bývalé české legionáře; antisovětský, nacionalistický aktiv českých kolonií, spojený se zahraničím; kulactvo a duchovenstvo českých kolonií, politické emigranty z Československa, s výjimkou osob prověřených a zasluhujících důvěry.“¹⁸³

Během nejbližších měsíců se bezpečnostním orgánům podařilo aspoň zčásti tento úmysl realizovat, což tragicky poznamenalo stovky lidských osudů. Podívejme se nyní blíže na situaci v některých regionech SSSR, z nichž máme zprávy o popravených Češích a československých občanech. Pro snazší orientaci je budeme sledovat podle republik a Ruskou federaci podle dnešních federálních okruhů.

Ruská federace

1. Ústřední federální okruh

Moskva a Moskevská oblast

V Moskvě sídlilo ústředí represivních orgánů, proto i počty popravených zde byly poměrně vysoké. Byla zde specifická situace, v níž si orgány rozdělily okruhy své působnosti. Případy „kulaků“ a antisovětských živlů z Moskvy a Moskevské oblasti, jež se týkaly příkazu č. 00447, rozhodovaly „trojky“ moskevské správy UNKVD, a odsouzené stříleli její příslušníci; „trojky“ tu odsoudily nejméně 45 tisíc osob, z toho přes 15 tisíc bylo zastřeleno. Případy v rámci „nacionálních operací“ soudily „dvojky“ Komise NKVD a Prokurátora SSSR, odsouzené střílela zvláštní skupina Ústředního aparátu NKVD; „dvojky“ podle „alb“ dodaných z moskevské správy UNKVD odsoudily přes 7 tisíc osob, z toho asi 5 tisíc k zastřelení. Ústřední aparát NKVD se prováděním masových operací přímo nezabýval, neměl svou „trojku“, operace pouze řídil a kontroloval. Některé

¹⁸² MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 176-177.

¹⁸³ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 175.

případy však předával k vyřízení moskevské „trojce“ UNKVD nebo Komisi NKVD a Prokurátora. Týkalo se to např. železničářů, neboť očista železnice patřila k prioritám „národnostních“ operací. Oddělení NKVD působila při každé železniční dráze a byla podřízena nikoliv místním správám NKVD, ale přímo hlavní správě v Moskvě, kde se nacházelo i vedení mnoha železničních tratí. To vysvětluje, proč bylo v Moskvě tolik zastřelených železničářů. Působilo zde ještě Vojenské kolegium Nejvyššího soudu, jež v době od 1. října 1936 do 1. 11. 1938 odsoudilo v celém SSSR (včetně výjezdních zasedání) celkem 33 189 osob k zastřelení (z toho 6782 zastřelených dodala k soudu moskevská správa UNKVD, ve skutečnosti jich bylo ještě více, neboť do Moskvy vozili k soudu i osoby z jiných regionů). Známe i případy speciálních soudních orgánů, např. trojka složená z Komise NKVD, Prokurátora SSSR a předsedy Vojenského kolegia Nejvyššího soudu projednávala případ vězňů a „volnonajemných“ pracovníků nedalekého gulagu Dmitlag, zatčených na jaře a v létě 1937, a obviněných z toho, že chtěli v den slavnostního otevření kanálu Moskva-Volha spáchat atentát na Stalina a Ježova. Obvinění se vzájemně neznali, jejich spisy se ani nečetly, rozsudky podepsal předseda Vojenského kolegia Ulrich a 218 souzených bylo zastřeleno.¹⁸⁴

Obrovský nárůst zastřelených nemohly stávající hřbitovy pojmout, proto v každém větším středisku v SSSR byla tehdy vybudována speciální pohřebiště pro masové pohřby zastřelených; známe už asi sto takových míst. V Moskvě v roce 1937 zprvu ještě pro tyto účely sloužil nový Donský hřbitov s krematoriem. Podle dochovaných dokladů tam tehdy přivezli 3344 mrtvých, ale zpopelněno bylo jen 1053 těl, ostatní pochovali do jam na hřbitově.¹⁸⁵ Byli mezi nimi Ivan Hraše z Líšova, ekonom na národním komisariátu těžkého průmyslu, Boris Procházka, vědecký vedoucí pivovarnického sektoru Ústřední výzkumné laboratoře kvasného průmyslu, Gustav Šok-Borecký z Bratislavy, vedoucí školícího střediska výkonného výboru Kominterny, Václav Zof z Dubna, ředitel závodu Kompresor v Moskvě. V červnu 1938 k nim přibyl ještě Ondřej Chorvat, předseda kolchozu Obrozená práce v Novoselkách v Serpuchovském okrese.¹⁸⁶

Tolik potřebná pohřebiště se v Moskvě měla zbudovat na dnešním předměstí – na Butovské střelnici na 18. kilometru Staro-Varšavské silnice, na bývalé chatě lidového komisaře vnitra Jagody na pozemcích sovchozu NKVD Kommunarka na 24. kilometru

¹⁸⁴ ROGINSKIJ, A. B.: Posleslovije..., c. d., s. 575-576.

¹⁸⁵ ROGINSKIJ, A. B.: Posleslovije..., c. d.,s. 571.

¹⁸⁶ *Rasstreľnyje spiski. Moskva 1935-1953. Donskoje...*, c. d., s. 130, 157, 187, 378, 495.

Staro-Kalužské silnice, a na Ljubereckých melioračních polích (ta zůstala nevyužita). Butovská střelnice patřila moskevské správě UNKVD. Masové střílení v Butovu začalo 8. srpna 1937, kdy tu bylo zastřeleno prvních 91 lidí, a skončilo 19. října 1938. Za tu dobu zde bylo zastřeleno a do hromadných hrobů pohřbeno 19 903 mužů a 858 žen, z toho za politicky perzekvované, kteří byli rehabilitováni, lze označit 15 036 jmenovitě určených osob.¹⁸⁷ Staly se oběťmi operace proti kulakům a antisovětským živlům nebo národnostních operací, proto tu leží oběti více než šedesáti různých národností. Je mezi nimi 59 československých občanů, z toho 26 Čechů, 17 Němců, 6 Maďarů, 3 Židi, 2 Slováci, 2 Rakušané, 1 Polák a 1 Srb. Jen osm z nich (tedy 12 %) bylo zastřeleno už v roce 1937, což jasně dokládá posunutí vrcholu represí do roku 1938. Protože právě spisy moskevské UNKVD byly ve druhé polovině 90. let předány do Státního archivu Ruské federace, mohli jsme detailně prostudovat osudy takřka všech československých občanů zastřelených v Butovu. Podrobný rozbor oněch několika tisíc stran vyšetřovacích spisů bude předmětem samostatné studie, zde můžeme zmínit jen některé vybrané příklady represí.

Společným charakteristickým rysem této skupiny je obvinění ze špionáže, vykonstruované ze zahraničního původu dotyčných osob. Tomu bylo podřízeno i vysvětlení, pro kterou cizí rozvědka měl obviněný pracovat: celkem 19 osob provádělo špionáž pro rozvědku československou, 17 pro německou, 5 pro polskou, 4 pro maďarskou, 2 pro rakouskou, a po 1 osobě pro rumunskou, italskou a holandskou rozvědku. Důkazy byly někdy značně kostrbaté, např. František Jančišin, zástupce ředitele obchodu v Reutově ve Stalinském okrese, po dlouhém odmítání viny napsal v rukopisném doznání, že byl zverbován holandským konzulem v Argentině, aby pro holandskou rozvědku získával zprávy o naftových zařízeních na Kavkaze.¹⁸⁸ Překladatel z francouzštiny, redaktor časopisu „Lékařská parazitologie a parazitní nemoci“ Leonid Frček měl v roce 1935, kdy pracoval v závodě na výrobu vzducholodí ve stanici Dolgoprudnaja a byl osobním překladatelem slavného konstruktéra Umberta Nobileho, navázat styk s italskou rozvědkou.¹⁸⁹ Mojžíš Titiner, náčelník pro organizaci práce v moskevském trustu Sojuztransprojekt, byl jako rumunský žid zverbován do rumunské rozvědky už v ČSR v roce 1925, a když o sedm let později přijel do SSSR, podával jí

¹⁸⁷ GOLOVKOVA, L.: V rodném kraji..., c. d., s. 61, 70, 141, 144; *Pamjat' o bespravii*. Databáze Muzea A. Sacharova v Moskvě; *Martirolog rasstrel'jannyh i zachoronennyh na poligone NKVD „Ob'jekt Butovo“*. 8.8.1937-19.10.1938. Moskva-Butovo 1997 (přináší soupis 20 765 obětí).

¹⁸⁸ GARF, f. 10035, op. 2, d. P-2506.

¹⁸⁹ GARF, f. 10035, op. 1, d. P-24696.

zprávy o výstavbě moskevského metra. Zároveň se nechal zverbovat rezidentem československé rozvědky Jurjevičem do teroristické skupiny, jež chystala útoky na vedoucí činitele strany a vlády.¹⁹⁰

U některých osob bylo obvinění ze špionáže bez jakýchkoliv konkrétních souvislostí vyjádřeno pouhým obecným konstatováním, že dotyčný prováděl špionážní činnost „ve prospěch jednoho ze zahraničních států“, jak je to zapsáno třeba u účetního Josefa Kroula, původem z Písečného,¹⁹¹ nebo u architekta Antonína Urbana, vědeckého pracovníka Všesvazové akademie architektury, původem z Nového Bydžova.¹⁹² Jindy stačilo pouhé konstatování, že dotyčný byl členem „kontrarevoluční špionážně-diverzní a teroristické organizace“, jako např. zámečnický Rublevské čerpací stanice Antonín Toužimský z Prahy,¹⁹³ nebo členem „podvratné pravicově-trockistické teroristicko-špionážně-diverzní organizace“ jako Boris Kučera, náčelník stavební kanceláře signalizační a spojové služby železnice Dzeržinského.¹⁹⁴ Předák Fundamentstroje v Moskvě Vladimír Süsmilch z Velvar byl zatčen proto, že „vedl krajně podezřelý způsob života“ a dopisoval si s příbuznými v ČSR, ale zastřelen byl jako český špion. Náčelník četnického oddělení v Kralupech ho prý zverboval, aby pro československou rozvědku „sbíral zprávy o výstavbě nových závodů v SSSR“; spíše však šlo o mstu sovětských úřadů za to, že sloužil v čs. legiích.¹⁹⁵ Zeměměřič Václav Ort ze Sobotky pracoval jako obuvník družstva Koopremont v Kašiře v Moskevské oblasti a údajně vychvaloval postavení pracujících v kapitalistických zemích. Znal to z vlastní zkušenosti, protože procestoval celou západní Evropu; snadno pak byl odhalen jako německý špion.¹⁹⁶ Několik spisů bohužel nebylo dosud z moskevské správy vnitra předáno do archivu, takže se prozatím můžeme jen domýšlet, co asi vyprávěl svým spolupracovníkům Alexander Vogel, náčelník montážního závodu stavbyvedoucího Dmitlaga, zastřelený „za šíření anekdot kontrarevolučního obsahu“, a za „kompromitování stranického a sovětského tisku“.¹⁹⁷

¹⁹⁰ GARF, f. 10035, op. 1, d. P-36475.

¹⁹¹ GARF, f. 10035, op. 1, d. P-41232.

¹⁹² Archiv Memoriálu Moskva, f. 1, op. 1, d. 4821.

¹⁹³ GARF, f. 10035, op. 1, d. P-28416.

¹⁹⁴ GARF, f. 10035, op. 1, d. P-29642.

¹⁹⁵ GARF, f. 10035, op. 2, d. P-29322.

¹⁹⁶ GARF, f. 10035, op. 2, d. P-29255.

¹⁹⁷ *Butovskij poligon. 1937-1938. Kniga pamjati žertv političeskich repressij.* Vyp. 5. Moskva 2001, s. 256.

Můžeme zde bohužel připomenout osudy jen několika dalších osob, které leží na butovském pohřebišti. Palubní mechanik Správy polárního letectva Jan Březina z Kolína proslul jako účastník známé Šmidtovy výpravy k Severnímu pólu, při níž byla zbudována výzkumná stanice na plovoucím ledě. Získal za to v roce 1937 Řád Rudého praporu práce, o rok později byl zastřelen jako agent československé rozvědky. V roce 1958 se jeho sestra Marie Březinová z Prahy pokoušela zjistit, kdy a kde zemřel. Náčelník 1. úseku 10. oddělení Výboru státní bezpečnosti při Radě ministrů SSSR plukovník G. A. Milonov v dopise Operativně-informativnímu oddělení Hlavního vědecko-výzkumného střediska správy a informací Ministerstva vnitra SSSR navrhl, aby jí odpověděli, že hledaný zemřel 16. srpna 1944 v místě svého věznění, a že místo, kde je pohřben, nelze vzhledem k dobovým poměrům zjistit.¹⁹⁸ Polák Józef Gibiec z Třince působil v Moskvě jako starší vědecký pracovník Muzea revoluce, byl zastřelen pro špionáž ve prospěch ČSR a Německa.¹⁹⁹ Vilém Lobkovic z Frýdku, údajný potomek známého šlechtického rodu, což úřady v žádném posudku neopomněly dodat, měl za sebou mimořádnou vojenskou kariéru. Po studiích ve Vídni dosáhl až hodnosti majora generálního štábu a sloužil postupně v rakouské, v haličské-ukrajinské a nakonec i v Rudé armádě. V ní začal jako velitel roty střeleckého pluku, byl náčelníkem šifrovacího oddělení, přednášel na vojenské škole taktiku a působil i jako inspektor pěchoty. V říjnu 1937 byl zatčen a přinucen k přiznání, že zatajil svou „sociální minulost“, a že už od roku 1921 působil jako agent německé rozvědky, zřejmě bez ohledu na změny, jimiž Německo od té doby prošlo. V roce 1960 byl plně rehabilitován.²⁰⁰

Z obětí Butova uvedeme ještě aspoň případ Slováka Petra Kriče, který dokládá vzájemnou provázanost soudního a mimosoudního systému represí. Dotyčný byl vězněm Dmitlagu, největší táborové jednotky sítě GULAGu, jež v letech 1932 – 1938 využívala práce vězňů na výstavbě kanálu Moskva-Volha.²⁰¹ Zůstal tu i po odpykání trestu pracovat v tzv. volném nájmu jako kreslič v konstruktérském oddělení. Bývalí spoluvězni jej udali, že se v táboře stal členem protisovětské skupiny, která pomlouvala sovětský režim. Čtyři zatčení byli převezeni do věznice v Butyrkách a při výsleších tvrdili, že se jako adventisté scházeli jen k modlitbě. Moskevský oblastní soud pro záležitosti Dmitlagu jim vyměřil dalších 10 let pobytu v gulagu, ale zvláštní kolegium

¹⁹⁸ GARF, f. 10035, op. 1, d. P-72706.

¹⁹⁹ GARF, f. 10035, op. 1, d. P-28713.

²⁰⁰ GARF, f. 10035, op. 1, d. P-63631.

²⁰¹ FEDOROV, N.: Strana „Dmitlag“. Iz istorii stroitel'stva kanala im. Moskvy (kanala Moskva-Volga). In: *Butovskij poligon. 1937-1938. Kniga pamjati žertv političeskich repressij*. Vyp. 8. Moskva 2004, s. 219-260.

Nejvyššího soudu RSFSR rozsudek zrušilo s odůvodněním, že kvalifikoval trestnou činnost všech obžalovaných stejně, jako protisovětskou agitaci, propagandu a terorismus, i když zločinu terorismu podle čl. 58-8 se dopustil jen jeden z nich. Rozsudek nebyl uznán za pravomocný a případ byl vrácen vyšetřovatelům. Navenek to vypadalo jako snaha o dodržení zákonnosti ve prospěch odsouzených, ale opak byl pravdou. Nové obvinění sice už třem osobám vytýkalo jenom organizovanou protisovětskou propagandu, ale případ byl předán k rozhodnutí nikoliv soudu, nýbrž „trojce“ moskevské UNKVD. Tím byl osud všech obviněných zpečetěn, 3. září 1937 byli zastřeleni. Když se v roce 1957 na žádost jednoho z příbuzných obětí projednávala možnost rehabilitace, našli vyšetřovatelé dva z oněch táborových udavačů, a ti znovu potvrdili, že zastřelení „pod pláštíkem religiozity“ chválili starý kapitalistický řád. Prokurátor proto tehdy rehabilitaci zamítl, až jeho nástupce v roce 1990 rozsudky zrušil.²⁰²

Pohřebiště na Kommunarce začalo fungovat až 2. září 1937 a patřilo Ustřednímu aparátu NKVD. Zpočátku mělo sloužit jen pro zastřelené čekisty, ale pak sem začali ukládat významnější stranické a státní činitele, novináře a spisovatele. Střílelo se tu systematicky až do půlky října 1938, ale dílčí případy známe i z dalších let, až do října 1941. I když se uvádělo, že tu leží 10 až 14 tisíc osob, bylo toto číslo nakonec sníženo na 6 a půl tisíce obětí, z nichž je dosud 4763 jmenovitě určených.²⁰³ Je mezi nimi 13 československých občanů, z toho 8 Čechů, 2 Židé, 1 Polák, 1 Maďar a 1 Němec. Všichni bylo odsouzeni za členství v kontrarevolučních organizacích nebo za špionáž. Patřil k nim např. Mořic Bertig, rodák z Chlumce, vědecký pracovník Lomonosovova institutu Akademie věd SSSR, Jindřich Bareš ze Sobotky, vedoucí chatové osady ÚV VKS (b) v Bolševu, Konstantin Butner z Brna, zástupce hlavního inženýra v podniku na dobývání rašeliny, Vladimír Goldberger, vojenský komisař 30. armády, hudebník Oskar Hirschmann z Liberce, František Valchar z Prahy, ředitel moskevské městské úřadovny Gastronom, František Veselov z Prahy, pomocník vedoucího tiskového oddělení ÚV VKS (b), Albert Zikmund z Jičína, náčelník oddělení vysokých škol Vsesvazového výboru pro tělovýchovu a sport při Radě lidových komisařů SSSR aj. Leží zde i Abram Frischer, manžel Heleny Gallasové z Prostějova, jehož osudy popsal Jiří Weil v románu Moskva –

²⁰² GARF, f. 10035, op. 1, d. P-77549.

²⁰³ GOLOVKOVA, L.: V rodnom kraju..., c. d., s. 146-147; *Pamjat' o bespravii*. Databáze Muzea A. Sacharova v Moskvě; *Specobjekt „Kommunarka“*. Moskva, b.r.v.

hranice; byl zastřelen pro špionáž a jeho žena si odpykala deset let gulagu v republice Komi.²⁰⁴

Smolenská oblast

Podle dosavadních statistik bylo ve Smolensku v letech 1928 – 1938 zastřeleno 7931 osob, většina z nich v době „velkého teroru“. Mrtvé odváželi na Bratský hřbitov, na pozemky vojenské posádky severně od železnice Minsk-Smolensk a na jiná místa, mezi nimiž později nejvíce prosluly Kozí hory u Katyně.²⁰⁵ Tady možná leží Ulrich Holub ze Vsetína, pokrývač textilní továrny v Jarcevu, zastřelený za špionáž,²⁰⁶ podobně jako další oběti – učitel Hugo Roscher ze Smolenské pedagogické školy, Jerofej Novotný, betonář mechanického závodu v Jarcevu, nebo dělník oddělení zemědělských zásob ve Smolensku František Vít.²⁰⁷ Další hromadné střelení se odehrávalo ve Veliži, Vjazmě (tady byl asi zastřelen hlavní účetní Vjazemské lnářské fabriky Adolf Pazourek) a v Roslavli (zde zastřelen soustružník místní provaznické továrny Jaroslav Matonov).²⁰⁸

Jiné oblasti

V Kaluze byl zastřelen kočí barjatské okresní prokuratury Julius Sedlák z Hronce.²⁰⁹

Kniha obětí Lipeckého kraje uvádí dva zastřelené – Maďara Štefana Nagyho z Bratislavy, normovače opravárenského závodu č. 1 v Lipecku, a Rusína Vasila Štece z Mukačeva, staršího mechanika barjatické traktorové stanice.²¹⁰

V Orelské oblasti byl zastřelen český hudebník Otto Scheidler z Plzně, který učil na hudební škole v Orlu.²¹¹

V Tambovské oblasti byli zastřeleni náčelník zásobování Trestožilstroje Viktor Braun z Frýdku,²¹² a obuvník družstva 1. máje v Tambově Josef Soukup.²¹³

²⁰⁴ *Rasstreľnyje spiski. Moskva, 1937-1941. „Kommunarka“...*, c. d., s. 35, 47, 68, 72, 80, 104, 163; *Pamjat' o bespravii*. Databáze Muzea A. Sacharova v Moskvě.

²⁰⁵ *Po pravu pamjati. Kniga pamjati žertv nezakonných političeských repressij*. Smolenskij martirolog. T. 1. A-Ja. Smolensk 2001, s. 6.

²⁰⁶ *Kniga pamjati žertv političeských repressij*. Smolenskij martirolog. T. 1, kn. 1. Smolensk 2006, s. 228.

²⁰⁷ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁰⁸ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁰⁹ *Iz bezdny nebytija. Kniga pamjati repressirovannyh kalužan*. T. 3. Kaluga 1994, s. 151.

²¹⁰ *Pomniť poimanno. Kniga pamjati žertv političeských repressij lipeckogo kraja*. T. 1. Lipeck 1997, s. 176, 287.

²¹¹ *Rekvjem. Kniga pamjati žertv političeských repressij na Orlovščine*. T. 1, Orel 1994, s. 312.

²¹² Archiv Sdružení Memoriál Moskva, f. 1, op. 3, d. 525.

²¹³ Archiv Sdružení Memoriál Moskva, f. 1, op. 4, d. 74249.

2. Severo-západní federální okruh

Leningradská oblast

Problém s pohřbíváním obětí politických represí měl i Leningrad, jemuž hned první příkaz NKVD o postihu kulaků a protisovětských živlů ukládal zastřelit 4 tisíce lidí, a další operace bezpečnosti tento limit vysoce překročily. V letech 1937 – 1938 tu bylo údajně zastřeleno 46 771 osob, z toho 40 085 z politických motivů.²¹⁴ Jen postupně vydávané pamětní knihy se stručnými údaji o obětech mají mít celkem 12 dílů.²¹⁵ Mrtvé pohřbívali na Rževské dělostřelecké střelnici u osad Staroje Kovaljevo, Berngardovka a Toksovo, i na městských hřbitovech. V létě 1937 zabraly orgány NKVD část lesa Pargolovského polesí poblíž osady Levašovo, kde bylo zřízeno rozsáhlé pohřebiště. Bylo používáno až do roku 1954 a leží tam asi 20 tisíc obětí, mezi nimi i českoslovenští občané. Např. původem vídeňský Čech doc. ing. Harry Vavera, pracovník Leningradského institutu inženýrů-mechaniků socialistického zemědělství, zastřelený za špionáž,²¹⁶ Němec Wenzel Werner z Prahy, pracovník Opticko-mechanického závodu č. 5, zastřelený za protisovětskou agitaci,²¹⁷ Mikuláš Hříbek ze Strašnic, pivovar závodu Stěpana Razina v Leningradě,²¹⁸ zastřelený jako záškodník, český elektromontér Vasil Koníček z Ukrajiny, zastřelený za sabotáže.²¹⁹ Dosud jsme zjistili jen tato čtyři jména, ale je pravděpodobné, že československých obětí bylo více.

Republika Karélie

Největším hřbitovem obětí masových represí v Karélii se stala osada Sandarmoch poblíž Medvěžgorska, kam sváželi vězně k zastřelení i ze vzdáleného okolí. První hromadné popravy se tu konaly 7. srpna 1938. Střílelo se vždy v noci, s rekordním výkonem 442 zastřelených během jediné noci. Dosud bylo nalezeno 360 hromadných hrobů. Leží v nich asi 9 tisíc lidí, kromě obyvatel Karélie též asi 4 a půl tisíce vězňů Belbaltlagu, pracujících na stavbě Bělomořského kanálu, a celkem 1111 vězňů z gulagu na Slovkách, kteří sem byli přivezeni k zastřelení v době od 2. října do 4. listopadu 1937.²²⁰ Byli mezi nimi i tři Češi z kolchozu v Čechohradu, odsouzení v červnu 1931 ve

²¹⁴ VINOGRADOV, O., LUKIN, E.: Bolšoj terror v Leningrade..., c. d., s. 48-51; *Levašovskoje memorial'nije kladbišče*. Sankt-Peterburg 2006.

²¹⁵ *Leningradskij martirolog 1937 – 1938 gg.* Kniga pamjati žertv političeskich repressij. T. 1-5. Sankt-Peterburg, Rossijskaja nacional'naja bilitoteka 1996-2002.

²¹⁶ *Leningradskij martirolog...*, c. d., T. 4, s. 70.

²¹⁷ *Leningradskij martirolog...*, c. d., T. 3, s. 77, 429.

²¹⁸ *Leningradskij martirolog...*, c. d., T. 1, s. 185.

²¹⁹ *Leningradskij martirolog...*, c. d., T. 4, s. 219.

²²⁰ DMITRIJEV, J. A.: *Mesto rasstrela Sandarmoch*. Petrozavodsk 199, s. 295-304.

známém procesu v Charkově na 10 let pobytu v gulagu – rolníci Josef Balaš a Alexandr Vavřín, a pokrývač Antonín Pavlas. Trojka UNKVD Leningradské oblasti je 14. října 1937 odsoudila trestu smrti a 1. listopadu byli v Sandarmochu popraveni. Spolu s jimi byl souzen a popraven i Josef Petrovský z Jindřichova, strojvedoucí parního stroje společnosti na těžbu rašeliny.²²¹ K dalším zde popraveným patřili Marie Dluhošová ze Žitomiru, účetní Ota Kleinert, vězeň gulagu Vladimír Krejčí, požární inspektor lumbušského vesnického sovětu, a Konstantin Zahradník, ekonom a plánovač z Kemského okresu.²²² Mezi vězni z gulagu na Bělomorkanálu byli Ivan Jirsák, pekař z Nové Bohemky v Samarské oblasti, a Michal Pánčík, bývalý rakouský zajatec, oba zastřelení přímo na stavbě u zdymadla VII-VIII; je pravděpodobné, že i je odvezli na pohřebiště v Sandarmochu.²²³

Jiné oblasti

V Murmanské oblasti byli zastřeleni dílovedoucí a statistik polesí kirovského okresu Alexandr Ryška, a učitel školy č. 21 v Murmansku Robert Šurman.²²⁴

3. Jižní federální okruh

V Astrachaňské oblasti byli zastřeleni Metoděj Dobeš, stolař závodu 10. výročí Října v Astrachani,²²⁵ a František Bidlo, technik družstva Dělnice v Astrachani, odsouzený trojkou Stalingradské oblasti pro špionáž.

Ve Stavropolském kraji byli zastřeleni technik Josef Glázner z města Mineral'nyje Vody, technik mlynařského závodu ve Vorošilovsku Emanuel Konečný, a prodavač v bufetu v městě Essentuki Antonín Zubranský.²²⁶

V Krasnodarském kraji v Novosibirsku byl zastřelen František Procházka, vedoucí základny Glavspertu na stanici Čulymskaja.²²⁷

V Rostovské oblasti byl patrně ve městě Šachty zastřelen elektrotechnik Richard Dohnal, rodák z Vídně.²²⁸

²²¹ NA Praha, f. ČTÚ I, i.č. 188a; *Ostannja adresa. Do 60-roččja soloveckoj tjurmy*. Kyjiv 1997, s. 325; *Memorial'nye kladbišče Sandarmoch*. Sankt-Peterburg 1997, s. 33, 50, 51.

²²² *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.; DMITRIJEV, J. A.: *Mesto rasstrela...*, c. d.

²²³ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²²⁴ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²²⁵ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.; *Kniga pamjati Astrachaňskoj oblasti*. T. 1, s. 129.

²²⁶ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.; *Kniga pamjati žertv političeskich repressij Stavropol'skogo kraja*. T. 2. Stavropol 1996, s. 383; T. 5. Stavropol 1997, s. 234.

²²⁷ Archiv sdružení Memoriál Moskva, f. 1, op. 5, d. BD 70280.

²²⁸ GARF, f. 8131, op. 31/1, d. 697.

4. Přivolžský federální okruh

V Tatarské republice byli v Kazani zastřeleni Ivan Beneš z Petrovic, účetní závodu Rudý východ, a předsedkyně rady katolické společnosti v Kazani Marie Bobková, zatčená jako členka protisovětské špionážní organizace.²²⁹ V městě Jelabuga byl zastřelen vrchní inspektor okresního úřadu v Mamadyši Václav Žďárský z Prahy, který údajně prováděl záškodnictví, vyzvědačskou činnost a „opíjel mládež“.²³⁰

V Baškirské republice byli v Ufě zastřeleni vedoucí technického trastu Bašneft Petr Džordževic-Dellos, technolog sklárny v Krasnousol'sku Karel Thümmeler, a mistr železobetonář Jaroslav Zbuzek.²³¹

V Marijské republice (Republika Marij El) byl v Krasnokokšajsku (dnes hlavní město Joškar-Ola) zastřelen předseda spotřebního družstva Maxmilián Nykl z Dolního Sklenova.²³²

V Penzenské oblasti byl zastřelen strojvůdce ze stanice Penza Josef Koval.²³³

V Permské oblasti byli pro špionáž zastřeleni Češi Alexandr Jedlička, Antonín Kopřiva a Josef Krtíl.²³⁴

V Nižgorodské oblasti byli zastřeleni inženýr hlavní výstavby závodu č. 197 v Gorkém Čeněk Buksa z Kostelan nad Moravou, mechanik makarjevského lesního závodu František Krause ze Svitav a Němec Otto Humel, technický vedoucí závodu na destilaci dehtu na stanici Vetlužskaja.²³⁵

V Kirovské oblasti byli zastřeleni Jaroslav Zajíček z Říčan, náčelník elektrárny kombinátu Kominterny v Kirově,²³⁶ a Jan Štangel z Prahy, učitel tělocviku na průmyslové škole a vedoucí sportovního oddílu Spartak v Kirově (v něm mj. trénoval budoucí mistryni světa v krasobruslení Marii Isakovovou). Přišel už v roce 1910 učit tělocvik do Vjatky a později se stal náčelníkem Vojenské vysoké školy tělovýchovné školy Rudé armády a námořnictva v Leningradě. V roce 1927 byl za protisovětskou činnost poslán

²²⁹ *Kniga pamjati Respubliki Tatarstan*. Kazaň 2001, T. 2, s. 195, 268.

²³⁰ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²³¹ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.; *Kniga pamjati Respubliki Baškortostan*. T. 2. Ufa 392.

²³² *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²³³ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²³⁴ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²³⁵ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.; *Kniga pamjati žertv političeskich repressij v Nižgorodskoj oblasti*. T. 1. Nižnij Novgorod 1997, s. 147.

²³⁶ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

na tři roky do gulagu na Solovkách, v září 1938 byl souzen znovu, tentokrát pro špionáž.²³⁷ K smrti byl v Kirově odsouzen rovněž Vasil Fasold, ale zemřel v červnu 1938 ještě před popravou.

V Kujbyševské (dnes Samarské) oblasti byl zastřelen kolchozník z obce Čechy Karel Čáp, místní rodák.²³⁸

V Saratovské oblasti v městě Pugačev byl zastřelen zootechnik kolchozu Reflektor Václav Buch, původem ze Sobědruh u Teplic-Šanova, obviněný ze špionáže pro Německo.²³⁹

5. Uralský federální okruh

Sverdlovská oblast

Již jsme se zmínili, jakým způsobem navyšovali ve Sverdlovské oblasti směrná čísla zastřelených. Tomuto úsilí bylo obětováno i šest dosud známých Čechů: ve Sverdlovsku (Jekaterinburgu) byli zastřeleni Ivan Benda, stavitel Nižnětagilkého kovožárodu, Jaroslav Dlouhý²⁴⁰, pomocný dělník-betonář v Nižním Tagilu, Jaroslav Golpuch, zámečnick v Uralské vagónce v Nižním Tagilu, Vasil Gráfek, zámečnick v Revdě, Alexandr Jiránek, kočí v Taborinském lesním závodě, Viktor Klouda z Nasavrck, vedoucí skladu v závodě na výrobu hliníku v Kamensku, a Josef Toušek z Prahy, obuvník družstva Smyčka v Nižním Tagilu.

Jiné oblasti

V Kurganské oblasti byli zastřeleni Ivan Reák, původem z Těšínska, dělník ve mlýně Kurganského lihovaru, Václav Čermák z Prahy, předák skladu paliva stanice v Kurganu (souzen jako člen polské vojenské organizace POW), Antonín Piško z Číhoště, strážný v Kurganském masokombinátu.²⁴¹

V Tjumeňské oblasti byl patrně v Tobolsku zastřelen kovář družstevní školy v Sokalovce Josef Šimon z Jeršan u Plzně, a v Tjumeni bývalý rakouský zajatec Osip Novák, kolchozník v Turnajevu. V Chanti-Mansijském autonomním okruhu Tjumeňské oblasti byl zastřelen prodavač Andreas Zeman.²⁴²

²³⁷ Archiv Memiriálu Moskva, f. 1, op. 1, d. 5395; MIČAKOV, A.: *Vjatskije parni*. Kirovo 1969, s. 38-40.

²³⁸ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²³⁹ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁴⁰ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁴¹ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁴² *Kniga rasstrel'jannyh. Martirolog pogibšich ot ruki NKVD v gody bol'shogo terrora (Tjumeňskaja oblast)*. Tjumeň 1999. T. 1, s. 133, T. 2, s. 19-20, 418.

6. Sibiřský federální okruh

Irkutská oblast

V Irkutské oblasti byly národnostní operace vedeny proti „špionážně-diverzním kontingentům“ z řad Poláků, Němců, charbinců, ať už s cizím či sovětským občanstvím. Několik kontrarevolučních pravicově-trockistických spiknutí a špionážně-diverzních organizací pracujících ve prospěch zahraničních rozvědek bylo odhaleno na Východosibiřské železniční dráze (VSŽD).²⁴³ Popraveni byli čeští železničáři na VSŽD František Böhm, pomocník strojvedoucího ze stanice Nižněudinsk, Ivan Horák, účetní ze stanice Chudolenskaja, Alois Koláček ze 7. traťové distance stanice Sujeticha, Alexej Nekovář, vážný z dopravní kanceláře stanice Kutulik, Slovák Pavel Grodello, skupinář traťové služby v Irkutsku.²⁴⁴ Jiné spiknutí bylo odhaleno v lesním a dřevařském průmyslu: popraveni byli dělníci Birjusinského lesního závodu Václav Barcal, Josef Dlouhý, Václav Malý a Antonín Galpuch, náčelník splavby dřeva na řece Birjusa Tajšetského lesního dopravního hospodářství Josef Hamza, zahradník městského lesního závodu v Irkutsku Maxim Hedvábník, mechanik autogarží Šujského lesního závodu Vladimír Horák, zásobovač a technik Tulunského lesního závodu Michal Liška.²⁴⁵ K celkem 26 Čechoslovákům popraveným v letech 1937-1938 v Irkutsku patřili též např. dezinfektor pracovní kolonie v Alexandrovském Vítězslav Bart, původem z Prahy, mechanik lihovaru Trojickoje Adolf Hladík, lihovarník Karel Kolbrus z kvasovarného závodu v Kujtunu, vedoucí Tulunské okresní nemocnice Pavel Salaj, strojník kyslíkové stanice závodu Kujbyševa v Irkutsku Jan Svoboda.²⁴⁶ Zvěrolékař limnologické stanice v Listvjance Antonín Beran, zabývající se výzkumem jezera Bajkal, původem z Prahy, byl v srpnu 1938 odsouzen pro kontrarevoluční činnost k trestu smrti, ale těsně před vykonáním rozsudku zemřel v irkutské věznici na infarkt.²⁴⁷ Vysoký počet obětí v Irkutské oblasti byl způsoben též aktivitou místních činitelů. I když rozhodnutí politbyra ÚV VKS (b) ze 31. ledna 1938 přiznalo Irkutské oblasti navýšení limitu

²⁴³ BOCHANOV, P. P. : Kak eto bylo. In: , s. *Žertvy političeskich repressij Irkutskoj oblasti: pamjat' i predupreždenije buduščemu*, T. 1. Irkutsk 1998, s. 32-42; Týž: Tragičeskaja sud'ba narodov (nacional'naja politika stalinizma). In: *Žertvy političeskich repressij Irkutskoj oblasti: pamjat' i predupreždenije buduščemu*, T. 3. Irkutsk 2000, s. 6-24.

²⁴⁴ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.; *Žertvy političeskich repressij Irkutskoj...*, c. d., T. 1, s. 342.

²⁴⁵ *Žertvy političeskich repressij Irkutskoj...*, c. d., T. 1, s. 276, T. 2, s. 250, 253; *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁴⁶ *Žertvy političeskich repressij Irkutskoj...*, c. d., T. 1, s. 272, T. 8, s. 72; *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁴⁷ *Žertvy političeskich repressij Irkutskoj...*, c. d., T. 1, s. 343.

zastřelených o 3 tisíce osob, poslali 25. srpna 1938 tajemník irkutského oblastního výboru VKS (b) Filippov a náčelník UNKVD Malyšev do Moskvy Stalinovi žádost o povolení k odstřelu dalších 5 tisíc osob, jíž bylo vyhověno.²⁴⁸

Tomská oblast

Počtem dosud zjištěných obětí „velkého teroru“ patří Tomská oblast k nejvíce postiženým – známe již 36 jmen obětí, z toho 33 Čechů a 3 Slováky. Zhruba polovina Čechů patřila k českým kolonistům z obcí Tekos a Tešeps u Černého moře, kteří byli násilně vysídleni na Sibiř, ostatní patřili k přistěhovalcům z českých zemí. Také v Tomské oblasti měly orgány NKVD nakonec potíže s naplňováním limitů osob, které měly být zastřeleny. Většina zastřelených leží na hromadném pohřebišti v Kolpaševském Jaru, jež bylo k tomuto účelu nově zřízeno. Byly již publikovány poměrně podrobné statistiky bezpečnostních orgánů, obsahující údaje o průběhu nacionálních operací. Ve většině z nich figurují též Češi, někdy i Slováci. Například operace proti Polské vojenské organizaci (POW) přinesla celkem 1453 zastřelených, ale z toho bylo jen 855 Poláků. V rámci polské akce bylo zastřeleno 5 Čechů a 1 Slovák.²⁴⁹ Kupodivu se nám podařilo do statistiky dohledat všechny jména zastřelených: zámečník ve sklárnách Morjakovka Vladimír Halama z Bojanovic, vedoucí zkušebny bakteriologického ústavu v Tomsku Teodor Švadlenka z Chrudimi, včelař Krajského domu invalidů v Tatjanovce Adolf Zeman, zámečník skláren Rudý vrch Václav Klubov z Bílé, pomocník účetního družstva v Kolpaševu Václav Čtvrtňa, učitel tance v Čainském okresním klubu Jozef Ježek z Bratislavy.²⁵⁰ Při německé operaci bylo zatčeno a zastřeleno 8 Čechů;²⁵¹ také v tomto případě už známe všechna jména: bývalý expedient Burlinského solného průmyslu Jaropluk Dufek, správce okružního veterinárního zásobování Emil Chňoupek, telegrafista poštovního oddělení v Namečenném Adolf Kučera a jeho bratr Josef, soukromý rolník tamtéž, lesník Tymského lesního závodu v Sosnovce Josef Tomáš, rolník v Namečenném Vasil Kotačka, účetní Josef Kun z Kolpaševa, nakladač lesního závodu Stanislav Prokop.²⁵² V bezpečnostní statistice se jeden Čech objevil dokonce v rámci estonské operace,²⁵³ byl to Ivo Urban, družstevník

²⁴⁸ Kopie dokumentů viz <http://www.memorial.ru/irkutsk>

²⁴⁹ 1937-1938. Operacii NKVD. Iz chroniki „bolšogo terrora“ na tomskoj zemle. Sbornik dokumentov i materialov. Tomsk-Moskva 2006, s. 424-423.

²⁵⁰ Žertvy političeskogo terrora v SSSR, c. d.

²⁵¹ 1937-1938. Operacii NKVD..., c. d., s. 425-426.

²⁵² Žertvy političeskogo terrora v SSSR, c. d.

²⁵³ 1937-1938. Operacii NKVD..., c. d., s. 427.

v Namečenném, původem z Tešepsu.²⁵⁴ Též při likvidaci „povstalecké kadetsko-monarchistické organizace“ byl 1 Čech – statistik mechanizačního střediska v Baturinu Bedřich Jirsák, a při likvidaci „povstalecké esersko-monarchistické organizace“ byl jeden Slovák – účetní Vladislav Peterec.²⁵⁵ Je pravděpodobné, že byla provedena i jakási samostatná „česká“ operace, neboť v rámci operace proti „nacionalistické organizaci“ bez bližšího určení bylo zastřeleno 6 Čechů, 2 Rusi a 1 Chorvat. Lze mezi ně zřejmě zařadit šest rolníků téhož „nestatutárního zemědělského družstva v Namečenném“, kteří byli k Tomsku vysídleni z české vesnice Tešeps a společně byli i popraveni 27. října 1938: Josef Hovorka, Ivan Trávníček, Vavřinec Pánek, Antonín Suk, bratři Ivan a Štěpán Nýdl.²⁵⁶ U dalších zastřelených prozatím bližší souvislosti jejich smrti neznáme. Ze zmínek v materiálech NKVD víme jen to, že obvinění Františka Tomasíka z Tekosu se mohlo týkat členství v polské nacionální organizaci, a že manželku popraveného Emila Chňoupka, nepřitele lidu, propustili ze zaměstnání v laboratoři.²⁵⁷

Omská oblast

V Omsku byli zastřeleni podle neúplných údajů 4 Češi a 2 Slováci: obuvník dílen UNKVD v Omsku František Kašpárek, vedoucí ekonom okresní nemocnice v Kalačnicku Eduard Pohořelý, strojník mlýnu v Azovu Slovák Jozef Potempa z Jihlavy, náčelník 2. distance spojů v Omsku Evžen Roštejnský, kolchozník z Novogradky Ivan Schiller, původem z Čechohradu, a Slovák Jan Valenta z Omsku.²⁵⁸

Krasnojarský kraj

Dosud blíže neurčený Čech jménem Kinko pracoval jako zlatokop na nalezišti Sovtrudnik v Severojenisejském okrese.²⁵⁹ Český učitel Rudolf Zor byl vedoucím katedry němčiny na pedagogickém institutu v Alma-Atě a byl zastřelen jako vězeň tábora v Ilani (Ilanskij) poblíž Kanska.²⁶⁰

Republika Chakisie byla dříve autonomní oblastí a její oběti byly zastřeleny patrně v Krasnojarsku, včetně tří Čechů: zlatokop František Pardus pracoval na nalezišti v Taštypském okrese a byl zastřelen za „poklonkování před Západem“ a za

²⁵⁴ *Žertvy politického terora v SSSR*, c. d.

²⁵⁵ *1937-1938. Operacii NKVD...*, c. d., s. 437-440; *Žertvy politického terora v SSSR*, c. d.

²⁵⁶ *1937-1938. Operacii NKVD...*, c. d., s. 431; *Žertvy politického terora v SSSR*, c. d.

²⁵⁷ *1937-1938. Operacii NKVD...*, c. d., s. 257, 261.

²⁵⁸ *Žertvy politického terora v SSSR*, c. d.

²⁵⁹ *Žertvy politického terora v SSSR*, c. d.

²⁶⁰ Archiv Memoriálu Moskva, f. 1, op. 3, d. 1854.

protisovětskou agitaci, podobně jako stolař v městě Šira Julius Rastica, jiný zlatokop Ivan Hošek pracoval na nalezišti Sartygoj v Ust'-Abakanském okrese.²⁶¹

Altajský kraj

V Barnaulu bylo zastřeleno devět Čechů, všichni původem z českých zemí: místopředseda kolchozu ve Velké Kamyšence Josef Bláha, řidič lesního závodu Antonín Dřízga, předseda družstva Závodní chodec Josef Hrabáň, zástupce hlavního účetního Správy Čujského silničního traktu Alois Chytil, mistři barnaulského závodu BMK Josef Musil a František Šmerda, člen výrobního družstva ve Slavgorodu Jan Remeš, soukromý obuvník z Ust'-Čaryšského přístavu Karel Sklenář z Prahy, mechanik lesního závodu Kontišino Bedřich Vavrouš.²⁶²

V Bijsku byli zastřeleni Češi Josef Diviš a Josef Valij, o nichž nemáme přesnější informace. V městě Kameň na Obi byl zastřelen prodavač spotřebního družstva Antonín Malíček z Prahy.²⁶³

Ve Slavgorodu byl zastřelen vedoucí vážnice místního obilního střediska Karel Jůn.²⁶⁴

V **Republice Altaj** (Gorno-Altajsk) byl v lednu 1938 zastřelen řidič Ininské autozákladny Artur Škuta.²⁶⁵

7. Dálněvýchodní federální okruh

Přímořský kraj

Ve Vladivostoku byli v roce 1938 zastřeleni tři Češi a dva Slováci: zaměstnanec akciové Kamčatské společnosti Václav Brün, pomocník náčelníka dolu Kapitalnaja František Ježovič, náčelník štábu Tichooceánského frontu, kapitán 2. stupně 2. námořní brigády Josef Kellner, obraběč odlitků Alexander Makarov, asistent Pedagogického institutu ve Vladivostoku Fedor Radecký.²⁶⁶ Také v Ussurijsku byli zastřeleni dva Češi: ekonom pivovaru Ussurisk Jan Čech a zapisovatel vagonů Ondřej Volný.²⁶⁷

Chabarovský kraj

²⁶¹ *Kniga pamjati Respubliki Chakasija*. T. 1. Chakasija 1999, s. 269, T. 2. Chakasija 2000, s. 171; *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁶² *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁶³ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁶⁴ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁶⁵ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁶⁶ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

²⁶⁷ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

V Chabarovsku byli v roce 1938 zastřeleni tři Češi: elektromontér správy léčiv Josef Bystřický, mechanik Josef Haubert, původem z Prahy, a hlavní lékař městské nemocnice v Chabarovsku Jaroslav Přikryl.

V Komsomolsku na Amuru byl zastřelen lékař Bamlagu na stanici Amurské železnice Kseňjevskaja Milan Hora, a pekař obce Džalinda Josef Hůrka.

V Nikolajevsku na Amuru byli zastřeleni náčelník místní zemědělské správy Vladimír Hromský²⁶⁸ a učitel zemědělské školy v Kojmě František Matula.²⁶⁹

Magadanská oblast

V Magadanu byli zastřeleni Češi Jan Zelinský a Ivan Matal,²⁷⁰ dále Boris Hrnčíř, Josef Pohorský a Ondřej Salát.²⁷¹

Kamčatská oblast

Dokonce až na nejvýchodnější výspě euroasijského kontinentu hynuli Češi. V tichooceánském přístavu Petropavlovsk-Kamčatskij byli zastřeleni stolař Alois Janík z Brna a vedoucí rostlinné výroby petropavlovského sovchozu František Jelínek z Nového Bydžova.²⁷²

Kazašská republika

Kazachstán byl nedílnou součástí SSSR a jeho obrovské prostory přijaly stejně jako Sibiř miliony deportovaných. V období „velkého teroru“ tu byly zastřeleny tisíce obětí, především v oblasti Alma-Aty a Karagandy (dnes Astana).

V Alma-Atě byli zastřeleni Češi Ivan Varchač a Ivan Petrulec,²⁷³ místní učitel němčiny Václav Wolf,²⁷⁴ účetní bufetu na stanici Frunze (dnes Bišpek) v Kirgizii Jan Žalman,²⁷⁵ ekonom komunálního zásobování v Alma-Atě Antonín Kučera,²⁷⁶ soustružník Maxmilián Novák,²⁷⁷ stavitel Ivan Vachek z Prahy,²⁷⁸ a Němec Ludwig Allesch z Prahy, dělník v Zyrjanovské úpravně rud.²⁷⁹

²⁶⁸ *Žertvy politického terora v SSSR*, c. d.

²⁶⁹ *Chotelos'by vseh poimanno nazvat'*. *Kniga martirolog. Chabarovsk* 2004, s. 117.

²⁷⁰ META, V., DIDENKO, B.: *Žertvy Kolymy. Magadan*. Magadan 2000, s. 286, 291.

²⁷¹ *Žertvy politického terora v SSSR*, c. d.

²⁷² *Žertvy politického terora v SSSR*, c. d.

²⁷³ *Azaly kitan. Kniga skorbi*. Almaty 1998, s. 20, 63.

²⁷⁴ *Kniga skorbi. Rasstre'nyje spiski*. Vyp. I. Alma-Ata i Alma-Atinskaja oblast'. Almaty 1996, s. 86.

²⁷⁵ Archiv Memoriálu Moskva, f. 1, op. 3, d. 1672.

²⁷⁶ *Kniga skorbi. Rasstre'nyje spiski*. Vyp. I., c. d., s. 193.

²⁷⁷ *Kniga skorbi. Rasstre'nyje spiski*. Vyp. I., c. d., s. 237.

²⁷⁸ *Kniga skorbi. Rasstre'nyje spiski*. Vyp. I., c. d., s. 80.

²⁷⁹ *Kniga skorbi. Rasstre'nyje spiski*. Vyp. II. Almaty, Almatinskaja, Žambylskaja oblasti. Almaty 1998, s. 122.

V Karagandě byl zastřelen František Odehnal, dělník zemědělského družstva v Tel'manském okrese Karagandské oblasti,²⁸⁰ a vězeň Karlagu, vedoucí dílen Rudolf Mních, Němec původem z Československa.²⁸¹

Ukrajina

Kyjev

Když městské hřbitovy v Kyjevě už nemohly pojmout rostoucí oběti politických represí, začali mrtvé vozit za Dněpr do lesa u osady Bykovňa. V létě roku 1936 se tu začal budovat zóna NKVD, v níž mohli odsouzené střílet i pohřbívat. Uvádí se, že zde leží 20 až 30 tisíc obětí, ale některé odhady jsou ještě mnohem vyšší. Jen dosud vydané soupisy obětí uvádějí už přes 10 tisíc konkrétních jmen.²⁸²

Známe prozatím jen dvacet Čechů a československých občanů zastřelených v Kyjevě, kteří leží na hromadném pohřebišti na dnešním předměstí u Bykovně. Nejčastějším odůvodněním jejich rozsudku smrti byla podle ukrajinského trestního zákoníku, čl. 54-6, špionáž (obvykle pro Československo), a čl. 54-10 a 11, protisovětská agitace a propaganda. Většinou pocházeli z Československa, jako např. František Blažek z Plešivce,²⁸³ František Culeka z Dolní Lhoty,²⁸⁴ technik opravárenského závodu loděnice v Kyjevě Karel Hoffmeister z Přeštic,²⁸⁵ Petr Dvořák,²⁸⁶ Josef Kropp,²⁸⁷ František Kusák,²⁸⁸ Hana Loziňská-Byková,²⁸⁹ Josef Mičan,²⁹⁰ Jan Punčochář,²⁹¹ Karel Skřijevský,²⁹² Ivan Sekera,²⁹³ Slováci Andrej Ištok²⁹⁴ a Martin Šimro, rodák z Predmieru, vedoucí závodu na výrobu chirurgických nástrojů v Kyjevě, zastřelený jako československý špion.²⁹⁵

²⁸⁰ *Kniga skorbi. Rasstreľnyje spiski*. Vyp. III. Karaganda i Karagandskaja oblast'. Almaty 2000, s. 171.

²⁸¹ *Kniga skorbi. Rasstreľnyje spiski*. Vyp. III., c. d., s. 63.

²⁸² Blíže viz např. LISENKO, M.: *Bykivnja: zločin bez kajattja*. Brovary 1996; AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija*. Dokumenty i materialy. Kyjiv 2006.

²⁸³ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 189.

²⁸⁴ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 498.

²⁸⁵ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 240.

²⁸⁶ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 249.

²⁸⁷ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 234.

²⁸⁸ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 330.

²⁸⁹ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 348.

²⁹⁰ *Sosni Bykivni svidčat. Zločin proti ljudstva*. T. 1. Kyjiv 1999, s. 297.

²⁹¹ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 422.

²⁹² AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 451.

²⁹³ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 456.

²⁹⁴ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 283.

²⁹⁵ Archiv Memoriálu Moskva, f. 1, op. 3, d. 5708.

Jiní už byli potomky českých emigrantů na Ukrajině, např. účetní kovodružstva v Kyjevě Bohuslav Kohl z Černigova,²⁹⁶ František Mudrák z Kornačajivky na Volyni,²⁹⁷ Antonín Zedník z Pavlivky ve Vinnické oblasti,²⁹⁸ Vasil Tumak ze Stanislavské oblasti, označený za „českého špiona“ a člena Ukrajinské vojenské organizace,²⁹⁹ nebo pocházeli z dnešního Maďarska či Polska jako Ludvík Procházka,³⁰⁰ dělník v Nové Petrovce Vladimír Gross,³⁰¹ nebo docent chemie na Kremenčuckém učitelském ústavu Georgij Krutij, absolvent brněnské techniky.³⁰²

Doněck, Charkov

V Doněcku, středisku těžkého průmyslu Donbasu, byli zastřeleni Jakov Halpert z Prahy, obchodní zástupce závodu Kujbyševa František Vítek z Nového Města, a normovač Leo Veselý z Kroměříže.³⁰³ Není ovšem vyloučeno, že je zastřelili v Charkově, tak jako např. topiče charkovské elektrárny Karla Vebera, původem z obce Lípy na Českobudějovicku.³⁰⁴

Žitomir

Nejdrastičtější případ represe pochází z Žitomirské oblasti, tradičního centra české menšiny na Volyni. Už jsme se zmínili, že v únoru 1938 přijeli do Kyjeva zástupci z ústředí NKVD. Prověrka zjistila, že příkazy o národnostních operacích se na Ukrajině vykonávají příkliš liknavě a místní vedení NKVD bylo podrobena kritice. Aby si zachránili vlastní kůži, začali pracovníci ukrajinské NKVD vyvíjet mimořádnou činnost. Když ale došly zásoby ukrajinských nacionalistů, polských povstalců, německých špiónů a židovských záškodníků, prověřili, přišla na řadu i česká menšina. Bylo navrženo plošně uplatnit i proti ní příkaz NKVD č. 00485, který se týkal likvidace Poláků.

Nejvíce Čechů žilo v Žitomirské oblasti. Bezpečnost tady v době před prověrkou, od září 1937 do 15. února 1938, odhalila 19 nacionálních kontrarevolučních organizací a 27 povstaleckých uskupení, a bylo zatčeno přes 500 osob.³⁰⁵ Pro kritiky z ústředí to bylo málo, a chybělo i zvýraznění, že protisovětské skupiny představují tak mimořádně

²⁹⁶ *Pamjat' Bykivni*. Kyjiv 2000.

²⁹⁷ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 378.

²⁹⁸ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 276.

²⁹⁹ *Sosni Bykivni svidčat. Zločin proti ljudstva*. T. 3. Kyjiv 2003, s. 550.

³⁰⁰ AMONS, A. I.: *Bykivnjanska tragedija...*, c. d., s. 420.

³⁰¹ *Sosni Bykivni svidčat. Zločin proti ljudstva*. T. 3., c. d., s. 423; T. 6. Kyjiv 2005, s. 167, 290.

³⁰² *Sosni Bykivni svidčat. Zločin proti ljudstva*. T. 3., c. d., s. 468.

³⁰³ *Reabilitovani istorijeju. Charkivska oblast'*. Kn. 2. Kyjiv-Charkiv 2005, s. 476, 511, 609.

³⁰⁴ Archiv Memoriálu Moskva, f. 1, op. 4, d. BD 62145.

³⁰⁵ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija...*, c. d., s. 123.

závažné nebezpečí, že je mohou zastavit jen rozsudky trestu smrti pro všechny zúčastněné. Na 3. oddělení správy státní bezpečnosti UNKVD Žitomirské oblasti se rozhodli vyrobit i pro Čechy vojensko-povstaleckou a špionážní organizaci, rozvětvenou po celé oblasti. V jejím čele mělo stát „České sdružení“. To mělo vzniknout z české sportovní organizace Sokol, založené v roce 1919 Františkem Bělíkem a Eduardem Manejem, českými důstojníky rakouské armády, kteří tu byli v zajetí. Pod rouškou sportu pak vznikala kontrarevoluční organizace pro české obyvatelstvo na Volyni. Od roku 1925 jí důstojník Štrombach a učitel Vodseďálek dávali vojenský charakter a zakládali pobočky v českých koloniích na Ukrajině. Po názvem České sdružení pak od let 1928 – 1929 začala aktivně působit, vedení měla v Žitomiru a podle potřeby se měnilo. V roce 1937 stáli v čele Štěpán Toman, truhlář závodu Profintern v Žitomiru, Josef Jandera, plánovač žitomirského pivovaru, Václav Holan, finanční inspektor města Žitomir, a jistý československý občan Markub, který pracoval v Žitomiru jako stavení inženýr a zřejmě se včas vrátil do Československa. Organizace měla úzké styky s československým konzulátem ve Lvově a s rezidentem „české rozvědky“ J. Vlasákem, od něhož dostávala rozkazy k výzvědné a kontrarevoluční práci. Vyšetřování nakonec odhalilo celkem 4 povstalecké družiny a 12 odboček v celé Žitomirské oblasti, zvláště v Čerňachovském, Andrušivském a Malínském okrese. Zasluhou ukrajinských badatelů Jurije Luckého a Marie Lutaj můžeme dnes aspoň trochu nahlédnout do zákulisí tohoto zločinu.³⁰⁶

Bylo zatčeno 80 členů této organizace, z toho 77 Čechů. Ti tři zatčení jiné národnosti byli přiřazeni ke skupině zřejmě jen zcela náhodně: Polák Vladimír Blockij byl bez stálého zaměstnání a není uvedeno ani jeho bydliště, Ukrajinec Anton Kol'morčin byl účetní z Žitomiru, a Němec Heinrich Reiz (Reinz) byl členem kolchozu v České Krošni. Zatčení byli výhradně muži, nejstaršímu bylo 67 let, nejmladšímu 28 let. V únoru 1938 bylo zatčeno jen prvních šest členů budoucí organizace. Je zcela zřejmé, že spiknutí se začalo fabulovat až po oné únorové prověrce. V březnu byl zatčen Štěpán Toman, označený za vedoucího organizace, v dubnu Josef Jandera a v květnu Václav Holan. Masové zatýkání se rozjelo až v květnu, kdy byly zatčeny 23 osoby, v červnu pak 28 osob a v červenci 15 osob; poslední osoba byla zatčena v srpnu 1938. Jak vyplývá z výslechových protokolů, zatčení opakovaně odmítali vznesená obvinění. Přesto je už

³⁰⁶ LUCKIJ, J., LUTAJ, M.: *Politická represije ščodo čes'kogo naseleńnja Žytomyrščyny (1920-1950-i rr.)*. Chronika 2000, r. 8, Ukrajina-Čechija, částyna 2, s. 139-145. Soudní spisy jsou uloženy ve Státním archivu Žitomirské oblasti, f. 5013. V dalším líčení žitomirských represí vycházíme ze zmíněné studie.

22. září 1938 „trojka“ UNKVD (či UNKVS, jak zní ukrajinská zkratka) Žitomirské oblasti odsoudila podle čl. 54 – 1a, odstavec 2, 7, 9, 10 a 11 trestního zákoníku Ukrajinské SSR k nejvyšší výměře trestu. Vojenský tribunál Příkarpatského vojenského okruhu na svém zasedání 30. června 1958 rozhodnutí „trojky“ zrušil a všech 80 odsouzených bylo po dvaceti letech rehabilitováno.

Není zde místo na připomenutí všech obětí tohoto zločinu, zmíníme tedy aspoň některé příklady. Nejvíce zastřelených, celkem 38, žilo v obci Česká Krošňa, dalších 23 osob bydlelo v Žitomiru. Jen 14 osob pocházelo z jiných obcí v okolí Žitomiru a z okresů Malínského, Čerňachovského a Čepovičského; u 2 osob není místo bydliště ani zaměstnání uvedeno. Obyvatelé České Krošni pracovali v místním kolchozu jako rolníci, a patřili k tradičním českým rodům, jak o tom svědčí jejich jména: Antonín Borůvka, Antonín Dostál, Václav a Vladimír Fortelkovi, Mikoláš Hampl, Josef Jahoda, Vladimír Kučera, Josef a Vladimír Ledvinkovi, Jaroslav Malý, Josef a Pavel Pokorní, Vladimír Pšenička, Alois a Josef Štěpovi, Josef Tichý, Václav Vlasák aj.; Josef Lulák byl v kolchoze brigádyrem, Vladimír Toman byl truhlářem na zdejší strojní průmyslové škole, Josef Tejkal byl kameníkem. V Žitomiru působili např. normovač cihelny Josef Bohanský, hrobník městského hřbitova František Dlouhý, řezník masokombinátu František Froněk, obuvník Koopremontu Josef Holan, řidič městského zdravotního odboru Alexandr Horák, kovář silničního úseku Antonín Kocián, zámečník kovodružstva Jaroslav Kučera, poštovní František Novotný, hasič Jaroslav Procházka, učitel František Šťastný, mistr zelinářského závodu Jaroslav Tichý aj.

Všichni byli zastřeleni v jediném dni, 28. září 1938. Byla to jedna z největších hromadných poprav v českých dějinách, možná jen náhodou provedená o svátku českého patrona svatého Václava, v dnešní Den české státnosti.

Informace o dalších Čechách a československých občanech popravených v té době na Ukrajině, jichž bylo nepochybně mnohem více, se získávají dosud jen velmi obtížně. Až osobním kontaktem jsme se např. dověděli o odsouzení českého umělce Oldřicha Weinfurtera z Vysokého, zaměstnance porcelánky v Baranově, který byl za špionáž a protisovětskou agitaci zastřelen 4. října 1938 v Žitomiru.³⁰⁷ Hledání dalších obětí bude proto pokračovat.

Přípravy na válku (1939-1941)

³⁰⁷ Elektronická databáze České stopy v Gulagu, uložená ve Slezském zemském muzeu v Opavě.

Po obrovských obětech masových represí z let „velkého teroru“ došlo v roce 1939 k jistému zklidnění. Přesto jsme zaznamenali zastřelení šesti osob, zatčených ještě v době vyhrocené „špiónománie“ v roce 1938. Jejich případy se protáhly až do roku 1939 a skončily trestem smrti. Dva ze zastřelených leží na Donském hřbitově v Moskvě, oba odsoudilo za špionáž Vojenské kolegium Nejvyššího soudu SSSR. Ondřej Micháček z Rafalovky v Luckém újezdě na Volyni, starší preparátor Moskevského naftového ústavu, byl pro špionáž zatčen už 12. května 1930 a odsouzen na 10 let gulagu, k novému zatčení došlo 12. 6. 1938 pro „špionáž, provokativní činnost a členství v kontrarevoluční organizaci“. Byl odsouzen 20. února 1939 a téhož dne zastřelen.³⁰⁸ Franz Neumann, Němec za Sudet, pracoval jako hlavní inženýr 2. bavlnářsko-papírenské továrny v Moskvě, byl zatčen 23. července 1938, odsouzen 7. března 1939 a téhož dne zastřelen.³⁰⁹ Třetí moskevská oběť leží na pohřebišti v Butovu: Karel Vašata původem z Československa, dozorčí Rublevské čerpací stanice, byl zatčen 17. ledna 1938 za špionáž a podvratnou činnost, odsouzen 1. června 1939 Komisí NKVD a 14. června 1939 zastřelen.³¹⁰

Další dvě oběti byly zastřeleny rovněž pro fiktivní špionáž. Josef Kosatík z Československa, strojíř lokomotivního depa Kujbyševo, byl zatčen 5. září 1938, odsouzen 10. března 1939 Nejvyšším soudem SSSR dle čl. 58-6 a zastřelen 10. března 1939 v Samaře.³¹¹ František Zahálka z Hradce Králové, náčelník výstavby v Chabarovsku, byl zatčen 26. října 1937 třetím odd. UGB NKVD, odsouzen 4. října 1938 vojenským tribunálem 2. odd. armády Rudého praporu podle téhož článku trestního zákoníku, a zastřelen 22. března 1939 v Chabarovsku.³¹² Jedině Konstantin Gottwald z Čerňachovského okresu na Volyni, traktorista sovchozu 1. máje v Kirovské oblasti, nebyl odsouzen za špionáž, ale podle čl. 58-7 a 10, tedy jako záškodník a šířitel protisovětské propagandy. Byl zatčen 27. srpna 1938, odsouzen 7. května 1939 UNKD Irkutské oblasti a 7. července 1939 v Irkutsku zastřelen.³¹³

Pro rok 1940 známe zatím jen jeden podobný případ: český učitel Sergej Bíma z Žitomirské oblasti, který učil na neúplné střední škole ve stanici Uda Východosibiřské

³⁰⁸ *Moskva, rasstrelnyje spiski - Donskoj krematorij*, s. 314

³⁰⁹ *Martirolog rasstreljannyh v Moskve i Moskovskoj oblasti*, Muzeum A. Sacharova

³¹⁰ *Moskva, Rasstrelnyje spiski - Butovskij poligon; Butovskij poligon*, 2, s. 109; GARF - spis P-46346.

³¹¹ *Belaja kniga o žertvach pol. repr.* T. 3, Samara 1997, s. 146

³¹² *Chotelos by vsech poimanno nazvat'*. T. 1, Komsomolsk na Amure, s. 241

³¹³ *Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.; *Kniga pamjati Irkutskoj oblasti*.

dráhy v Irkutské oblasti, byl zatčen orgány NKVD 17. června 1940 v Irkutsku, patrně pro špionáž, odsouzen 2. září 1940 vojenským železničním tribunálem VSŽD a zastřelen 6. listopadu 1940 v Irkutsku.³¹⁴

Zdálo by se tedy, že rok 1940 patřil z hlediska politických represí k těm mírnějším, ale opak je pravdou, ba dokonce rok 1940 rozsahem popravených obyvatel českých zemí překonal i vrchol obětí z let „velkého teroru“. Nešlo však o Čechy, ale o Poláky, převážně z území českého Těšínska, jehož značná část byla v říjnu 1938 připojena k Polsku a v říjnu 1939 k Německé říši. Právě v roce 1940 se začaly projevovat důsledky anexe východních území Polska na Haliči a Volyni, kde byl zaváděn sovětský systém. Začala násilná kolektivizace zemědělství a masové deportace místních obyvatel, ale největší zvrát ve statistice obětí způsobil tzv. **katyňský zločin**, namířený proti bývalým představitelům polského státu. Nedávný výzkum prokázal, že mezi více než dvaceti tisíci polských důstojníků a policistů, kteří byli na přímý příkaz politického vedení SSSR v dubnu a květnu 1940 zastřeleni příslušníky sovětské bezpečnosti, se nacházelo 479 osob se vztahem k dnešním českým zemím. Dalších 55 osob, u nichž nebyly okolnosti jejich smrti dosud přesně zjištěny, pravděpodobně patří k obětem téhož zločinu. Byli to výhradně muži, kteří se narodili na území dnešní České republiky, nebo v době vypuknutí války tu bydleli a pracovali. V naprosté většině případů šlo o Poláky, kteří jako vojáci polské armády narukovali koncem léta 1939 na frontu proti hitlerovskému vpádu, nebo jako příslušníci policie, četnictva a jiných státních složek evakuovali před frontou na východ Polska. Tam byli po 17. září 1939 zajati Rudou armádou a po nedlouhém pobytu v zajateckých táborech zastřeleni. Podle připravených rozpisů, které se dochovaly, odváželi příslušníci NKVD polské zajatce v menších skupinách ze zajateckých táborů do sídel oblastních správ NKVD ve Smolensku, Charkově a Tveru (tehdy Kalininu), kde je ve sklepě zastřelili, a těla odvezli do hromadných hrobů na pozemcích nedalekých rekreačních zařízení NKVD. První hromadné hroby v Katyni objevili němečtí okupanti už v roce 1943, ostatní se našly až po pádu sovětského režimu v devadesátých letech.

Polskými historiky již verifikované hřbitovní knihy obětí byly konfrontovány s materiály sovětských archivů a s relacemi příbuzných po obětech, takže se podařilo jmenovitě určit 99 důstojníků z tábora v Kozelsku pohřbených v Katyni, 32 důstojníků z tábora ve Starobělsku pohřbených v Charkově, a 348 příslušníků policie z tábora v

³¹⁴ *Kniga pamjati Irkutskoj oblasti. Žertvy polit. represij*, T. 1, Irkutsk 1998, s. 362.

Ostaškově pohřbených v Medném u Tveru. Zhruba polovina obětí pocházela z dnešního Polska, ostatní převážně z oblasti českého Těšínska, ale někteří až z Ostravy, Prahy a mnoha jiných míst v dnešní ČR. Zavraždění důstojníci polské armády patřili ke špičkám polské inteligence, neboť šlo většinou o důstojníky v záloze. V této studii není místo na podrobnější rozbor katyňského zločinu a jeho obětí, zmíníme proto alespoň několik příkladů.³¹⁵

K obětem pohřbeným v Katyni patřili např. lesní inženýr Walerian Chromik z Doubravy; bankovní zmocněnec Czesław Czarnecki, rodák z Hranic na Moravě; učitel Adolf Dzwonek z Pińsku, rodák z Moravské Ostravy; kapitán Jan Filipek, rodák ze Svibice u Českého Těšína; učitel dějepisu a zeměpisu mgr. Józef Antoni z Ostravy-Michálkovic; učitel Antoni Józef Janik z Vendryně; bankovní úředník Ferdynand Kabiesz z Kaviné; učitel Henryk Król z Dětmarovic; major Henryk Marian Niemiec z Horní Suché; kapitán Franciszek Pichler, rodák z Břeclavi; vedoucí personálního oddělení generálního ředitelství Hornicko-hutnické a.s. Karviná-Třinec JUDr. Andrzej Rieger z Ostravy-Vítkovic; gymnazijní učitel, absolvent historie krakovské univerzity mgr. Henryk Wilczyński ze Slezské Ostravy; právník mgr. Wilhelm Żyła z Horní Suché, ředitel Zemské rolnické banky ve Varšavě.³¹⁶

Mezi důstojníky pohřbenými v Charkově byli např. vojenský lékař MUDr. Jakub Adler, rodák z Ostravy, absolvent lékařské fakulty Karlovy univerzity v Praze; podplukovník Alfons Beseljak z Vysokého Mýta, podplukovník Adolf Dostal z Prahy; učitel Leon Feber ze Stonavy; magistr práva Karol Franek z Ropice; inženýr Rudolf Głąb z Hranic na Moravě; pracovník Malopolské rolnické společnosti Władysław Król z Dětmarovic; kapitán Jan Lasota z Třanovic; soudce okresního soudu v Jablunkově JUDr. Józef Markiel z Orlové; rotmistr jezdeckta Witold Rejski z Vilémova; ekonom referátu Námořní průmyslové a obchodní komory v Gdyni Tadeusz Szefer z Doubravy; vojenský lékař podplukovník MUDr. Adolf Wöllersdorfer z Mostů u Českého Těšína.³¹⁷

Nejpočetnější skupinu obětí, pohřbených v Medném u Tveru, tvořili příslušníci Policie slezského vojvodství, kteří těsně před válkou služebně působili v městech a

³¹⁵ Zájemce o podrobnější výklad odkazujeme na publikované monografie a na nejnovější shrnutí problematiky v souvislosti s řešením tohoto výzkumného projektu: BORÁK, M.: *Vraždy v Katyňském lese*. Ostrava 1991; Týž: *Symbol Kytania. Zaolziańskie ofiary oboz i więzień w ZSSR*. Czeski Cieszyn 1991; týž: *Katyňský zločin a jeho oběti z Těšínského Slezska*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, r. 55, 2006, č. 3, s. 218-250.

³¹⁶ Blíže viz též BORÁK, M.: *Katyň - neznámé souvislosti. Občané z Těšínska obětmi zločinu NKVD*, Těšínsko, 34, 1991, č. 3, s. 10-15.

³¹⁷ Blíže viz též BORÁK, M.: *Mrtví od Charkova. Občané z Těšínska v Katyni číslo 2*, Těšínsko, 35, 1992, č. 1, s. 16-22.

obcích na českém Těšínsku, nebo rodáci z českých zemí, kteří služebně působili v Polsku. Je obtížné vybrat z tak obrovského množství obětí několik příkladů, tak připomeneme aspoň čtyři úředníky s nejvyšší hodností komisaře. Tři sloužili ve formaci Policie slezského vojvodství: Romuald Bargieł z Bytomi řídil komisariát ve Fryštátě a byl zástupcem okresního policejního velitele; Jan Kubaczka, rodák z Tyry, řídil komisariát v Třinci; Jan Wójcik z Chlewczan působil na okresním policejním velitelství ve Fryštátě; čtvrtý úředník Edward Zaprzalski byl komisařem Pohraniční služby a vedl její obvod Těšín.³¹⁸

Podle nedávných zjištění bylo mezi popravenými polskými důstojníky a policisty i několik osob, jež se hlásily k české národnosti. Nepocházely však z českých zemí, ale z Haliče a Volyně, kde před válkou žila početná česká menšina. Naznačují to některé relace a vzpomínky místních Čechů. Mezi zastřelenými policisty měl být např. K. Kosela z Nivy Hubinské, bývalý člen polské policie a obchodník, v Katyni měl být zastřelen manžel sestry J. Perného z Kvasilova.³¹⁹ V táborech pro polské zajatce se k Čechům údajně hlásilo asi šest zajatců. Podle hlášení NKVD o národnostním složení a teritoriálním původu zajatců ze 28. 2. 1940, 3. 3. 1940 a 16. 3. 1940 se v táboře Kozelsk hlásil 1 důstojník jako Čech původem z Československa, v táboře Starobělsk byl 1 český důstojník původem z nowogródského vojvodství z Polska, v táboře Ostaškov se mezi polskými policisty hlásili 2 Češi, v Záporožském táboře byl mezi poddůstojníky polské armády další Čech. Zatím byli jako Češi určeni jen dva důstojníci ležící v Katyni. Prvním byl Kamil Rafael Sýkora, nar. 4. 6. 1892 v Pětikostelí v Maďarsku, kapitán pěchoty polské armády, který studoval v Praze, Vídni a v Brně. Byl důstojníkem z povolání už před první světovou válkou v rakouské armádě, v r. 1918 přešel k polským legionům a sloužil až do r. 1939 v Dubně. Druhým Čechem byl podle zjištění České besedy ve Lvově kapitán polské armády Pavel Jiří Mazák, absolvent Chemické fakulty Lvovské Politechniky. Narodil se 10. 1. 1904 v Tarnopolu jako syn rodáka z Hané, vojenského kapelníka a virtuóza na křídlovku Jana Mazáka, který zemřel na následky zranění v bojích s bolševiky v roce 1920. Ostatní Čechy z bývalého Polska se spolehlivě určit dosud nepodařilo.³²⁰

³¹⁸ Blíže viz též BORÁK, M.: *Tragédie slezských policistů*, Těšínsko, 36, 1993, č. 4, s. 11-19.

³¹⁹ DUFEK, V.: *Perzekuce Čechů na západní Volyni*. In: V. Dufek (ed.), *Kapitoly z dějin volyňských Čechů*, Praha 1997, s. 113. Oficiální soupis obětí (*Miednoje. Księga Cmentarna...*, c. d., T. 1, s. 404) však uvádí jen Jana Koselu (nar. v roce 1905, bez udání místa), který sloužil od r. 1929 ve Varšavě a před válkou přešel na stanici Głowaczów (kozienický okres ve vojvodství kieleckém).

³²⁰ Blíže viz *Katyní. Dokumenty zbrodni*, T. 1, Warszawa 1995, s. 446, 452, 454, 466; tamtéž, T. 2, Warszawa 1998, s. 67-73; *Pro memoria*, Wojskowy Przegląd Historyczny, 1991, č. 1, s. 392.

Pro komunitu Poláků z obcí těšínského Slezska měl katyňský zločin vsutku mimořádně tragický dopad. O rozsahu zločinu svědčí například i fakt, že mezi oběťmi jsou tři osoby zcela totožného jména a příjmení, jež ani nepatřily k příbuzným. První Karol Santarius se narodil 24. srpna 1899 v Lazech, byl poručíkem armády a ředitelem spořitelny ve Skočově, leží v Katyni; druhý byl majorem a vojenským lékařem, narodil se 3. listopadu 1899 v Porubě a leží v Charkově; třetí byl policistou v hodnosti nadstrážníka, narodil se 3. června 1891 v Dolních Datyních a leží v Medném u Tveru. Povraždění důstojníci a policisté byli pochováni na nedávno zbudovaných polských vojenských hřbitovech v Katyni, Charkově a Medném u Tveru, s jedinou výjimkou: podporučík Sylwester Burzyk, rodák z Karviné, absolvent gymnázia v Orlové a báňský úředník, zemřel už v lednu 1940 během pobytu v zajateckém táboře v Kozelsku a byl pochován na městském hřbitově.³²¹

Kromě obětí verifikovaných hřbitovními knihami máme v evidenci dalších 55 osob, u nichž se okolnosti jejich smrti prozatím nepodařilo přesně zjistit. Je mezi nimi 22 důstojníků polského vojska, 20 policistů Policie slezského vojvodství a Pohraniční stráže, a 13 dalších mužů z Těšínska, kteří byli na podzim roku 1939 či počátkem roku 1940 zatčeni sovětskými orgány ve Lvově a poté zmizeli. Některá jména obětí z této skupiny jsme již našli na nedávno nalezené listině Poláků povražděných na Ukrajině, takže je takřka jisté, že se nacházejí v hromadných hrobech v Bykovni u Kyjeva. Je tam uveden např. poručík v záloze Alfons Hess ze 4. pěšího pluku podhalanských střelců v Těšíně, policista Antoni Lewkowicz z Gródka Jagielloňského, který sloužil na stanici Jablunkov, a při návratu domů byl deportován spolu s rodiči, policista Józef Mazurek z Rychvaldu, nebo Čech původem z Brna podplukovník František Kikal.³²² Také většina ostatních osob ze soupisu nezvěstných s velmi vysokou pravděpodobností patří ke katyňským obětem, ale bude to zapotřebí ještě podrobněji prokázat. Dosud nebyla nalezena běloruská listina obětí, jež byly popraveny v Minsku a nacházejí se patrně na pohřebišti v Kuropatech. Za další dosud neověřené místo pohřbení obětí katyňského zločinu se pokládá i město Cherson na Krymu. Z jiných zdrojů známe ještě dva Čechy, kteří mohli být ve stejné souvislosti také zastřeleni v roce 1940 na západní Ukrajině: Eduard Červenka, velitel policejní stanice Mykolajev ve Lvovské oblasti, a Mikuláš Šik, podporučík polské armády z Volodymyru Volynského.³²³

³²¹ *Katyně. Dokumenty zbrodni*, T. 3, c. d., s. 497-498.

³²² *Listy Katyńskiej ciąg dalszy. Straceni na Ukrainie*, Warszawa 1994, s. 31, 40, 60.

³²³ Výzkum E. Topinky.

V červnu 1940 obsadila sovětská armáda rumunskou Besarábii a Bukovinu a i tady záhy začaly masové deportace českých kulaků. Z literatury víme o Čechách z Novohradu (Goluboje) deportovaných v červnu 1941 do Kazachstánu. Z jejich transportu byli v Tiraspolu odděleni muži a údajně odvezeni na Sibiř, kde byli zastřeleni; bližší údaje však bude ještě zapotřebí zjistit.³²⁴

Velká vlastenecká válka (1941-1945)

Pro Sovětský svaz začala skutečná válka až v červnu 1941. Hned v prvních dnech při evakuaci před frontou docházelo na západní Ukrajině k mimořádným represím, jejichž oběťmi se stali i mnozí Češi a českoslovenští občané. Týkalo se to především osob, které se v té době nacházely ve vazbě nebo ve věznicích v přífrontovém pásmu. Tyto osoby, pokládané za politické nepřátele režimu, byly místo evakuace či propuštění postříleny, mnohdy i povražděny krutým způsobem. Známe např. filmové záběry německých kameramanů ze Lvova, kde příslušníci sovětské bezpečnosti před ústupem povraždili vězně a budovy věznic (Brygidky, Lonckého aj.) zapálili. Exekuce byly prováděny patrně bez soudních či mimosoudních výroků jen na základě rozhodnutí místních velitelů, takže je krajně obtížné zjistit věrohodné údaje o počtech obětí. Badatel Evženu Topinkovi se podařilo na začátku 90. let nahlédnout do torzovitých spisů archivu lvovské správy bezpečnosti, v nichž našel 55 českých obětí v té době popravených. Nejvíce jich bylo popraveno ve střediscích západní Ukrajiny – ve Lvově a Stanislavi (v obou po 13 osobách), dále následovaly Čortkov (10 obětí), Tarnopol (9 obětí), Sambor a Drohobyč (po 4 obětech), Luck a Dubno (po 1 oběti). Patřili k ni např. soudce okružního soudu ve Lvově docent Ludvík Dvořák, soudce okružního soudu v Samboru Alexandr Kučera, úředník Marian Macháček ze Samboru, nebo Anelie Kratochvílová, zastřelená ve věku pouhých 19 let v Čortkově. Není ale vyloučeno, že někteří byli zastřeleni už v roce 1940 při likvidaci polských důstojníků a policistů, např. Petr Černý, který byl velitelem policie v Lubomli,³²⁵ nebo Josef Náhlík, velitel stanice v Sokalu, podplukovník ve výslužbě Leopold Prachař ze Lvova, podporučík v záloze Jan

³²⁴ BORÁK, M.: *České stopy...*, c. d., s. 88.

³²⁵ TOPINKA, E.: Perzekuce z řad Čechů na Ukrajině. In: BORÁK, M. a kol: *Perzekuce občanů...*, c. d., s. 319.

Žák z Tarnopolu.³²⁶ Z jiných zdrojů víme o Józefu Strokoszovi, Poláku z Konské u Třince, který jako velitel místní skupiny civilní obrany evakuoval před německým vpádem do Lvova, tam byl sovětskými úřady zatčen a nepřežil evakuaci vězení.³²⁷ Podobných případů bylo nepochybně více, ale bude obtížné je zdokumentovat.

Válka vyvolávala zvýšené represe i ve vnitrozemí. Opět vzrostla nedůvěra k cizincům a neruským národnostem, podezřívavost ze špionáže a z pochyb o sovětském úspěchu ve válce, jež se zprvu vyvíjela v neprospěch SSSR. V této atmosféře byly popraveny i mnohé osoby zatčené již před červnem 1941. Takový byl případ katolického řeholníka Jana Kellnera-Brinského, rodáka z Levoči. Vystudoval teologii v Římě a byl vyslán do kláštera augustiniánů v Praze, na začátku odešel války na Slovensko. Zprvu pracoval v papírnách v Ružomberku, ale pak se rozhodl ilegálně přejít do Ruska, aby tam „šířil slovo Boží mezi ateisty, zvláště mezi mládeží“. Při přechodu hranic byl 9. prosince 1939 zatčen, a jako „nepřítel lidu“ popraven 7. července 1941 v Kyjevě.³²⁸ Novinářka Barbora Švarcová působila v dělnickém hnutí už za Rakouska a byla zakládající členkou KSČ. Se souhlasem sovětských orgánů odešla do SSSR jako politická emigrantka, získala zde občanství a vystudovala žurnalistiku. Pracovala v rozhlase, odkud však byla v roce 1938 propuštěna pro kritiku kultu osobnosti a vyloučena z VKS (b), živila se pak jako dělnice v továrně Mosremont. Zastávala se svého bývalého muže Vladislava Švarce, funkcionáře Kominterny a Rudých odborů, který byl zatčen pro špionáž a zemřel v roce 1940 na Magadanu. Protože stále tvrdila, že byl nevinný, byla sama v dubnu 1941 zatčena, obviněna z protisovětské agitace a špionáže, 6. dubna 1941 odsouzena vojenským tribunálem Privolžského vojenského okruhu k smrti, a 6. srpna 1941 v Saratově zastřelena.³²⁹

Našli jsme ještě několik dalších osob popravených v roce 1941. Čech Ivan Pik, který žil v Abakanu v Chakasii, byl zatčen 4. července 1941, 30. září odsouzen pro kontrarevoluční činnost k trestu smrti a zastřelen, asi v Krasnojarsku.³³⁰ Podobně Leopold Korn z Benešova.obuvník družstva Tomič v Tomsku, byl zastřelen v roce 1941 v Tomsku.³³¹ Dva českoslovenští vězni gulagu Uchtižemlag v republice Komi, odsouzení

³²⁶ Výzkum E. Topinky v archivu UNKVD Lvovské oblasti USSR.

³²⁷ BORÁK, M.: *Symbol Katynia...*, c. d., s. 122, 174-175.

³²⁸ ČAPLICKIJ, B., OSIPOVA, I.: *Kniga pamjati. Martirolog katoličeskoj cerkvi v SSSR*. Moskva 2000, s. 91; VAŠKO, V.: *Ne vším jsem byl rád*. Vlastní životopis. 2. vyd. Kostelní Vydří 2001, s. 173.

³²⁹ Archiv Memoriálu Moskva, f. 1, op. 3, d. 4690.

³³⁰ *Kniga pamjati Respubliki Chakasija*. T. 2. Chakasija 2000, s. 169.

³³¹ Výzkum E. Topinky.

v listopadu 1941 kolegiem Nejvyššího soudu Komi ASSR dle čl. 58-10 k trestu smrti – Čech Otto Soukup a Němec Horst Streitenberg (Rechcigl), byli zastřeleni v roce 1941 v Syktyvkaru.³³² Tamtéž byl zastřelen i vězeň Ust'vymlagu v republice Komi, Čech Emil Giňko narozený na Krymu, odsouzený v červenci 1941 rovněž za protisovětskou propagandu a agitaci.³³³

Podezření ze špionáže a protisovětské výroky patřily k nejčastějším příčinám politických represí i v roce 1942. Čechoslovák židovské národnosti Vladimír Goldberger, vojenský komisař 49. ešelonu pěchoty 30. armády, byl zatčen 10. února 1942 pro údajnou službu německým okupantům a kontrarevoluční agitaci mezi sovětskými válečnými zajatci, a vojenský tribunál Moskevského vojenského okruhu jej odsoudil 18. června 1942 k trestu smrti za špionáž a agitaci. Byl zastřelen 21. června 1942 v Moskvě a pohřben na Kommunarce, rehabilitován vojenským kolegiem Nejvyššího soudu SSSR v roce 1957.³³⁴

Vladimír Macek z Noviny u Dubna na Volyni, agronom v Aksakově v Tulské oblasti, byl odsouzen 28. srpna 1942 dle čl. 58-1a k trestu smrti, a zastřelen v Tule 16. září 1942³³⁵ Tři Čechoslováci byli zastřeleni v Alma-Atě: mechanik František Konečný, který přišel do SSSR z Číny, byl zatčen v březnu 1942 a dle čl. 58-6 odsouzen UNKVD SSSR 31. března 1942;³³⁶ spolu s ním byl téhož dne odsouzen OSO NKVD k trestu smrti Bedřich Kotík z Kladna, nakladač v Alma-Atě;³³⁷ německý učitel Rudolf Zeigars byl odsouzen NKVD SSSR 7. března 1942 dle čl. 58-1 a 10.³³⁸ Pivovarník Vladislav Nejedlý ze Všechlap na Nymbursku, hlavní správce pivovaru Tomsk, byl poprvé zatčen už v lednu 1933, podruhé 13. října 1941, odsouzen 6. května 1942 za kontrarevoluční činnost dle čl. 58-2 k trestu smrti a 10. června 1942 v Tomsku byl zastřelen.³³⁹ Karel Fischl ze Sobědruh odešel do Polska v roce 1939 a údajně získal v Krakově anglické občanství. Pracoval jako mistr textilní továrny v puškinském okrese a byl zatčen 26. června 1941 v Moskvě za špionážní činnost. Ke špionáži se nepřiznal, takže byl odsouzen za protisovětskou agitaci

³³² *Pokajanije. Komi republikanskij martirolog žertv massovyh repressij.* Syktyvkar 1998, s. 1045, 1120.

³³³ *Pokajanije. Komi republikanskij martirolog žertv massovyh repressij.* Syktyvkar 1998.

³³⁴ *Martirolog rasstreljannyh v Moskve i Moskovskoj oblasti,* Muzeum A. Sacharova

³³⁵ *Iz bezdni nebytija. Kniga pamjatirepressirovannyh kalužan.* T. 1, Kaluga 1997, s. 357

³³⁶ *Kniga skorbi. Rasstrelnyje spiski.* T. III. Karaganda i Karagandskaja oblast'. Almaty 2000, s.284

³³⁷ *Kniga skorbi. Rasstrelnyje spiski.* T. III. Karaganda i Karagandskaja oblast'. Almaty 2000, s.285

³³⁸ *Kniga skorbi. Rasstrelnyje spiski.* T. III. Karaganda i Karagandskaja oblast'. Almaty 2000, s.283.

³³⁹ NA, f. PZÚ, sign. 207-1428-2, seznam vězňených k 1.7.1933; *Kniga pamjati Tomskoj oblasti; Žertvy političeskogo terrora v SSSR,* c. d.

a zastřelen 26. září 1942 v Omsku; rehabilitován v roce 1997.³⁴⁰ Antonín Štěpánek z Československa působil v Charkovské oblasti a poprvé byl zatčen už v roce 1935, po druhém zatčení byl odsouzen vojenským tribunálem 3. prosince 1942 dle čl. 58 k trestu smrti a zastřelen 31. ledna 1942 na Magadanu.³⁴¹ Zámečník Josef Matušík, německé národnosti, který dříve pracoval v plzeňské Škodovce, byl jako vězeň Karlagu 16. listopadu 1942 odsouzen OSO NKVD k smrti a zastřelen v Karagandě.³⁴²

O osobách popravených v dalších letech války prozatím nemáme žádné informace, ale vzhledem k četnosti případů z prvních válečných let sotva můžeme předpokládat, že žádné nebyly.

Poválečný vývoj (1945-1956)

Také o popravách v poválečných letech máme k dispozici dosud jen torza informací. V evidenci Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu je zaznamenáno 10 případů vykonaných rozsudků smrti v roce 1945. Devět z nich se týká československých Němců, zatčených v dubnu 1945 a odsouzených k trestu smrti 17. května 1945 vojenským tribunálem 40. armády podle článku 58-2 a 9, tedy za ozbrojené povstání a diverze. Všichni byli vojáky německé armády a většinou pocházeli ze Slovenska, jen dva z nich byli z Čech (Ferdinand Zonnberger z Kaplice, Josef Walter z Mostu). Desátý rozsudek trestu smrti vynesl 8. dubna 1945 vojenský tribunál 1. běloruského frontu nad českým dělníkem z Bratislavy Jaroslavem Horošákem, který byl pro diverzi zastřelen 12. července 1945. Všech deset popravených bylo v březnu 2002 rehabilitováno.³⁴³ Jinou zprávu o popravě odvečeného československého Němce máme z Ukrajiny: Rudolf Weidel, rodák z Chomutova, žil před internací Tašovicích u Karlových Var. Byl zatčen 2. července 1945 Smeršem pro členství v nacistické straně a odvezen do SSSR, v internaci pracoval jako mistr údržby železničního svršku. Byl odsouzen 28. července 1945 vojenským tribunálem 28. divize k trestu smrti a zastřelen ve Lvově.³⁴⁴

Pro rok 1946 nemáme prozatím žádné zprávy o popravených Čechoslovácích. V době od 26. května 1947 do 12. ledna 1950 byl trest smrti v SSSR zrušen. Víme o

³⁴⁰ GARF spis, f. 10035, op. 1, d. P-11143.

³⁴¹ *Kniga pamjati Magadanskoj obl., Žertvy političeskogo terrora v SSSR*, c. d.

³⁴² *Kniga skorbi. Rasstrelnyje spiski*. T. III. Karaganda i Karagandskaja oblast'. Almaty 2000, s. 229.

³⁴³ Evidence Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu.

³⁴⁴ Výzkum Evžena Topinky v archivu UNKVD Lvovské oblasti USSR.

zastřelení Jiřího Raaba z Československa, který byl zatčen 12. dubna 1948 v Moskvě, ale neznáme datum poprav; byl rehabilitován Generální prokuraturou SSSR v roce 1990.³⁴⁵ Němec Wilhem Alexi původem z Československa žil po válce v Klumbachu v Německu, kde byl 24. května 1951 zatčen a 10. září 1951 odsouzen pro špionáž ve prospěch americké rozvědky vojenským tribunálem útvaru 48240 k zastřelení. Je zajímavé, že v té době sovětské orgány vozily osoby určené k zastřelení tisíce kilometrů daleko až do Moskvy, zřejmě aby v Německu nevyvolala poprava zbytečný rozruch. Byl zastřelen 6. prosince 1951 v Moskvě v Butyrské věznici a pohřben na Donském hřbitově, hrob č. 3.³⁴⁶ Ve stejném hrobě leží i Rus Nikolaj Sergejevič Jerofejev, rodák z Moskvy, který emigroval ze SSSR v roce 1927 do Německa, za války se přestěhoval do Prahy a byl překladatelem technické literatury. Hned po válce byl 14. května 1945 zatčen Smeršem a odvezen do Moskvy. Odchod do emigrace byl považován za velezradu, proto jej 21. prosince 1951 vojenské kolegium Nejvyššího soudu SSSR odsoudilo pro špionáž a kontrarevoluční činnost k trestu smrti, a 20. března 1952 byl zastřelen.³⁴⁷

O politicky motivovaných popravách československých občanů v dalších poválečných letech nemáme prozatím žádné informace.

STRUKTURA OBĚTÍ POLITICKÝCH POPRAV

I když jsme si vědomi toho, že statistika československých obětí politicky motivovaných poprav v Sovětském svazu není dosud uzavřena, pokusili jsme se o předběžné shrnutí zjištěných informací, jež by mohly aspoň nastínit celkový obraz této problematiky. Bude však nutné rozčlenit oběti do dvou samostatných celků, v nichž vedeme jejich evidenci. Zatímco soupis obětí tzv. katyňského zločinu je již v podstatě uzavřen a podstatné změny v evidenci nelze očekávat ani po případném nalezení dalších archivních dokumentů, soupis československých obětí není dosud dokončen a lze předpokládat, že může být dalším soustavným studiem pramenů v některých kategoriích i značně rozšířen. Také specifické okolnosti, jež „katyňský zločin“ provázely, hovoří pro jeho samostatné zpracování.

³⁴⁵ Martirolog rasstreljannyh v Moskve i Moskovskoj oblasti, Muzeum A. Sacharova

³⁴⁶ *Donskoj krematorij*, s. 15, foto

³⁴⁷ Martirolog rasstreljannyh v Moskve i Moskovskoj oblasti, Muzeum A. Sacharova

Československé oběti poprav

Pokusíme se dosud evidovaných 476 obětí prozkoumat z hlediska jejich struktury.³⁴⁸ Naprostou většinu (98 %) těchto obětí tvořili muži, našli jsme dosud jen 8 popravených žen. Počet vynesených rozsudků trestu smrti byl o 17 rozsudků vyšší než počet exekucí – ve 2 případech odsouzený zemřel před popravou, v 15 případech mu byl trest smrti amnestií zmírněn na trest pobytu ve vězení či v gulagu.

Odečteme-li 144 případy, u nichž nebylo místo narození zjištěno, pak naprostá většina popravených pocházela z Československa, tedy 205 osob; dalších téměř sto osob se narodilo v Rusku či na Ukrajině. Národnost obětí byla ve sledovaných zdrojích uvedena ve všech případech, ovšem je otázkou, v kolika z nich byla zaměněna za občanství oběti. Podle národnostní příslušnosti bylo tedy složení obětí následující: 391 Čechů (82 %), 42 Němců, 19 Slováků, 10 Maďarů, 5 Židů, 4 Poláci, 3 Rakušané, 2 Rusi, 1 Ukrajinec, 1 Srb. Nejstarší popravený se narodil v roce 1867 a v době poprav mu bylo 71 let, nejmladší popravený se narodil v roce 1926 a v době poprav mu bylo 19 let; našli jsme rovněž jednu 19-letou dívku. Největší frekvenci popravených zaznamenaly ročníky devadesátých let 19. století (ročník 1889 – 25 popravených, 1890 – 22, 1891 – 8, 1892 – 21, 1893 – 23, 1894 – 25, 1895 – 28, 1896 – 27, 1897 – 33, 1898 – 10, 1899 – 15, 1900 – 11 popravených). V těchto ročnících byli rakouští zajatci, kteří po 1. světové válce zůstali v Rusku, a především lidé na vrcholu profesních kariér, kteří se snáze stávali terčem „velkého teroru“.

Zajímavé svědectví podává údaj o druhu orgánu, který rozsudek smrti vynesl. Odečteme-li 143 nezjištěné případy, vynesly většinu rozhodnutí „trojky“ NKVD – 173, dalších 99 rozhodnutí vynesly „dvojky“ Komise NKVD a Prokurátora SSSR, 28 rozsudků Vojenské kolegium Nejvyššího soudu SSSR, 21 rozsudků vojenské tribunály, po 5 rozsudcích OSO NKVD a Kolegium GPU, 2 rozsudky Nejvyšší soud Republiky Komi. Znamená to, že 85 % všech rozhodnutí vynesly mimosoudní orgány, což jasně prokazuje represivní charakter postihu politických odpůrců režimu.

Počty popravených v jednotlivých letech svědčí o vývoji represí. Bohužel nemáme přesné údaje o době občanské války a o dvacátých letech, podobně i v období druhé světové války byly mnohé represe zamlčeny a důkazy o nich se jen obtížně hledají. Proto

³⁴⁸ Viz příl. č. 4.

máme až do vypuknutí tzv. velkého teroru v roce 1937 v evidenci vždy jen několik obětí ročně, i když jich bylo určitě více. Celkem 360 obětí, tedy 75 % všech obětí, připadá na léta 1937 – 1938, přičemž absolutním vrcholem je rok 1938, kdy bylo popraveno 292 osob. Pak počty obětí opět klesají na méně než deset, což se udržuje i během války a po ní, s jedinou výjimkou v roce 1941, kdy 65 zjištěných obětí způsobila obnovená špionománie a likvidace politických vězňů před ústupem sovětských úřadů do vnitrozemí.

Oběti můžeme členit i podle míst, kde byli odsouzení popraveni a kde většinou také leží jejich ostatky. Celkem 87 poprav bylo zjištěno v Moskvě, z toho 59 mrtvých je pochováno v Butovu, 13 na Kommunarce, 10 na Donském hřbitově, 3 u nemocnice Jauza a 2 na Vagaňkách. Po Moskvě následuje se 78 popravami Žitomir, 39 poprav bylo v Tomsku, 27 v Irkutsku, 23 v Kyjevě, 15 ve Lvově, 12 ve Stanislavově a v Alma-Atě, 11 v Barnaulu a Čortkově, 10 v Omsku. Následují téměř čtyři desítky dalších míst, kde bylo méně než deset popravených, mnohdy třeba pouze jediný. Z rozložení oněch míst po celém území bývalého Sovětského svazu vyplývá, že ve většině republik, oblastí a krajů SSSR byl popraven nějaký Čech nebo československý občan.

Oběti „katyňského“ zločinu

Protože evidence obětí katyňského zločinu byla již uzavřena, může být rozbor jejich struktury mnohem podrobnější. Sledovali jsme pouze osoby, které pocházely z území dnešní České republiky, především z části českého Těšínska, kterou Poláci označují jako „Záolzí“ (v podstatě jde o prvorepublikové politické okresy Fryštát a Český Těšín).³⁴⁹ Na tomto území žije autochtonní polské obyvatelstvo. Do evidence obětí byly zařazeny osoby, které se na tomto území narodily, nebo tu v době vypuknutí války v září 1939 bydlely či služebně působily (většinou šlo o osoby, které sem přišly za prací po říjnu 1938, kdy bylo Záolzí přičleněno k polskému státu, nebo o policisty, kteří sem v té době byli služebně přiděleni). Týkalo se to i osob narozených či bydlících a působících v tehdy sjednoceném Těšíně bez ohledu na to, zda se jednalo o jeho dnešní českou či polskou část, což mnohdy ani nebylo možno přesně zjistit. Těšín jako středisko regionu byl sídlem správních orgánů včetně policie a vojska, ve městě byla posádka 4. pluku podhalanských střelců. Do evidence tak byly zahrnuty i oběti z řad důstojníků trvale

³⁴⁹ Zpracováno podle dílčí studie BORÁK, M.: *Katyňský zločin a jeho oběti z Těšínského Slezska*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, r. 55, 2006, č. 3, s. 218-250. Viz též příl. č. 5.

přidělených k této jednotce. Zrovna tak jsme v evidenci ponechali čtyři policisty, kteří sloužili na stanicích ve slovenských obcích Čierne, Skalité a Svrčinoviec, tehdy připojených k Polsku. Výjimkou z tohoto územního kritéria je rovněž zařazení dvou obětí, jež se hlásily k české národnosti, a přitom nepocházely z českých zemí, ale z Haliče, kde před válkou žila početná česká menšina. Ostatní Čechy se spolehlivě určit dosud nepodařilo. Poslední výjimkou je zařazení čtyř obětí, které se sice narodily a působily v Polsku, ale jejich rodiny trvale žijí v České republice, účastní se činnosti Katyňské rodiny, a přejí si zahrnout své blízké do seznamu zdejších obětí. Tuto citovou vazbu jsme museli respektovat.

Oběti zajateckých táborů Kozelsk, Starobělsk a Ostaškov vedeme v evidenci podle míst, kde jsou pohřbeni, tedy Katyň (99 obětí), Charkov (32 obětí) a Mednoje (348 obětí). Pro účely analýzy bude však vhodnější rozdělit oběti na dvě části, tedy pojednat zvlášť o důstojnících polské armády a zvlášť o policistech.

Z celkem 131 důstojníků tvořili naprostou většinu 104 důstojníci v záloze, ze 27 důstojníků z povolání bylo 19 v aktivní službě, 7 ve výslužbě a 1 v domobraně. Podle hodností vysoce převažují podporučíci – bylo jich celkem 80, což odpovídá skutečnosti, že mezi oběťmi převažovali důstojníci v záloze. Dále jsme zaznamenali 23 poručíků, 16 kapitánů, 5 podplukovníků, 4 majory, 2 aspiranty i 1 rotmistra. Zajímavé je rozdělení hodností podle táborů; např. ve Starobělsku se nacházeli 4 z celkem 5 podplukovníků, i když zde byla umístěna jen třetina důstojníků ve srovnání s Kozelskem. Potvrzuje to zjištění, že tábor ve Starobělsku byl určen především pro důstojníky vyšších hodností. Necelá polovina důstojníků (59) patřila ke 4. pluku podhalanských střelců v Těšíně.

Z hlediska sociální skladby šlo výhradně o představitele inteligence. Kromě 27 profesionálních důstojníků bylo mezi důstojníky v záloze 44 učitelů, 11 inženýrů a techniků, 9 lékařů a veterinářů, 9 právníků a soudců, 8 různých státních a obecních úředníků, 7 důlních a hutních úředníků, 6 bankovních úředníků, 5 obchodníků a podnikatelů, a v 5 případech nebyla profese zjištěna. Toto zjištění jednoznačně prokazuje, že likvidací polských důstojníků chtěl sovětský režim významně poškodit polskou národní inteligenci, tak jak to od začátku války systematicky prováděl i okupační režim nacistů.

Podle místa narození pocházela zhruba polovina důstojníků z dnešního Polska (64 osob), jen o něco méně z území dnešní České republiky (55 osob), 5 důstojníků pocházelo z Těšína (bez rozlišení jeho částí); ve 4 případech nebylo místo narození

zjištěno a 3 důstojníci se narodili v zahraničí (Pětikostelí v Maďarsku, Petrohrad v Rusku a Hliboké na Bukovině). Celkem 40 důstojníků se narodilo v některé ze 28 obcí na Záolzí – po 3 v Doubravě, Karviné, Svibici a Vendryni, po 2 v Dětmarovicích, Lazech, Stonavě a Těrlicku, po 1 v Dolní a Horní Suché, Dolním Žukově, Horní Lutyni, Kojkovicích, Konské, Koňakově, Lyžbicích, Marklovicích, Mostech u Českého Těšína, Mostech u Jablunkova, Návsí, Orlové, Petrovicích, Porubě, Ráji, Ropici, Rychvaldu, Třanovicích a Věřňovicích. Z celkem 15 důstojníků narozených hlouběji v českých zemích jich 6 pocházelo z Ostravy (z dnešních částí Moravská a Slezská Ostrava, Vítkovice a Michálkovice), 2 z Břeclavi, a po 1 z Prahy, Vysokého Mýta, Vilímova, Olšan na Šumpersku, Hranic na Moravě, Starého Dvoru u Domažlic a Grilovic na Moravě [toto místo nebylo dosud upřesněno].

Podle místa bydliště, jež se většinou krylo s místem zaměstnání, jednoznačně převažují obce v Polsku (86 případů), v 18 případech šlo o Těšín, v 6 případech nebylo místo bydliště zjištěno. Z celkem 21 důstojníků bydlících v té době na Záolzí žili 3 důstojníci v Bohumíně a Třinci, po 2 v Jablunkově, Karviné, Orlové a Rychvaldě, po 1 v Darkově, Doubravě, Dolním Žukově, Fryštátě, Horní Lutyni, Mostech u Českého Těšína a Petřvaldu. V Polsku tedy žili nejen důstojníci v záloze, kteří patřili ke 4. pluku podhalanských střelců, ale i naprostá většina rodáků ze Záolzí a všichni Poláci z vnitrozemí českých zemí. Někteří odešli do Polska už během první světové války, většinou však až krátce po ní a po rozdělení Těšínska v roce 1920, ale jen asi 7 z nich se po roce 1938, kdy bylo Záolzí zabráno Polskem, vrátilo zpátky. Jako představitelé inteligence si už v Polsku vybudovali profesní zázemí a dosáhli určitého společenského postavení, proto zřejmě váhali s návratem do nejistých podmínek mnohem více, než lidé bez kvalifikace nebo osoby, které zde hledaly uplatnění ve státní službě.

Poněkud odlišné výsledky přinesl rozbor verifikovaných 348 obětí z řad policistů. Na rozdíl od předchozího výzkumu se více než zdvojnásobil počet zjištěných obětí a především byly podstatně doplněny a zpřesněny další údaje o nich. Policisté patřili takřka výhradně do formace Policie Slezského vojvodství (PSV), jen čtyři z nich byli příslušníky Státní policie a jeden sloužil u Pohraniční stráže. Podle hodností bylo mezi nimi 191 strážníků (posterunkowy), 91 nadstrážníků (starszy posterunkowy), 32 strážmistrů (przodownik), 28 vrchních strážmistrů (starszy przodownik), 4 komisaři (komisarz), a 2 byli zaměstnání jako civilní zřízenci.

Sociální původ obětí před jejich vstupem do řad policie šlo zjistit jen v omezeném počtu případů, především u rodáků ze Záolzí, u nichž to uvedli jejich příbuzní. Starší

policisté přešli k policejní službě obvykle z armády nebo četnictva, zatímco naprostá většina mladých se tam dostala až v rámci hromadného náboru v letech 1938-1939, kdy vznikla potřeba vytvořit struktury PSV na Zálzí ze spolehlivých osob znajících dobře místní poměry. Mohli tak zároveň vyřešit i svou sociální situaci, neboť nezaměstnanost tehdy hrozila především mladým a méně kvalifikovaným pracovníkům. Někteří z nich se teprve nedávno vrátili z výkonu základní vojenské služby v československé armádě, několik jich dříve sloužilo též u československého četnictva a celní strážce. Na rozdíl od důstojníků, jejichž řady tvořili takřka výhradně příslušníci inteligence, převažovali výrazně mezi nově přijatými policisty dělníci všech profesí, zvl. hutníci z Třineckých železáren a horníci z dolů v Ostravsko-karvinském revíru, k nimž patřili i četní rolníci a řemeslníci. Tím jasněji vyniká likvidační záměr sovětského režimu. Zatímco prosté vojáky a poddůstojníky hned po zjetí oddělili od důstojníků a obvykle je na důkaz mezinárodní solidarity dělnické třídy propustili, vůči policistům toto třídní hledisko neuplatnili. Považovali je totiž za vykonavatele státní moci buržoazie a ideologické nepřátele režimu o to nebezpečnější, že kdysi k dělnické třídě patřili.

Podle místa narození převažují i ve skupině policistů osoby narozené v Polsku (celkem 157), ze Zálzí pocházelo 132 osob, dalších 5 se narodilo v Těšíně (bez rozlišení jeho částí). Z jiných oblastí českých zemí pocházely 2 osoby (z Prahy a z Velké Kraše u Vidnavy), 5 osob se narodilo v Německu a u 47 osob se místo narození prozatím nepodařilo zjistit. Skoro každá obec na Zálzí má mezi obětmi ležícími v Medném u Tveru svého rodáka. Oněch 130 obětí ze Zálzí pocházelo z celkem 46 místních obcí (bez Těšína): 11 z Karviné, 9 z Darkova, 8 z Mostů u Jablunkova, po 7 z Dolních Bludovic, Lazů a Stonavy, 6 z Konské, po 5 z Bystřice, Horní Lutyně a Orlové, 4 z Louk nad Olzou, po 3 z Dolních Datyní, Horní Suché, Marklovic, Návsí a Třince, po 2 z Bohumína, Dolní Lutyně, Karpentné, Lyžbic, Oldřichovic, Petrovic, Prostřední Suché, Pudlova, Ráje, Stanislavic, Stríteže, Závady a Životic, po 1 z Dolní Líštné, Dolní Suché, Fryštátu, Horního Těrlicka, Hradiště, Hrádku, Kojkovic, Košarisk, Neborů, Poruby, Ropice, Skřečoně, Smilovic, Šumbarku, Šunychlu, Vendryně a Věřňovic.

Přehled podle místa působení policistů prokazuje jejich vztah k Zálzí ještě výrazněji. Celkem 275 policistů sloužilo na stanicích PSV na Zálzí, dalších 23 policistů na komisařství a okresním velitelství PSV v Těšíně (bez rozlišení jeho částí). Seznam těchto míst dává skoro kompletní přehled o policejní struktuře v regionu a dokazuje mimořádně vysoké oběti z řad policistů: 51 policistů sloužilo ve Fryštátu (23 na

komisařství, 17 ve vyšetřovacím oddělení a 11 na okresním velitelství), 36 v Novém Bohumíně (na komisařství a v policejní škole), 25 v Orlové (15 na komisařství a 10 v jízdním oddělu), 20 v Petřvaldě (na komisařství a celním úřadě), 18 na komisařství v Karviné, 10 v Rychvaldě, po 7 v Jablunkově a Lazech, 6 v Mostech u Jablunkova, po 5 v Bohumíně Městě, Skřečoni a Třinci, po 4 v Dolní Lutyni, Hnojníku a Stonavě, po 3 v Bludovicích, Bystřici, Darkově, Dětmarovicích, Dolní Lomné, Dolních Domaslovicích, Doubravě, Loukách nad Olzou, Petrovicích a Šumbarku, po 2 v Dolní a Horní Suché, Horní Lutyni, Horním Těrlicku, Oldřichovicích, Polské Morávce, Pudlově, Ropici, Šenově, Vendryni a Vojkovicích, po 1 v Komorní Lhotce, Mistřovicích, Návsí, Porubě a Stříteži, celkem 11 policistů má jako místo výkonu služby uvedeno jen „Záolzí“, bez bližšího upřesnění. Na stanicích PSV v dnešním Polsku sloužilo celkem 42 policistů, v naprosté většině rodáků ze Záolzí, nejvíce na komisařství v Chorzowě (9) a Katovicích (5), a na stanicích Čierne, Skalité a Svrčinoviec na dnešním Slovensku další 4 policisté. Ve formaci Státní policie ve vnitrozemí Polska sloužili 4 policisté – w Kamionce Strumiłowé, Brzeszczi (okres Osvětim), Mirci (okres Iłża) a ve vojvodství Polesí.

ZÁVĚR

Přes poměrně značné obtíže týkající se přístupu k materiálům uloženým v sovětských archivech se v návaznosti na dosavadní výsledky bádání ruských historiků a ve spolupráci se členy občanských sdružení, jimž přístup do archivů byl aspoň zčásti umožněn, podařilo nahromážit základní informace postačující k tomu, aby výzkum českých a československých obětí politických represí v Sovětském svazu vůbec započal. První dosažené výsledky naznačují, že předpoklady k dalšímu systematickému výzkumu této problematiky existují. Zda se je však podaří naplnit, to bude záviset na řadě okolností. Kromě materiálního zajištění výzkumu a úřední podpory při zjednávání přístupu k informacím bude mnohé záviset též na dalším politickém vývoji v Rusku. Společenská reflexe zločinů komunistického režimu vůči vlastním i cizím obyvatelům se totiž vytrácí dříve, než se vůbec rozvinula, a naopak rostou hlasy, které ji zásadně odmítají. Uvádějí například, že „takzvaní ‘demokraté’ záměrně překrucují rozsah represí

v SSSR směrem k jejich nepřiměřenému zveličení“,³⁵⁰ čímž chtějí „očernit činnost orgánů státní bezpečnosti sovětské epochy.“³⁵¹ Tyto hlasy ospravedlňují masové represe objektivní nutností a účelovostí, neboť prý byly nutné k tomu, aby posílily ekonomiku země a upevnily kázeň před válečným konfliktem, v němž by jinak země neobstála. Spiknutí proti Stalinovi nebylo žádnou fantazií, ale reálným faktem.³⁵² A byl to prý právě Stalin, kdo represe zastavil, a dal popraviti jejich osnovatele.³⁵³ Ani podle názoru ruského prezidenta Vladimira Putina se Rusové „nemají zač stydět“, protože „tzv. velký teror a represe v roce 1937 nebyly tak strašné jako zvěrstva, kterých se dopouštěly jiné země“.³⁵⁴

I když se odkrývání zločinů komunismu dnes už v Rusku netěší oficiálnímu zájmu, a vlastně se mu nikdy ani moc netěšilo, stále zde aktivně působí např. sdružení Memoriál a další organizace, které se svého práva na poznání minulosti nehodlají vzdát. Jejich přičiněním vznikají nové databáze obětí politických represí, jež pomáhají i k objevení dosud neznámých českých a československých souvislostí této problematiky. Postupně uplynou povinné lhůty pro utajování archiválií a předávání dokumentů z bezpečnostních archivů do snáze přístupných archivů státních bude pokračovat. Zvyšují se tak šance na zjištění dalších jmen obětí a na poznání jejich životních osudů. Ještě výraznější výsledky výzkumu lze očekávat na Ukrajině, jejíž elektronické databáze obětí nejsou bohužel kompatibilní se systémem zavedeným v Ruské federaci, takže o mnoha ukrajinských obětech dosud nevíme. Platí to i o Bělorusku, kde dosud neznáme ani oběti jednoho z největších pohřebišť v bývalém SSSR, v Kuropatech u Minska.³⁵⁵

Je pravděpodobné, že i tam leží české a československé oběti, tak jako na každém z velkých pohřebišť obětí politických represí v bývalém Sovětském svazu. Náš výzkum možná časem přispěje třeba i k tomu, že se na vzpomínkový akt k uctění památky obětí politického teroru na pohřebišti třeba v Sandarmochu nebo v moskevském Butovu jednou dostaví nejen diplomaté „z Německa, Polska, Finska, Gruzie, Ukrajiny a Litvy“,³⁵⁶ jak tomu je dosud, ale i z České republiky.

³⁵⁰ A. M. Plechanov a V. I. Lazarev v úvodu ke knize MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii...*, c. d., s. 6.

³⁵¹ Tamtéž, s. 21.

³⁵² JEMELJANOV, J. V.: *Jevropa sudit Rossiju*. Moskva 2007, s. 295.

³⁵³ NAZAROV, G.: *Mify sovetsoj epochi...*, c. d., s. 140.

³⁵⁴ PROCHÁZKOVÁ, P.: „Nemáme se za co stydět“. Lidové noviny, 14. 9. 2007, s. 7.

³⁵⁵ TARNAVSKIJ, G., SOBOLEV, V., GORELIK, E.: *Kuropaty: sledstvije prodolžajetsja*. Moskva 1990; *Kurapaty*. Zbornik materyjalau. Minsk 2002.

³⁵⁶ *Vzpomínka na Stalinovy oběti*. Lidové noviny, 6. 8. 2007, s. 7.

Počty zatčených, souzených a odsouzených k trestu smrti orgány VČK-GPU-OGPU-NKVD-NKGB-MGB-MVD v SSSR v letech 1921 – 1953

Rok	Zatčení celkem	Odsouzení celkem	Tresty smrti	Orgány, které vynesly rozsudek
1921	200 271	35 829	9 701	orgány VČK
1922	119 329	6 003	1 962	orgány GPU
1923	104 520	4 794	414	orgány OGPU (104 Centrum + 310 místní orgány)
1924	92 849	12 425	2 550	orgány OGPU (650 Centrum + 1900 místní orgány)
1925	72 658	14 618	2 373	orgány OGPU (618 Kolegium + 1755 místní orgány)
1926	62 817	17 804	990	orgány OGPU (517 Kolegium + 473 místní orgány)
1927	76 983	26 036	2 399	orgány OGPU (779 Kolegium + 1620 místní orgány)
1928	112 803	33 757	869	orgány OGPU (440 Kolegium + 429 místní orgány)
1929	162 726	56 220	2 099	orgány OGPU (1383 Kolegium + 716 místní orgány)
1930	399 445	208 069	20 201	orgány OGPU (1229 Kolegium + 6 OSO + 18 966 místní orgány)
1931	443 835	182 817	11 388	orgány OGPU (706 Kolegium + 10 682 místní orgány)
1932	410 483	141 919	3 912	orgány OGPU (1184 Kolegium + 2728 místní orgány)
1933	505 256	239 664	2 154	orgány OGPU (jen místní orgány OGPU)
1934	205 173	77 037	3 384	do 10. 7. 1934 – orgány OGPU (898 kolegium + 2056 místní orgány); od 11. 7. 1934 – orgány NKVD (430 jen soudy)
1935	193 083	43 665	1 229	soudní orgány
1936	131 168	303 004	1 118	soudní orgány
1937	936 750	796 613	353 074	orgány NKVD a soudy (13 896 voj. kolegia + 1701 voj. tribunál + 1297 spec. kolegia + 85 506 masové operace NKVD + 250 322 zvláštní tribunál + 352 jiné soudy)
1938	638 509	558 583	328 618	orgány NKVD (soudní a mimosoudní orgány bez rozlišení)
1939	145 407	66 627	2 601	soudní orgány a OSO NKVD
1940	132 958	75 126	1 863	soudní orgány a OSO NKVD
1941	209 015	101 327	23 786	orgány NKVD (struktura trestu smrti neuvedena)

1942	190 957	157 804	26 501	orgány NKVD a soudní orgány, OSO NKVD a zvláštní oddíly NKVD
1943	141 253	96 809	3 877	orgány NKGB a soudní orgány, OSO NKGB a zvláštní oddíly NKGB (3807 osob zastřeleno + 70 oběšeno)
1944	103 532	824 25	3 110	orgány NKGB a soudní orgány, OSO NKGB a vyšetř. orgány NKGB (3027 osob zastřeleno + 83 oběšeno)
1945	112 348	91 526	2 308	orgány NKGB a soudní orgány, OSO NKGB a vyšetř. orgány NKGB (2260 osob zastřeleno + 48 oběšeno)
1946	91 008	105 576	2 273	orgány MGB a soudní orgány, OSO MGB a vyšetř. orgány MGB (2260 osob zastřeleno + 13 oběšeno)
1947	76 803	67 585	898	orgány MGB a soudní orgány, OSO MGB a vyšetř. orgány MGB (891 osob zastřeleno + 7 oběšeno)
1948	74 273	68 386	-	trest smrti zrušen
1949	73 103	72 517	-	trest smrti zrušen
1950	59 630	59 348	468	orgány MGB a soudní orgány, OSO MGB a vyšetř. orgány MGB
1951	47 621	54 161	1 601	orgány MGB a soudní orgány, OSO MGB a vyšetř. orgány MGB
1952	17 747	28 647	1 611	orgány MGB a soudní orgány, OSO MGB a vyšetř. orgány MGB
1953	12 448	12 082	298	orgány MVD (soudní orgány, OSO MVD a vyšetř. orgány MVD)
Celkem	6356 761	3898 803	818 630	

Poznámka:

Tabulka zahrnuje pouze vykonané tresty smrti, nikoliv vynesené (mnohé byly změněny na 10 let ITL).

Pramen:

MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii. Vnesudebnyje polnomočija organov gosudarstvennoj bezopasnosti (1918-1953)*. Moskva 2006, s. 246-465.

Počty zatčených a odsouzených k trestu smrti bezpečnostními orgány v letech 1921 - 1953

Rok	Zatčení celkem	Odsouzení celkem	Tresty smrti
1921	200 271	35 829	9 701
1922	119 329	6 003	1 962
1923	104 520	4 794	414
1924	92 849	12 425	2 550
1925	72 658	15 995	2 433
1926	62 817	17 804	990
1927	76 983	26 036	2 363
1928	112 803	33 757	869
1929	162 726	56 220	2 109
1930	1004 956	208 069	20 201
1931		180 696	10 651
1932		141 919	2 728
1933		239 664	2 154
1934		78 999	2 056
1935		267 076	1 229
1936		274 670	1 118
1937		790 665	353 074
1938		554 258	328 618
1939		63 889	2 552
1940		71 806	1 649
1941		75 411	8 001
1942			23 278
1943			3 579
1944			3 029
1945			4 252
1946			2 896
1947			1 105
1948			0
1949			0
1950			475
1951			1 609
1952			1 612
1953			198
celkem			799 455

Pramen: MALKO, A.V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň v Rossiji*. Istorija. Politika. Pravo. Moskva 2003, s. 136, 145, 160, 161, 171, 175 (s odkazem na archivní prameny ve Státním archivu Ruské federace v Moskvě – GARF, f. 9401, op. 1, d., 4157, l. 203, 205).

Příloha č. 3

Tresty smrti za kontrarevoluční činnost (1918 – 1956)

Rok	Trestně stíhaní	Odsouzení	Trest smrti
1918	58 762	20 689	6 185
1919	69 238	25 478	3 456
1920	65 751	16 064	16 068
1921	96 584	35 829	9 701
1922	62 887	6 003	1 962
1923	104 520	4 794	414
1924	92 849	12 425	2 550
1925	72 658	16 481	2 433
1926	69 479	17 804	990
1927	84 615	26 036	2 363
1928	98 263	33 757	869
1929	219 862	56 220	2 109
1930	378 539	208 069	20 201
1931	479 065	33 539	1 481
1932	499 249	141 919	2 728
1933	634 429	239 664	2 154
1934	336 003	78 999	2 056
1935	293 681	267 076	1 229
1936	175 752	114 383	1 118
1937	945 268	790 665	353 074
1938	641 762	554 258	328 618
1939	47 422	66627	2 601
1940	137 019	75 126	1 863
1941	209 015	111 384	23 726
1942	197 329	119 445	26 510
1943	263 837	96 809	12 569
1944	104 271	82 425	3 110
1945	121 674	91 526	2 308
1946	91 385	105 251	2 273
1947	77 212	73 714	898
1948	74 619	72 017	0
1949	73 359	74 778	0
1950	59 790	60 908	468
1951	47 735	55 738	1 602
1952	18 143	30 307	1 611
1953	12 675	12 807	300
1954	1 616	3 007	79
1955	1 455	1 739	40
1956	1 130	1 010	31
1957	3 536	2 879	50
1958	2 498	2 233	83
Celkem	7024 936	4806 427	839 772

Pramen: KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija v SSSR*. Moskva 2000, s. 314
(podle práce LUNEJEV, V. V. : *Prestupnost' XX veka*. Moskva 1997, s. 180).

Češi, českoslovenští občané a obyvatelé českých zemí popravení v Sovětském svaze

	Příjmení	Jméno	Narození	Úmrtí
1.	Alexi	Wilhelm	..1924	06.12.1951
2.	Allesch	Ludwig	..1886	..1937
3.	Aroseva	Gertruda	..1909	02.12.1937
4.	Balaš	Josef	..1895	..1937
5.	Bančík	Juraj	..1892	28.06.1937
6.	Barcal	Václav	..1882	26.02.1938
7.	Bareš	Jindřich	..1896	02.04.1938
8.	Bart	Vítězslav	..1884	15.07.1938
9.	Bednář	Josef	..1896	..1941
10.	Bejağ	Michal	..1925	..1945
11.	Benda	Ivan	..1879	31.01.1938
12.	Beneš	Ivan	..1889	27.07.1938
13.	Beneš	Michal	..1906	..1941
14.	Bertig	Mořic	..1903	19.03.1938
15.	Biček	Jan		..1941
16.	Bidlo	František	..1885	20.10.1938
17.	Bíma	Sergej	..1918	06.11.1940
18.	Bláha	Josef	..1890	14.10.1938
19.	Blážek	František	..1893	28.08.1937
20.	Bobková	Marie	..1897	07.07.1938
21.	Bohanský	Josef	..1902	28.09.1938
22.	Böhm	František	..1885	07.01.1938
23.	Böhmer	Wilhelm	..1901	23.12.1937
24.	Bohuš	Josef		..1941
25.	Borůvka	Antonín	..1894	28.09.1938
26.	Braun	Viktor	..1895	11.09.1938
27.	Brün	Václav	..1890	16.09.1938
28.	Březina	Jan	..1914	16.08.1938
29.	Buch	Václav	..1904	07.10.1938
30.	Buksa	Čeněk	..1892	10.11.1938
31.	Bureš	František	..1905	28.09.1938
32.	Butner	Konstantin	..1893	25.01.1938
33.	Bystrický	Josef	..1894	29.05.1938
34.	Cserri	Evžen	..1893	16.06.1938
35.	Culeka	František	..1889	01.11.1938
36.	Čáp	Karel	..1897	27.09.1937
37.	Čech	Jan	..1894	14.02.1938
38.	Čermák	Václav	..1885	19.09.1938
39.	Černý	Ivan (Jan)	..1898	28.09.1938
40.	Černý	Petr	..1896	..1941
41.	Černý	Václav	..1888	28.09.1938
42.	Červenka	Eduard		..1940
43.	Čmelinský	Vladimír	..1900	07.06.1938
44.	Čtvrtňa	Josef	..1900	04.11.1937

45.	Defler	Jemeljan	..1899	13.03.1938
46.	Defler	Vladimír	..1889	28.09.1938
47.	Demetrovič	Viktor	..1876	16.06.1938
48.	Diviš	Josef	..1893	17.11.1938
49.	Dlouhý	Jaroslav	..1911	08.02.1938
50.	Dlouhý	František	..1889	28.09.1938
51.	Dlouhý	Josef	..1885	11.11.1938
52.	Dluhošová	Marie	..1892	09.12.1937
53.	Dobeš	Metoděj	..1885	16.04.1938
54.	Dohnal	Richard	10.12.1910	..1938
55.	Doležal	Kazimír	..1897	..1941
56.	Dostál	Antonín	..1897	28.09.1938
57.	Drda	Jan	..1890	..1941
58.	Dřízga	Antonín	..1898	31.07.1938
59.	Dufek	Jaropluk	..1874	10.02.1938
60.	Dvořák	Ludvík	..1900	..1941
61.	Dvořák	Petr	..1892	01.11.1938
62.	Dvořák	Oleg (Oldřich)	..1892	..1920
63.	Džordževič-Dellos	Petr	..1893	04.10.1938
64.	Escher	August	..1920	..1945
65.	Fiala	Alexandr	..1892	01.07.1938
66.	Fiala	Alexej	..1892	..1938
67.	Fidler	Václav	..1884	..1941
68.	Filler	Šándor	..1897	20.05.1926
69.	Fischer	Antonín	..1906	28.09.1938
70.	Fischer	Václav	..1899	28.09.1938
71.	Fischl	Karel	14.04.1901	26.09.1942
72.	Fortelka	Václav	..1892	28.09.1938
73.	Fortelka	Vladimír	..1897	28.09.1938
74.	Frček	Leonid	..1904	07.06.1938
75.	Frischer	Abram	..1901	16.01.1938
76.	Froněk	František	..1895	28.09.1938
77.	Gagler	Ludvík	..1897	25.05.1938
78.	Gajdoš	Leopold	..1893	05.10.1938
79.	Galpuch	Antonín	..1910	21.02.1938
80.	Gendej	Ivan	..1895	10.06.1938
81.	Gertner	Eduard	..1889	10.09.1938
82.	Gibiec	Józef	..1903	13.08.1938
83.	Giňko	Emil	..1900	..1941
84.	Glanc	Emerich	..1891	29.05.1938
85.	Glázner	Josef	..1909	22.07.1937
86.	Goldberger	Vladimír	..1895	21.06.1942
87.	Golpuch	Jaroslav	..1909	08.02.1938
88.	Gottwald	Konstantin	..1913	07.07.1939
89.	Gráfek	Vasil	..1883	31.01.1938
90.	Gretsch	Anton	..1924	..1945
91.	Grodello	Pavel	..1887	03.03.1938
92.	Gross	Vladimír	..1893	19.11.1937
93.	Halama	Vladimír	..1896	19.01.1938
94.	Halas	Georg	..1902	07.06.1938
95.	Halpert	Jakov	..1889	..1938
96.	Hamal	Vladimír	..1885	..1941
97.	Hampl	Mikoláš	..1894	28.09.1938
98.	Hamza	Josef	..1900	29.09.1938

99.	Hapfl	Alexandr	..1897	28.09.1938
100.	Haubert	Josef	..1891	10.08.1938
101.	Havran	František	..1891	..1941
102.	Hedvábník	Maxim	..1876	26.03.1938
103.	Hepfl	Josef	..1904	28.09.1938
104.	Hirsch	Michal	..1919	..1945
105.	Hirschmann	Oskar	..1897	15.03.1938
106.	Hladík	Adolf	..1885	05.10.1938
107.	Hlaváč	František	..1890	..1941
108.	Hofmeister	Karel	..1894	07.09.1937
109.	Holan	Václav	..1898	28.09.1938
110.	Holan	Josef	..1897	28.09.1938
111.	Holub	Ulrich	..1902	27.11.1937
112.	Homolka	Boleslav		02.09.1921
113.	Honzík	Václav	..1896	..1941
114.	Hora	Milan	..1884	02.12.1937
115.	Horák	Alexandr	..1909	28.09.1938
116.	Horák	Ivan	..1886	17.05.1938
117.	Horák	Vladimír	..1883	21.09.1938
118.	Horošák	Jaroslav	..1920	12.07.1945
119.	Hošek	Ivan	..1889	..1938
120.	Hovorka	Josef	..1908	27.10.1938
121.	Hrabáň	Josef	..1889	03.12.1937
122.	Hraše	Ivan	..1880	01.02.1937
123.	Hrnčář	Boris	..1882	17.11.1937

124.	Hromský	Vladimír	..1896	22.05.1938
125.	Hřeblík	Alexandr	..1890	28.09.1938
126.	Hříbek	Mikuláš	..1886	26.08.1937
127.	Hůlka	Josef	..1884	..1938
128.	Hummel	Otto	..1867	08.05.1938
129.	Husníková			..1921
130.	Hütter	František	..1894	28.09.1938
131.	Chloupek	Emil	..1890	27.10.1938
132.	Chlupáč	Semjon	..1894	21.08.1933
133.	Chmelar	Gejza	..1895	29.05.1938
134.	Chorvat	Ondřej	..1891	21.06.1938
135.	Chorvat	Řehoř		..1920
136.	Chovanec	Tadeáš	..1897	..1941
137.	Chytil	Alois	..1897	15.11.1937
138.	Ištok	Andrej	..1892	07.12.1937
139.	Jablonovský	Adalbert	..1917	..1945
140.	Jahoda	Josef	..1897	28.09.1938
141.	Jančíšín	František	..1894	03.06.1938
142.	Jandera	Josef	..1903	28.09.1938
143.	Janík	Alois	..1895	20.05.1938
144.	Jaroš	Vladislav	..1899	..1941
145.	Jasanský	Vladimír	..1909	28.09.1938
146.	Jedlička	Alexandr	..1884	29.10.1938
147.	Jelínek	František	..1869	26.08.1938

148.	Jerofejev	Nikolaj	..1889	20.03.1952
149.	Ježek	Jozef	..1906	04.11.1937
150.	Ježovič	František	..1907	16.09.1938
151.	Jiránek	Alexandr	..1896	28.07.1938
152.	Jirsák	Bedřich	..1902	19.08.1937
153.	Jirsák	Ivan	..1910	15.09.1937
154.	Jiříček	František		..1941
155.	Jůn	Karel	..1894	20.10.1938
156.	Karásek	František	..1904	14.04.1938
157.	Karásek	Václav	..1888	15.10.1938
158.	Kaša	Richard	..1885	23.06.1938
159.	Kašpárek	František	..1888	29.10.1937
160.	Kellner	Josef	..1895	17.08.1938
161.	Kellner-Brinskij	Jan	16.12.1912	07.07.1941
162.	Kinko			..1938
163.	Kleinert	Ota	..1908	08.10.1937
164.	Klouda	Viktor	..1889	16.04.1938
165.	Klubov	Václav	..1890	19.01.1938
166.	Knobloch	Václav	..1902	28.09.1938
167.	Kocián	Antonín	..1904	28.09.1938
168.	Kohl	Bohuslav	..1888	04.03.1938
169.	Kolářek	Alois		15.08.1938
170.	Kolbrus	Karel	..1887	17.10.1938
171.	Komárek	Jiří	..1889	30.05.1920

172.	Konečný	Emanuel	..1882	..1937
173.	Konečný	František	..1896	..1942
174.	Koníček	Vasil	..1911	08.12.1937
175.	Kopecký	Josef	..1889	28.09.1938
176.	Kopecký	Josef	..1884	28.09.1938
177.	Kopřiva	Antonín	..1908	29.10.1938
178.	Korn	Leopold	..1895	..1941
179.	Kosatík	Josef	..1883	10.03.1939
180.	Kostolník	Ondruš Štefan	..1912	..1945
181.	Kotačka	Vasil	..1899	27.10.1938
182.	Kotík	Bedřich	..1890	..1942
183.	Kotin	Bedřich		..1942
184.	Koudelka	Jindřich	..1886	04.11.1938
185.	Koval	Josef	..1899	..1938
186.	Kratochvíl	Bohumil	..1896	03.06.1938
187.	Kratochvíl	Jan	..1896	..1919
188.	Kratochvílová	Anelie	..1922	..1941
189.	Krause	František	..1889	15.04.1938
190.	Krejčí	Vladimír	..1898	26.12.1937
191.	Krič	Petr	..1902	03.09.1937
192.	Kropp	Josef	..1897	22.10.1937
193.	Kroul	Josef	..1889	29.05.1938
194.	Krtíl	Josef	..1894	28.09.1938
195.	Krtíl	Ivan	..1906	28.09.1938

196.				
	Krtil	Josef	..1905	22.07.1938
197.				
	Krutij	Georgij	..1898	..1938
198.				
	Křivánek	Josef	..1906	28.09.1938
199.				
	Kříž	Stanislav	..1886	..1941
200.				
	Kučera	Antonín	..1894	..1938
201.				
	Kučera	Boris	..1902	26.02.1938
202.				
	Kučera	Josef	..1904	27.10.1938
203.				
	Kučera	Adolf	..1908	27.10.1938
204.				
	Kučera	Vladimír	..1893	28.09.1938
205.				
	Kučera	Jaroslav	..1903	28.09.1938
206.				
	Kučera	Alexandr		..1941
207.				
	Kun	Josef	..1911	27.10.1938
208.				
	Kusák	František	..1896	10.09.1938
209.				
	Lada	Josef	..1897	..1941
210.				
	Lats	Bernhard	..1892	12.11.1936
211.				
	Lauda	Václav	..1897	07.04.1938
212.				
	Ledvinka	Vladimír	..1879	28.09.1938
213.				
	Ledvinka	Josef	..1909	28.09.1938
214.				
	Levák	Antonín	..1885	..1941
215.				
	Liška	Michal	..1885	29.03.1938
216.				
	Lobkovic	Vilém	..1893	05.02.1938
217.				
	Loewi-Ferrencová	Adelaida	..1899	..1938
218.				
	Loziňská-Bykova	Hana	..1899	04.11.1937
219.	Lulák	Emanuel	..1869	28.09.1938

220.				
	Lulák	Josef	..1897	28.09.1938
221.				
	Macek	Vladimír	..1905	16.09.1942
222.				
	Macháček	Marián	..1887	..1941
223.				
	Makarov	Alexander	..1897	04.11.1938
224.				
	Malíček	Antonín	..1893	19.10.1938
225.				
	Malý	Jaroslav	..1909	28.09.1938
226.				
	Malý	Václav	..1896	01.11.1938
227.				
	Malyborský	Karel	..1886	..1938
228.				
	Malyborský	František	..1910	..1938
229.				
	Malyborský	Antonín	..1884	..1938
230.				
	Malyborský	Teodor	..1884	..1938
231.				
	Mareček	Jan	..1897	..1941
232.				
	Marek	Josef	..1889	..1941
233.				
	Marinkovič	Nebojsa	..1898	09.08.1938
234.				
	Marx	Josef	..1891	..1938
235.				
	Mašek	Josef	..1894	16.06.1938
236.				
	Mašek	Konstantin	..1883	29.05.1938
237.				
	Matal	Ivan	..1893	08.10.1938
238.				
	Matonov	Jaroslav	..1896	20.10.1938
239.				
	Matula	František	..1892	02.09.1938
240.				
	Matušek	Ivan	..1892	..1941
241.				
	Matušík	Josef	..1922	..1942
242.				
	Meinelt	Anton	..1894	07.04.1938
243.	Mičan	Josef	..1895	19.02.1938

244.				
	Micháček	Ondřej	..1884	20.02.1939
245.				
	Mikson	Vojtěch	..1889	27.02.1921
246.				
	Mol	Václav	..1886	28.09.1938
247.				
	Morava	Jan	..1886	..1941
248.				
	Mudrák	František	..1895	..1938
249.				
	Müller	Oskar	..1878	09.08.1938
250.				
	Münich	Rudolf	..1902	..1937
251.				
	Musil	Josef	..1894	14.11.1937
252.				
	Nagy	Štefan	..1895	
253.				
	Náhlík	Josef	..1899	..1941
254.				
	Nejedlý	Vladislav	23.03.1883	10.06.1942
255.				
	Nekovář	Alexej	..1896	04.11.1938
256.				
	Neumann	Franz	..1891	07.03.1939
257.				
	Nováček	Konstantin	..1890	..1941
258.				
	Novák	Vladimír	..1898	28.09.1938
259.				
	Novák	Ludvík	..1912	..1941
260.				
	Novák	Osip	..1890	08.09.1937
261.				
	Novák	Antonín	..1897	28.09.1938
262.				
	Novák	Maxmilián	..1909	..1938
263.				
	Novák	Josef	..1897	28.09.1938
264.				
	Novotný	František	..1896	28.09.1938
265.				
	Novotný	Tadeáš	..1912	..1941
266.				
	Novotný	Jerofej	..1900	25.11.1937
267.	Novotný	Karl	..1896	07.04.1938

268.	Nýdl	Ivan	..1904	27.10.1938
269.	Nýdl	Štěpán	..1914	27.10.1938
270.	Nykl	Maxmilián	..1897	10.10.1938
271.	Odehnal	František	..1892	..1938
272.	Oravec	Václav	..1886	07.08.1937
273.	Ort	Václav	..1889	11.04.1938
274.	Pálka	Stanislav	..1881	..1941
275.	Pánčík	Michal	..1895	27.09.1937
276.	Pánek	Vavřinec	..1888	27.10.1938
277.	Pardus	František	..1894	..1938
278.	Paul	Hermann	..1889	07.04.1938
279.	Paušner	Michal	..1892	13.08.1937
280.	Pavelka	Ambrož	..1910	..1941
281.	Pavlas	Antonín	..1895	01.11.1937
282.	Pazourek	Adolf	..1904	13.02.1938
283.	Pekárek	Josef	..1896	10.08.1938
284.	Percel	Robert	..1897	10.06.1938
285.	Pertl	Václav	..1910	28.09.1938
286.	Pešek	Jan	..1881	..1941
287.	Peterec	Vladislav	..1881	27.08.1937
288.	Peterle	František	..1895	25.03.1938
289.	Petras	Vladislav	..1892	13.08.1938
290.	Petrovský	Josef	..1896	01.11.1937
291.	Petruk	Ignác	..1898	13.08.1938

292.	Petrulec	Adolf	..1893	..1938
293.	Pik	Ivan	..1890	..1941
294.	Pilař	Václav	..1887	27.05.1930
295.	Pilař	Vladimír	..1905	28.09.1938
296.	Pillich	Vladimír	..1903	15.02.1938
297.	Píša	Johan	..1881	13.08.1938
298.	Piško	Antonín	..1895	13.04.1938
299.	Pišl	Václav	..1896	28.09.1938
300.	Pohorský	Josef		08.05.1938
301.	Pohořelý	Eduard	..1880	19.11.1937
302.	Pokorný	Václav	..1897	28.09.1938
303.	Pokorný	Josef	..1909	28.09.1938
304.	Pokorný	Pavel	..1877	28.09.1938
305.	Polák	Viktor	..1896	08.01.1938
306.	Poprava	Evžen	..1914	..1941
307.	Potempa	Jozef	..1895	19.03.1938
308.	Prachař	Leopold	..1878	..1941
309.	Preisser	Bertold	..1902	03.06.1938
310.	Prich	Rudolf	..1881	..1941
311.	Procházka	Boris	..1908	16.08.1937
312.	Procházka	Jaroslav	..1909	28.09.1938
313.	Procházka	Štěpán	..1915	..1938
314.	Procházka	Josef	..1897	28.09.1938
315.	Procházka	František	..1894	..1938

316.	Procházka	Ludvík	..1892	28.12.1937
317.	Procházka	Václav	..1915	09.02.1938
318.	Procházka	Josef	..1905	28.09.1938
319.	Prokop	Josef	..1900	..1941
320.	Prokop	Stanislav	..1913	14.01.1938
321.	Příkryl	Jaroslav	..1890	14.04.1938
322.	Pšenička	Vladimír	..1884	28.09.1938
323.	Ptáček	Stanislav	..1898	..1941
324.	Punčochář	Jan	..1875	25.09.1938
325.	Raab	Jiří	..1889	
326.	Radecký	Fedor	..1877	06.09.1938
327.	Rajm	Václav	..1891	28.09.1938
328.	Rastica	Julius	..1875	.06.1938
329.	Reák	Ivan	..1888	..1938
330.	Reichelt	Wilhelm	..1889	16.11.1937
331.	Remeš	Jan	..1890	20.11.1938
332.	Rod	Antonín	..1899	30.09.1922
333.	Rohlena	František	..1895	21.08.1925
334.	Roscher	Franz	..1903	28.05.1938
335.	Roscher	Hugo	..1882	28.01.1938
336.	Roštejnský	Evžen	..1899	15.09.1937
337.	Rožek	Boleslav	..1913	..1941
338.	Rybka	Antonín	..1894	..1941
339.	Ryška	Alexandr	..1896	26.08.1937

340.	Řepka	Antonín	..1899	..1941
341.	Řezník	Adam	..1901	..1941
342.	Salaj	Pavel	..1894	16.10.1938
343.	Salát	Ondřej	..1896	05.06.1938
344.	Sedlák	Julius	..1895	19.02.1938
345.	Sekera	Ivan	..1895	03.10.1938
346.	Semrád	Stanislav	..1893	19.03.1938
347.	Serkal	Boris	..1906	04.12.1937
348.	Seřínek	Mikuláš	..1902	28.09.1938
349.	Scheffel	Rudolf	..1910	07.04.1938
350.	Scheidler	Otto	..1874	
351.	Schiller	Ivan	..1886	03.11.1937
352.	Schmidt	Karl	14.08.1887	28.05.1938
353.	Schüchel	Rudolf	..1899	03.11.1937
354.	Schulz	Václav	..1893	28.09.1938
355.	Schulz-Reinisch	Robert	..1907	28.09.1938
356.	Skařík	Václav(Miloslav)	..1909	28.09.1938
357.	Skařík	Jan	..1883	28.09.1938
358.	Sklenář	Karel	..1890	19.10.1938
359.	Skříjevský	Karel	..1876	08.10.1937
360.	Slavík	Emanuel	..1892	..1941
361.	Slíva	Stanislav	..1893	..1941
362.	Slíva	Eduard-Andrej	..1889	..1941
363.	Slíva	Štěpán	..1908	..1938

364.				
	Slíva	Martin	..1890	..1938
365.				
	Slíva	Jan	..1900	..1941
366.				
	Slíva	František	..1890	..1941
367.				
	Soukup	Otto	..1901	..1941
368.				
	Soukup	Josef	..1896	..1938
369.				
	Spada	Antonín	..1903	28.09.1938
370.				
	Sršeň	František		..1932
371.				
	Stern	Georg	..1892	13.08.1938
372.				
	Stratil	Viktor	..1892	31.08.1933
373.				
	Streitenberg	Horst	..1902	..1941
374.				
	Suk	Antonín	..1883	27.10.1938
375.				
	Süsmilch	Vladimír	..1894	08.03.1938
376.				
	Svačina	Josef	..1890	..1938
377.				
	Svoboda	Jan	..1886	15.08.1938
378.				
	Svoboda	Václav	..1903	..1941
379.				
	Sýkora	Julian	..1908	20.06.1938
380.				
	Šafránek	František	..1901	..1938
381.				
	Šapiro	Jindřich	..1907	04.12.1937
382.				
	Šik	Mikuláš		..1940
383.				
	Šimáček	Ferdinand	..1892	23.06.1938
384.				
	Šimon	Josef	..1890	24.10.1938
385.				
	Šimro	Martin	01.05.1900	25.09.1938
386.				
	Šipl	Václav	..1899	28.09.1938
387.	Škuta	Artur	..1902	05.01.1938

388.	Šmerda	František	..1887	17.02.1938
389.	Šnidl	Josef	..1893	28.09.1938
390.	Šok-Borecký	Gustav	..1897	14.09.1937
391.	Štengl	Jan	..1884	29.09.1938
392.	Šťastný	František	..1884	28.09.1938
393.	Štec	Vasil	..1910	
394.	Štěp	Alois	..1899	28.09.1938
395.	Štěp	Václav	..1893	28.09.1938
396.	Štěp	Josef	..1888	28.09.1938
397.	Štěpánek	Antonín	..1895	31.01.1942
398.	Štěpánek	František	..1894	04.06.1938
399.	Šurman	Robert	..1908	22.11.1938
400.	Švadlenka	Teodor	..1893	09.11.1937
401.	Švarcová	Barbora	..1890	06.08.1941
402.	Tejkal	Josef	..1880	28.09.1938
403.	Těmišenko	Juraj	..1920	..1945
404.	Tesař	Jan	..1897	13.08.1938
405.	Thümmeler	Karel	..1893	28.12.1937
406.	Tichý	Josef	..1896	28.09.1938
407.	Tichý	Jaroslav	..1910	28.09.1938
408.	Titiner	Mojžíš	..1902	07.04.1938
409.	Tokáč	Matěj	..1894	07.06.1938
410.	Toman	Vladimír	..1901	28.09.1938
411.	Toman	Štěpán	..1895	28.09.1938

412.	Toman	František	..1897	28.09.1938
413.	Tomasík	František	..1890	..1938
414.	Tomáš	Josef	..1892	28.05.1938
415.	Toniševský			..1932
416.	Toušek	Josef	..1895	..1938
417.	Toužimský	Antonín	..1895	14.06.1938
418.	Trávníček	Ivan	..1898	27.10.1938
419.	Tumak	Vasil	..1904	04.10.1937
420.	Urban	Ivan	..1890	27.10.1938
421.	Urban	Antonín	15.10.1906	07.06.1938
422.	Urban	Adam	..1877	..1941
423.	Uvíra	Rudolf	..1897	29.05.1938
424.	Vachek	Ivan	..1880	..1938
425.	Vajgel	Adolf	..1893	..1941
426.	Valenta	Jan	..1889	01.11.1937
427.	Valchar	František	..1890	20.06.1938
428.	Valij	Josef	..1894	13.01.1938
429.	Vanhrovský	Vilém	..1895	28.09.1938
430.	Varchač	Ivan	..1886	..1937
431.	Vašata	Karel	..1888	14.06.1939
432.	Vavera	Harry	..1895	10.12.1937
433.	Vavrouš	Bedřich	..1886	29.01.1938
434.	Vavřín	Alexandr	..1893	01.11.1937
435.	Vavřín	František		..1932

436.				
	Veber	Karel	..1896	08.11.1937
437.				
	Veselov	František	..1896	21.04.1938
438.				
	Veselý	Leo	..1897	..1938
439.				
	Vilášek	Wilhelm	..1894	26.03.1938
440.				
	Vít	František	..1894	25.11.1937
441.				
	Vítek	Alexandr	..1909	..1941
442.				
	Vítek	František	..1895	..1937
443.				
	Vlasák	Václav	..1900	28.09.1938
444.				
	Vogel	Alexander	..1888	16.11.1937
445.				
	Vojtášek	Stanislav	..1912	..1941
446.				
	Volf	Jan		..1919
447.				
	Volný	Ondřej	..1893	16.02.1938
448.				
	Vytrval	Stanislav	..1913	..1941
449.				
	Walter	Josef	..1926	..1945
450.				
	Weidel	Rudolf	..1901	..1945
451.				
	Weinfurter	Oldřich	..1906	04.10.1938
452.				
	Wek	Josef	..1893	07.04.1938
453.				
	Werner	Wenzel	..1887	24.11.1937
454.				
	Wolf	Leopold	..1889	09.08.1938
455.				
	Wolf	Václav	..1885	..1938
456.				
	Zahálka	František	..1894	22.03.1939
457.				
	Zahradník	Konstantin	..1910	20.04.1938
458.				
	Zajíc	Josef	..1904	..1941
459.	Zajíček	Jaroslav	..1909	29.09.1938

460.	Zářecký	Josef	..1897	28.09.1938
461.	Zbuzek	Jaroslav	..1889	02.10.1938
462.	Zedník	Antonín	..1899	13.02.1938
463.	Zeigars	Rudolf	..1891	..1942
464.	Zelinský	Jan	..1896	20.05.1938
465.	Zeman	Josef	..1895	28.09.1938
466.	Zeman	Adolf	..1883	23.12.1937
467.	Zeman	Andreas	..1881	23.10.1937
468.	Zich	Josef	..1900	..1941
469.	Zikmund	Albert	..1886	25.04.1938
470.	Zikmund	Josef	..1902	28.09.1938
471.	Zof	Václav	..1889	20.06.1937
472.	Zonnberger	Ferdinand	..1924	..1945
473.	Zubranský	Antonín	..1897	..1938
474.	Žák	Jan	..1912	..1941
475.	Žalman	Jan	..1897	23.10.1938
476.	Žďárský	Václav	..1887	11.01.1938

Pramen: Elektronická databáze *České stopy v Gulagu*, vzniklá v souvislosti s řešením projektu GA ČR č. 409/04/0779 a uložená ve Slezském zemském muzeu v Opavě

Seznam obětí katyňských zločinů

Důstojníci polského vojska pochovaní v Katyni

1. Ahtelik Paweł, poručík v záloze, 15. VI. 1922 Rachowice u Gliwic, učitel obecné školy v Ruptawě (o. Rybnik), 4. pluk podhalanských střelců Těšín
2. Bartela Władysław, kapitán, 2. VI. 1896 Kęty, voják z povolání, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
3. Bicz Aleksander Józef, poručík v záloze, 27. II. 1909 Krakov, ředitel obecné školy Śladków Duży (o. Stopnik), 4. pluk podhalanských střelců Těšín
4. Blacha Wilhelm, podporučík v záloze, 30. IX. 1910 Karviná-Ráj, ředitel školy v Bohumíně
5. Brachaczek Rudolf, kapitán v záloze, 1. IV. 1895 Staré Město u Těšína, bankovní úředník v Katovicích
6. Bubik Witold, poručík v záloze, 12. VII. 1908 Zebrzydowice Dolne, důlní úředník Karviné
7. Bulicz Włodzimierz Ignacy, podporučík v záloze, 19. V. 1907 Krakov, učitel obecné školy v Ligotě (o. Lubliniec), 4. pluk podhalanských střelců Těšín
8. Burzyk Sylwester, podporučík v záloze, 20. X. 1899 Karviná, důlní úředník v Rybniku, zemřel 17. I. 1940 v táboře v Kozelsku
9. Czarnecki Czesław, poručík v záloze, 30. VI. 1894 Hranice na Moravě, bankovní úředník
10. Dobija Michał, podporučík v záloze, 27. I. 1904, Rybarzowice (o. Żywiec), absolvent střední zemědělské školy, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
11. Dyba Roman Alojzy, podporučík v záloze, 5. XII. 1908 Svibice, majitel zámečnické dílny v Těšíně
12. Dzwonek Adolf, podporučík v záloze, 6. XII. 1906 Moravská Ostrava, učitel obecné školy v Pińsku
13. Farny Alfred Bernard, kapitán, 30. III. 1894 Těrlicko, voják z povolání, 3. pluk podhalanských střelců Bielsko
14. Filipek Jan, kapitán ve výslužbě, 7. IX. 1888 Svibice, inspektor pracovních oddílů mládeže
15. Filipowski Józef Antoni, poručík v záloze, 13. IV. 1898 Ostrava-Michálkovice, učitel obecné školy v Czechovicích
16. Fitzke Jan Józef, podporučík v záloze, 20. I. 1909 Gdów (voj. krakovské), antropolog, kustod Muzea Volyňské země v Łucku, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
17. Fizek Karol, podporučík v záloze, 2. VI. 1912 Landek (voj. Slezské), učitel gymnázia v Těšíně
18. Fucik Wiktor Jan, kapitán v záloze, 30. X. 1890 Velké Grylovice na Moravě [neurčeno], lesní inženýr, vedoucí pily a dílen ve Vilniusu
19. Galas Antoni, podporučík v záloze, 13. I. 1915 Koryczany (o. Olkusz), technik-mechanik v Koryczanech, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
20. Gałuszka Alojzy, poručík v záloze, 5. VIII. 1892 Stonava, ředitel obecné školy v Brenně

21. Gołąb Tadesz Franciszek, poručík, 9. VII. 1915 Břeclav, voják z povolání, 78. pěší pluk Baranowicze
22. Gołębski Antoni, podporučík v záloze, 20. V. 1890 Piotrków Trybunalski, lékař, pobočník nemocnice v Těšíně
23. Greczyn Stefan Tadeusz, 8 V 1902 Lwów, dopravní inženýr, referent vodohospodářské správy v Těšíně
24. Grodecki Jan Ludwik, podporučík v záloze, 17. V. 1910 Głogów (o. Rzeszów), inženýr, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
25. Guzdek Józef, podporučík v záloze, 2. III. 1908 Dziedzice, technik, učitel ve škole přípravy na povolání v Rybniku, bojoval 1. září 1939 u Bohumína
26. Halama Rudolf, aspirant v záloze, 29. VI. Svibice, ředitel Družstevní banky v Těšíně a Komunální spořitelny v Třinci
27. Hemmerling Emil Marian, podporučík v záloze, 30. VI. 1904 Krakov, soudce Okresního soudu v Krzeszowicích u Krakova, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
28. Chromik Walerian Ernest, podporučík v záloze, 14. XII. 1907 Doubrava, lesní inženýr v Lipowé (o. Żywiec)
29. Jagosz Alojzy Jan, podporučík v záloze, 6. XI. 1910 Těšín, učitel obecné školy v Koniakowě, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
30. Jakubowski Józef Władysław, podporučík v záloze, PhDr., 22. I. 1901 Jasenie u Bilska, ředitel gymnázia A. Asnyka v Novém Bohumíně
31. Janik Antoni Józef, podporučík v záloze, 14. VI. 1892 Vendryně, ředitel obecné školy v Rybniku
32. Jarończyk Henryk Ludwik, poručík v záloze, 22. VII. 1895 Chomranice (o. Nowy Sącz), učitel obecné školy v Těšíně, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
33. Jarosz Sylwester, kapitán, 16. XII. 1896 Doubrava, voják z povolání, učitel na důstojnické škole Sboru ochrany pohraničí na Volyni
34. Joch Antoni, poručík v záloze, 28. VII. 1891 Olšany (o. Šumperk), učitel na učitelském semináři v Tarnopolu
35. Kabarowski Włodzimierz Emil, podporučík v záloze, 14. II. 1913 Limanowa, úředník Okresního soudu v Jablunkově
36. Kabiesz Ferdynand, podporučík v záloze, 30. IV. 1899 Karviná, úředník Skarbofermu v Chorzowě
37. Kiszka Jan, poručík v záloze, 24. XI. 1888 Dolní Suchá, učitel obecné školy v Jasienici u Bilska
38. Klimczyk Antoni, podporučík v záloze, 16. VII. 1907 Wieliczka, učitel, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
39. Kohótek Józef, poručík, 23. VII. 1898 Lazy, voják z povolání, prapor Sboru ochrany pohraničí „Iwieniec“
40. Kosmala Waclaw, podporučík v záloze, 21. IX. 1909 Starý Dvůr u Domažlic, učitel ve Wszechświętech (o. Opatów)
41. Kowalski Jan, podporučík v záloze, 8. IV. 1912 Konská, učitel obecné školy v Hažlachu
42. Król Fryderyk Dominik, kapitán v záloze, 6. III. 1895 Dětmárovice, ředitel školy ve Strumieni

43. Krzemiński Józef, poručík, 16. III. 1898 Swojczany (o. Miechów), voják z povolání, bojoval 1. září 1939 na Záolzí
44. Kulisz Karol, podporučík v záloze, 14. VII. 1900 Żyrardów, ředitel obecné školy w Chocięnczykach (o. Wilejka), rodina žije v Těšíně
45. Luranc Franciszek, podporučík v záloze, 8. X. 1909 Osiek (o. Bielsko-Biała), bydlel a pracoval v Chorzowie, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
46. Maciałowicz Kazimierz Piotr, kapitán, 24. II. 1910 Częstochowa, voják z povolání, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
47. Malejka Leon, poručík v záloze, 23. X. 1897 Věřňovice, úředník spediční firmy v Gdyni
48. Marmużniak Stanisław, podporučík v záloze, 12. IV. 1906 Kleczany u Gorlic, učitel na gymnáziu a obchodní škole v Krakově, 4. pluk podhalanských střelců
49. Mazak Paweł Jerzy, podporučík v záloze, 10. I. 1904 Tarnopol, vystudoval chemii na technice ve Lvově, Čech
50. Milewski Wojciech, podporučík v záloze, 4. I. 1913 Milówka (o. Żywiec), vystudoval vysokou obchodní školu v Krakově, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
51. Młynarczyk Franciszek, major, 20. V. 1894 Stara Wieś u Limanowé, voják z povolání, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
52. Molda Mieczysław Ferdynand, podporučík v záloze, 24. XII. 1904 Osvětim, zmocněnec Hahnovy továrny v Bohumíně
53. Morawiec Leon, podporučík v záloze, 13. II. 1905 Trzebinia (o. Chrzanów), učitel obecné školy v Jedłowniku u Bílska, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
54. Moroz Mirosław, poručík v záloze, 15. II. 1893 Tarnobrzeg, učitel gymnázia ve Wadowicích, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
55. Motłoch Eugeniusz, podporučík v záloze, 3. X. 1912 Zebrzydowice, učitel obecné školy v Brzezinach Śląskich, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
56. Motyka Paweł, podporučík v záloze, 15. II. 1913 Kojkovice, finanční úředník v Těšíně, 4. pluk podhalanských střelců
57. Niemiec Henryk Marian, major, 23. VI. 1898 Horní Suchá, voják z povolání, 45. pěší pluk v Rovném na Volyni
58. Nikiel Michał, podporučík v záloze, 23. IX. 1908, učitel obecné školy v Radosticích (o. Pszczyna), 4. pluk podhalanských střelců Těšín
59. Pająk Józef, poručík v záloze, 15. II. 1903 Brzeźce u Pszczyny, ředitel obecné školy v Pszczyně, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
60. Pelar Jan, podporučík v záloze, 1. V. 1912 Skočov, učitel, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
61. Perczyński Antoni, podporučík v záloze, 25. VIII. 1907 Raclawice, učitel obecných škol v okrese Pszczyna, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
62. Pichler Franciszek, kapitán ve výslužbě, 20. I. 1893 Břeclav, voják z povolání, kádrová záloha Okruhu V. sboru Krakov
63. Pończa Jan, poručík v záloze, 29. III. 1897 Těrlicko, bližší údaje nezjištěny, 47. pěší pluk

64. Probst Józef Ernest, podporučík v záloze, 13. XII. 1910 Těšín, vystudoval techniku ve Lvově, úředník v Těšíně
65. Pustówka Józef, poručík v záloze, 6. VI. 1898 Těšín, učitel obecné školy v Łaziskach Średnich, kádrová záloha Okruhu V. sboru Krakov
66. Pyszko Jan, major ve výslužbě, 3. V. 1981 Mosty u Jablunkova, voják z povolání, kádrová záloha Okruhu I. sboru Varšava
67. Ramsza Jan Paweł, podporučík v záloze, 23. XII. 1912 Návší, učitel gymnázia v Lidě, 77. pěší pluk Lida
68. Rduch Franciszek, podporučík v záloze, 15. X. 1909 Świerklany Dolne u Rybniku, učitel obecné školy v Popielówce u Rybniku, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
69. Rek Franciszek, podporučík v záloze, 24. IX. 1904 Petrovice, absolvent vyšší průmyslové školy v Bielsku, bydlel v Pruchné, Letecká základna č. 1 Varšava
70. Rieger Andrzej, podporučík v záloze, JUDr., 1. XI. 1906 Ostrava-Vítkovice, vedoucí osobního odd. gen. řed. Hornicko-hutnické a.s. Karviná-Třinec v Těšíně
71. Roganowicz Stanisław Mieczysław, poručík v záloze, 28. XI. 1902 Hliboke na Bukovině, původně učitel, velitel komisařství Pohraniční stráže v Orlové
72. Santarius Karol, poručík v záloze, 24. VIII. 1899 Lazy, vedoucí pobočky spořitelny a půjčovny ve Skočově, 3. pluk podhalanských střelců Bielsko
73. Schanzer Maks, podporučík v záloze, 12. III. 1894 Nowa Wieś (o. Bielsko), vystudoval exportní akademii ve Vídni, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
74. Skowroński Wincenty, podporučík v záloze, 15. IV. 1908 Mława, náčelník železniční stanice PKP v Těšíně, 23. pěší pluk Włodzimierz Wołyński
75. Stępkowicz Władysław Antoni, podplukovník, 29. III. 1893 Gorlice, voják z povolání, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
76. Stoch Edward Marcin, podporučík v záloze, 3. VI. 1914 Siekierzyn (o. Limanowa), právník, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
77. Sykora Kamil Rafał, kapitán, 9. VI. 1892 Pétikostelí (Pécs) v Maďarsku, voják z povolání, 43. pěší pluk Dubno, Čech
78. Szejka Józef Antoni, podporučík v záloze, 12. X. 1911 Rzeszyce (o. Gliwice), poštovní úředník v Czerwionce, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
79. Szewczyk Jan, kapitán, 20. VIII. 1897 Miłkowa (o. Nowy Sącz), voják z povolání, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
80. Szymański Józef, podporučík v záloze, 1. II. 1905 Wielkie Hajduki, učitel v Bieruhtowech ve Slezsku, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
81. Szymański Ludwik, kapitán domobrany, MUDr., 19. VI. 1887 Rajcza (o. Żywiec), lékař v Rajczy, rodina v Třinci
82. Śliwka Karol, podporučík v záloze, 17. IX. 1912 Koniaków, žil též v Nýdku a Bystřici, technik v Těšíně a Chorzově, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
83. Tyszka Henryk, podporučík v záloze, 1905 (1907, 1914), další údaje nezjištěny, 4. pluk podhalanských střelců Těšín

84. Urbańczyk Erwin, poručík domobran, JUDr., 14. XII. 1897 Rychvald, právník, bydlel a pracoval v Katovicích
85. Wawrzyczny Józef, podporučík v záloze, 22. VII. 1912 Gołkowice (o. Rybnik), student práv, soudní tajemník, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
86. Wdówka Józef, podporučík v záloze, 30. X. 1906 Vendryně, učitel obecné školy ve Skočově, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
87. Wiecheć Karol, podporučík v záloze, 14. XII. 1912 Zamarsk (o. Těšín), technik na gen. řed. a. s. Godula v Katovicích, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
88. Wilczyński Henryk Feliks, podporučík v záloze, 21. V. 1910 Slezská Ostrava, magistr historie, učitel gymnázia a pracovník vojvodských odborových svazů v Katovicích
89. Wiśełka Paweł, podporučík v záloze, 1. IV. 1914 Godziszów (voj. slezské), absolvent obchodní školy, úředník v Katovicích, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
90. Wiśniowski Alfred Paweł, 19. VI. 1912 (místo nezjištěno), magistr chemie, bojoval v 21. divizi horské pěchoty 1. září 1939 u Bohumína
91. Witosza Ludwik Szymon, podporučík v záloze, 19. VII. 1907 Suszec (o. Pszczyna), učitel obecné školy v Rówieni u Żor, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
92. Wojakowski Zenon Baltazar, podporučík v záloze, 6. I. 1906 Lvov, matematik, učitel na gymnáziu v Orlové, 12. pěší divize Tarnopol
93. Wolf Emilian Józef, poručík v záloze, 4. VII. 1898 Gródek Jagielloński, učitel, hutní úředník v Katovicích, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
94. Zahraj Teodor, podporučík v záloze, 9. XI. 1911 Kostkowice (o. Těšín), úředník v Těšíně, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
95. Zeman Rudolf, podporučík v záloze, 1. X. 1898 Bujaków (o. Biała), úředník státních skladů alkoholu v Krakově a Wodzisławi Śl., 4. pluk podhalanských střelců Těšín
96. Zwinczak Jan Rudolf, poručík v záloze, 1. IV. 1901 Krakov, učitel v Kępně, bydlel též v Těšíně, 60. pěší pluk Ostrów Wielkopolski
97. Żgoll Henryk Alojzy, podporučík v záloze, 22. IV. 1905 Gliwice, poštovní úředník v Rybniku, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
98. Życzyński Henryk Marian, podporučík v záloze, Prof. Dr., 2. VIII. 1890 Husiatyn, učitel gymnázia v Těšíně a prof. historie a literatury Katolické univerzity v Lublinu
99. Żyła Wilhelm, podporučík v záloze, 8. I. 1910 Horní Lutyně, magistr práv, ředitel Zemské hospodářské banky ve Varšavě, 23. pěší pluk Włodzimierz Wolyński

Důstojníci polského vojska pochovaní v Charkově

1. Adler Jakub Wit, podporučík v záloze, MUDr., 25. I. 1903 Moravská Ostrava, vystudoval Lékařskou fakultu UK v Praze, lékař v Polsku
2. Beseljak Alfons, podplukovník, 1. VI. 1895 Vysoké Mýto, voják z povolání, velitel školy pro důstojníky letectva v záloze v Sadkowě

3. Broda Karol, podporučík v záloze, 23. IX. 1907 Ogrodzona (o. Těšín), učitel obecné školy v Ustroni a Třinci, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
4. Budziński Jan, podporučík v záloze, MVDr., 11. V. 1905 Smodna (pow. Kosów), veterinární lékař v Darkově
5. Cegielski Jerzy Wojciech Faustyn, podplukovník ve výslužbě, 15. II. 1887 Poznaň, bankovní úředník v Těšíně
6. Dostal Adolf, podplukovník ve výslužbě, 30. XII. 1873 Praha, vystudoval Právnickou fakultu UK, důstojník týlové služby z povolání, Varšava
7. Faleński Paweł, podporučík v záloze, 1914, bližší údaje nezjištěny, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
8. Feber Leon, aspirant v záloze, 5. VI. 1917 Stonava, učitel obecné školy v Doubravě a Petřvaldě, absolvent důstojnické školy letectva č. 1 v Dęblinu
9. Franek Karol Błażej, podporučík v záloze, 30. I. 1909 Ropice, magistr práva, pracoval v Katovicích a bydlel v Ochabech
10. Gluza Paweł, podporučík v záloze, 1. XI. 1913 Ustroń, učitel, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
11. Głąb Rudolf, poručík v záloze, 10. I. 1903 Hranice na Moravě, inženýr z Krakova, vyškolen jako velitel dělostřelecké baterie
12. Hantke Gustaw Tadeusz Stanisław, podporučík v záloze, 17. XI. 1911 Petrohrad, inženýr chemik, ředitel koksovny Třineckých železáren
13. Holan Albert Teodor, kapitán, 28. III. 1898 Markłowice, voják z povolání, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
14. Janica Emil, podporučík v záloze, 15. I. 1909 Rudzica (o. Bielsko), právník, zástupce vedoucího okresního úřadu v Chorzowě, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
15. Kosiaty Jan Zygmunt, kapitán, 23. VI. 1901 Zbyszyce (o. Nowy Sącz), voják z povolání, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
16. Koźdoń Walter, podporučík v záloze, 19. VII. 1908 Vendryně, technik-mechanik v Těšíně, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
17. Król Władysław, podporučík v záloze, 15. VII. 1909 Dětmarovice, asistent Malopolského rolnického sdružení – Zkušební ústav Zagrobela (voj. tarnopolské)
18. Lasota Jan, kapitán, 14. VII. 1897 Třanovice, voják z povolání, velitel tělesné výchovy a vojenské přípravy v okrese Innowrocław
19. Lukas Marian Krzysztof, podporučík v záloze, 10. XII. 1912 Żydaczów u Lvova, technik, pracoval v Těšíně a v Třineckých železárnách
20. Marcinek Antoni Wiktor, podporučík v záloze, 2. IV. 1910 Těšín, studoval veterinární lékařství ve Varšavě, bydlel u rodiny v Těšíně
21. Markiel Józef, podporučík v záloze, JUDr., 8. X. 1907 Orlová, právník, soudce okresního soudu v Jablunkově
22. Mizera Stefan Michał, podporučík v záloze, 12. IX. 1906 Bielsko, technik, zástupce oblastního náčelníka pošt a telegrafu v Bielsku, 4. pluk podhalanských střelců Těšín

23. Molin Jan, podporučík v záloze, 16. XII. 1911 Dolní Žukov, učitel obecné školy v Michałkowicích v Polsku
24. Musiał Jan Karol, poručík v záloze, 22. X. 1899 Ostrava-Michálkovice, ředitel obecné školy v Suchowli (o. Sokółka).
25. Raabe Eugeniusz, poručík v záloze, 29. XII. 1900 Walentynów, obchodník, rodina v Těšíně
26. Rejski Witold, rotmistr jezdeckva ve výslužbě, 11. VII. 1889 Vilémov v Čechách, týlový důstojník z povolání, majitel statku Drzewica u Opoczna
27. Santarius Karol, major, MUDr., 3. XI. 1899 Poruba, absolvent Lékařské fakulty UJ v Krakově, vojenský lékař – primář chirurgického odd. 7. okružní nemocnice
28. Schmidt Leon, kapitán, 20. V. 1895 Karviná, voják z povolání, okresní velitelství záloh v Těšíně
29. Sołtysik Stanisław Józef, podporučík v záloze, MVDr., 8. V. 1907 Żmigród Nowy (o. Jasło), veterinární lékař v Rychvaldu
30. Szefer Tadeusz Mieczysław, podporučík v záloze, 31. III. 1914 Doubrava, student práva, pracovník námořního referátu Průmyslové a obchodní komory v Gdyni
31. Wöllersdorfer Adolf, podplukovník ve výslužbě, MUDr., 18. VI. 1885 Mosty u Českého Těšína, obecní lékař ve Skočově a Mostech u Českého Těšína
32. Zielina Paweł, kapitán v záloze, 25. X. 1891 Lyžbice, absolvent obchodní školy, novinář, vydavatel „Prawdy“ v Lodži

Príslušníci Policie Slezského vojvodství (PSV), Státní policie a Pohraniční stráže pochovaní v Medném u Tveru

1. Adamski Franciszek, strážník PSV, 1. IX. 1894 Kęczyce, Stanice Petrovice
2. Bajtek Franciszek, strážník PSV, 7. III. 1914 Bystřice, Stanice Poruba
3. Baranek Gustaw, strážník PSV, 1. IX. 1913 Dolní Bludovice, Stanice Kalety
4. Bargieł Romuald, komisař PSV, 7. II. 1898 Bytom, Komisařství Fryštát
5. Bednarz Alojzy, strážmistr PSV, 22. IV. 1895 Horní Lutyně, Stanice Lazy
6. Bettin Andrzej, strážník PSV, 7. IX. 1899, Stanice Mosty na Záolzí
7. Bezwiński Leopold, strážník PSV, 2. IX. 1911 Krakov, Stanice Šenov
8. Białas Stefan, strážník PSV, 7. XII. 1913 Chorzów, Komisařství Karviná
9. Biela Albert, strážník PSV, 20. IX. 1916 Czerwionka, Komisařství Karviná
10. Biland Jan, strážník PSV, 15. VI. 1911 Lazy, Komisařství Těšín
11. Błaszczyk Karol, strážník PSV, 10. VIII. 1898 Gotartowice, Stanice Dolní Lutyně
12. Bogaczyk Leon, nadstrážník PSV, 8. IV. 1922, Stanice Dětmarovice
13. Bonczek Józef, vrchní strážmistr PSV, 26. VIII. 1898 Pogórze, Pátrací oddělení Fryštát
14. Börner Rudolf, strážník PSV, 30. III. 1914 Darkov, Komisařství Petřvald
15. Brazda Antoni, strážník PSV, 31. V. 1916 Mosty u Jablunkova, Stanice Fryštát
16. Broda Andrzej, strážník PSV, 6. IX. 1912 Ropice, Stanice Godów
17. Brudny Jan, strážník PSV, 31. X. 1913 Nebory, Komisařství Ruda

18. Brzezina Augustyn, strážník PSV, 24. V. 1913 Lubliniec, Komisařství Nový Bohumín
19. Brzeźniak Edward, strážník PSV, 22. IV. 1918 Ujazd, Komisařství Fryštát
20. Brzozowski Józef, nadstrážník PSV, 20. VI. 1899 Płock, Komisařství Nový Bohumín
21. Budny Jan Klemens, nadstrážník PSV, 22. XI. Mikołów, Komisařství Nový Bohumín
22. Bula Alfons, strážník PSV, 2. VIII. 1913, Komisařství Karviná
23. Burdyna Bugusław, strážník PSV, 23. IX. 1899 Żabno, Stanice Skřečůň
24. Bury Roman, strážník PSV, 10. VII. 1910 Topol Wielkopolski, Stanice Bludovice
25. Buzek Jan, , 24. XI. 1913 Orlová, Komisařství Těšín
26. Byra Jan, strážník PSV, 12. V. 1911 Mosty u Jablunkova, Komisařství Nový Bohumín
27. Celary Michał, nadstrážník PSV, 19. IX. 1895 Miasteczko, Stanice Polská Morávka
28. Ciasnocha Józef, strážník PSV, 1915 Stonava, Komisařství Těšín
29. Cienciała Karol, strážník PSV, 11. VIII. 1914 Dolní Líštná, Stanice Dolní Domaslavice
30. Ciołek Michał Wacław, strážník PSV, 25. IX. 1912 Závada, Stanice Mosty u Jablunkova
31. Czapczyk Józef, strážník PSV, 20. I. 1901, Komisařství Fryštát
32. Czech Karol, vrchní strážmistr PSV, 3. II. 1896 Stary Sambor, Komisařství Orlová
33. Ćwięczek Jan, nadstrážník PSV, 16. I. 1894 Osiny, Stanice Rychvald
34. Dajka Alfred, strážník PSV, 11. XII. 1903, Komisařství Nový Bohumín
35. Delong Karol, nadstrážník PSV, 10. III. 1886 Stonava, Stanice Stonava
36. Długosz Ryszard, strážník PSV, 14. III. 1914 Siemianowice Śląskie, Stanice Šumbark
37. Dobrowolski Marian, strážník PSV, 11. VII. 1899, Pátrací oddělení Těšín
38. Dominik Karol, strážník PSV, 13. III. 1911 Lazy, Komisařství Západní Těšín
39. Domzół Edward, nadstrážník PSV, 13. IX. 1889 Janów, Komisařství Skřečůň
40. Drózd Piotr, strážník Státní policie, 25. VI. Praha, Stanice Mirec
41. Duda Aleksander, strážník PSV, 19. XII. 1913 Wesoła, Stanice Dolní Lutyně
42. Dudek Franciszek, strážník PSV, 14. VII. 1913 Kalety, Komisařství Karviná
43. Dudziński Maksymilian, strážník PSV, 10. VIII. 1912 Pawłów, Komisařství Těšín
44. Działach Hubert, strážník PSV, 5. X. 1907 Piekary Wielkie, PSV Zálezlí
45. Dziambor Teofil, strážník PSV, 14. XII. 1913 Ruda Śląska, Stanice Jablunkov
46. Dziuba Piotr, strážník PSV, 18. VI. 1898 Sławęcice, PSV okresu Fryštát
47. Dziwisz Maksymilian, nadstrážník PSV, 22. III. 1898 Czarny Las, Komisařství Třinec
48. Farnik Karol, nadstrážník PSV, 11. X. 1897 Stonava, Stanice Dolní Suchá
49. Filipek Jan, strážník PSV, 2. III. 1909 Skřečůň, Stanice Kończyce
50. Fołtyn Stefan, strážník PSV, 1915, Stanice Rychvald
51. Folwarczny Jan, strážmistr PSV, 12. I. 1890 Prostřední Suchá, Stanice Šenov
52. Folwarczyk Alojzy, strážník PSV, 12. X. 1911 Dolní Bludovice, Komisařství Fryštát
53. Formela Władysław, strážník PSV, 5. III. 1899 Podjazy, Stanice Hnojník
54. Francuz Franciszek, nadstrážník PSV, 23. I. 1896 Chybie, Komisařství Karviná
55. Fuhrman Wilhelm, strážník PSV, 27. III. 1912 Rydułtowy, Stanice Stonava
56. Gabzdyl Antoni, strážník Státní policie, 14. IV. 1904 Horní Marklovice, Státní policie ve vojvodství Polesie

57. Gajek Józef, strážník PSV, 17. III. 1913 Brzozowice, Stanice Lazy
58. Gałgonek Ludwik, vrchní strážmistr PSV, 14. VIII. 1899 Dolní Bludovice, Komisařství Nový Bohumín
59. Gandecki Stanisław Wojciech, strážník PSV, 12. IV. 1913 Mechnice, Komisařství Orlová
60. Garcorz Konrad, strážník PSV, 1913, Komisařství Petřvald
61. Gaszczyk Karol, civilní zřízenec PSV, 21. IX. 1908 Pruchna, Okresní velitelství Fryštát
62. Gburski Franciszek, strážník PSV, 18. VII. 1913 Essen, Komisařství Orlová
63. Gibaszek Adam, strážník PSV, 23. XII. 1896, Komisařství Karviná
64. Glajc Józef, strážník PSV, 16. III. 1913 Oldřichovice, Stanice Tarnowskie Góry
65. Gniełka Franciszek, strážmistr PSV, 22. VII. 1888 Hajduki Wielkie, Stanice Jablunkov
66. Gnizia Karol, nadstrážník PSV, 13. III. 1913 Repty Śląskie, Stanice Dětmarovice
67. Golasowski Alojzy, strážník PSV, 8. V. 1915 Dolní Marklovice, Stanice Mosty u Jablunkova
68. Gołąb Ignacy, nadstrážník PSV, 17. VI. 1890 Wadowice, Okresní velitelství Těšín
69. Gołąb Juliusz, nadstrážník PSV, 2. I. 1901 Ruda Śląska, Okresní velitelství Fryštát
70. Góral Franciszek, nadstrážník PSV, 3. XII. 1901 Mały Wysock, Stanice Poruba
71. Górecki Jan, strážník PSV, 30. X. 1900 Płock, PSV Záolzí
72. Grabowski Stanisław, strážmistr PSV, 20. III. 1891 Będzin, Okresní velitelství Těšín
73. Gramczewski Bolesław, strážník PSV, 1911, Jízdní oddíl Orlová
74. Greinert Wiktor, nadstrážník PSV, 13. XII. 1896 Katowice, Stanice Rychvald
75. Gulba Jan Franciszek, strážník PSV, 17. III. 1912 Piekary, Komisařství Nový Bohumín
76. Gurowski Józef, strážník PSV, 6. VIII. 1914 Berlin, Stanice Dolní Domaslavice
77. Guzy Augustyn, strážník PSV, 28. VII. 1917 Michałkowice, Jízdní oddíl Orlová
78. Gwózdź Leopold, strážník PSV, 27. X. 1914 Orlová, Komisařství Karviná
79. Halor Antoni, strážník PSV, 1916, Stanice Horní Lutyně
80. Herda Franciszek, nadstrážník PSV, 17. V. 1898 Hażlach, Komisařství Těšín
81. Hereda Ludwik, strážmistr PSV, 17. I. 1891 Kurów, Komisařství Fryštát
82. Herman Jan, strážník PSV, 18. IV. 1913 Żory, Komisařství Nový Bohumín
83. Hławiczka Adam, vrchní strážmistr Státní policie, 21. XI. Kojkovice, Okresní velitelství Kamionka Strumiłowa
84. Hoppek Engelbert, nadstrážník PSV, 4. VII. 1913 Łabędy, Pátrací oddělení Fryštát
85. Hornik Emanuel, strážník PSV, 24. III. 1901, Stanice Bohumín Město
86. Hudy Paweł, strážník PSV, 15. I. 1915 Szopienice, Jízdní oddíl Orlová
87. Chabiniok Paweł, nadstrážník PSV, 9. IX. 1893 Milíkov, Komisařství Zebrzydowice
88. Chrobok Fryderyk Józef, vrchní strážmistr PSV, 7. IV. 1892 Horní Suchá, Komisařství Skřečoš
89. Chwaliszewski Stanisław, nadstrážník PSV, 2. IX. 1899, Komisařství Nový Bohumín
90. Iwaszkiewicz Bolesław, strážník PSV, 1912, Stanice Jablunkov
91. Jamrozy Aleksander, nadstrážník PSV, 17. VII. 1894, Komisařství Nový Bohumín
92. Janik Wilhelm, strážník PSV, 13. I. 1913 Bohumín, Komisařství Chorzów
93. Janiszewski Stanisław, strážník PSV, 21. II. 1913 Závada, Stanice Dolní Lomná
94. Janocha Wiktor, strážník PSV, 14. XII. 1912 Mała Pluźnica, Stanice Polská Morávka

95. Jeleń Bolesław, nadstrážník PSV, 1912, Pátrací oddělení Fryštát
96. Jeznach Józef, nadstrážník PSV, 16. III. 1900, Komisařství Fryštát
97. Jędrecki (Jendrecki) Piotr, strážník PSV, 1. VIII. 1989 Biskupiec, PSV Záolzí
98. Juzof Karol, strážník PSV, 11. VIII. 1887, Komisařství Karviná
99. Kajstura Franciszek, strážník PSV, 1913, Stanice Komorní Lhotka
100. Kajzer Jan, strážník PSV, 17. II. 1915 Bystra, Komisařství Fryštát
101. Kaleta Jan, vrchní strážmistr PSV, 1. IV. 1906 Košařiska, Stanice Vojkovice
102. Kalina Arnold, strážník PSV, 16. X. 1912 Karviná, Pátrací oddělení Fryštát
103. Kałużny Jan, strážník PSV, 1. XII. 1899 Raszków, Komisařství Petřvald
104. Kamiński Jan, strážník PSV, 27. IX. 1912 Meľno, Stanice Jablunkov
105. Kanclerz Szczepan, strážník PSV, 25. XII. 1896 Baiłoszewin, Stanice Bohumín Město
106. Karolak Stanisław, strážník PSV, 13. IX. 1893, Komisařství Petřvald
107. Karpiński Roman, nadstrážník PSV, 9. VII. 1900, Komisařství Orlová
108. Kasza Leopold, nadstrážník PSV, 12. X. 1897 Boguszowice, Komisařství Orlová
109. Kawulok Jan, strážník PSV, 3. VI. 1912 Návší, Stanice Brenna
110. Kazanecki Alfons, nadstrážník PSV, 27. IX. 1893 Indura, Komisařství Nový Bohumín
111. Kempny Jarosław, strážník PSV, 2. II. 1912 Poruba, Stanice Rychvald
112. Kiczka Jakub, nadstrážník PSV, 25. VII. 1897 Brodzisław, Stanice Bystřice
113. Klais Karol, strážník PSV, 29. V. 1913 Louky, Stanice Rychvald
114. Klaja Franciszek, nadstrážník PSV, 25. XI. 1897 Těšín, Pátrací oddělení Chorzów
115. Kleiman Karol, vrchní strážmistr PSV, 4. VI. 1895, Komisařství Nový Bohumín
116. Klejczyk Antoni, strážmistr PSV, 8. VI. 1892 Marklowice Górne, Stanice Louky
117. Klimsza Jan, strážník PSV, 1911, Komisařství Těšín
118. Kluz Jan, strážník PSV, 6. XI. 1914 Hrádek, Komisařství Nový Bohumín
119. Kłoda Maksymilian, nadstrážník PSV, 10. VIII. 1897 Nogowczyce, Stanice Dolní Bludovice
120. Knauer Tomasz, vrchní strážmistr PSV, 20. XII. 1886 Bluszczów, Komisařství Těšín
121. Kocur Ferdynand, strážmistr PSV, 23. III. 1899 Bohumín, Komisařství Nový Bohumín
122. Koczur Stanisław Józef, nadstrážník PSV, 7. I. 1898 Kąty, Pátrací oddělení Fryštát
123. Koloń Jerzy, nadstrážník PSV, 8. IV. 1897 Kryry, Komisařství Fryštát
124. Kołatek Józef, strážmistr PSV, 23. VII. 1891 Karviná, Komisařství Karviná
125. Kołder Józef, nadstrážník PSV, 6. XII. 1895 Dolní Bludovice, Stanice Poruba
126. Kopyto Paweł, strážník PSV, 31. V. 1909 Jastrzębie Zdrój, Stanice Nový Bohumín
127. Kornas Teofil, vrchní strážmistr PSV, 10. XII. 1980 Darkov, Pátrací oddělení Fryštát
128. Korpok Piotr, nadstrážník PSV, 28. IV. 1896 Siemianowice, Komisařství Nový Bohumín
129. Korzec Antoni, nadstrážník PSV, 10. IV. 1897 Krasna, Stanice Lazy
130. Kośmider Rudolf, strážník PSV, 15. V. 1914 Bystřice, Stanice Rychvald
131. Kotas Wilhelm, strážník PSV, 9. XII. 1908 Orlová, Stanice Jastrzębie Dolne
132. Kowalczyk Franciszek, strážník PSV, 4. VI. 1915 Stanislavice, Komisařství Karviná
133. Kowalski Kazimierz, strážník PSV, 24. I. 1912 Świedziebna, Stanice Ropice
134. Kowalski Piotr, strážník PSV, 25. VI. 1900 Trzcínica, Stanice Jablunkov

135. Kożusznik Jan, strážmistr PSV, 27. IV. 1896 Bludovice, Stanice Ropice
136. König Jan, vrchní strážmistr PSV, 13. V. 1893 Jasienica, Stanice Stonava
137. Kremiec Edward, strážník PSV, 2. X. 1909 Darkov, Komisařství Těšín
138. Krotowski Jan, nadstrážník PSV, 28. II. 1901 Lubawa, Komisařství Fryštát
139. Krupa Bronisław, strážník PSV, 13. XII. 1896 Wierzchy, Stanice Jablunkov
140. Krzosak Alojzy, nadstrážník PSV, 14. II. 1897 Bieńkowice, Stanice Skřečoš
141. Kubaczka Jan, komisař PSV, 18. XII. 1897 Tyra, Komisařství Trinec
142. Kubala Jan, strážmistr PSV, 6. V. 1896 Hermanice, Stanice Mosty u Jablunkova
143. Kubeczka Karol, strážmistr PSV, 31. X. 1896 Karviná, Komisařství Karviná-Důl Jindřich
144. Kubiniec Józef, strážník PSV, nadstrážník PSV, 8. I. 1906 Velká Kraš, Pátrací oddělení Fryštát
145. Kuczaty Adolf, nadstrážník PSV, 8. V. 1886 Karviná, Stanice Vojkovice
146. Kupczak Piotr, nadstrážník PSV, 1. VIII. 1894 Raków, Stanice Stonava
147. Kupczyk Jan, strážník PSV, 24. XI. 1906 Mechnice, Komisařství Orlová
148. Kuś Paweł, strážmistr PSV, 15. VI. 1896, Komisařství Těšín
149. Kuśnierz Franciszek, strážník PSV, 27. VII. 1911 Lazy, Stanice Hnojník
150. Kwolek Ludwik, strážník PSV, 25. VIII. Darkov, Stanice Rychvald
151. Lach Józef, vrchní strážmistr PSV, 22. XI. 1897 Karviná, Pohraniční stanice Łagiewniki
152. Lankocz Wilhelm, strážník PSV, 5. V. 1913 Stonava, Komisařství Těšín
153. Leśnik Wiktor, nadstrážník PSV, 24. VII. 1914 Tychy, Stanice Čierne
154. Lisztwan Rudolf, strážník PSV, 11. III. 1911 Karviná, Stanice Bystřice
155. Lubos Stefan, strážník PSV, 7. III. 1913 Truszczyce, Stanice Bohumín Město
156. Łabudek Karol, strážmistr PSV, 15. I. 1895 Stonava, Okresní velitelství Fryštát
157. Łukaszewski Antoni, strážník PSV, 27. I. 1901 Warszawa, Stanice Šumbark
158. Macher Józef, strážník PSV, 23. II. 1913 Tarnowice Stare, Komisařství Nový Bohumín
159. Machnik Antoni, strážník PSV, 11. VI. 1913 Czyżowice, Stanice Darkov
160. Macoszek Franciszek, strážmistr PSV, 29. IX. 1893 Kanská, Komisařství Těšín
161. Macoszek Józef, vrchní strážmistr PSV, 24. X. 1890 Kanská, Stanice Bystřice
162. Macura Henryk, strážník PSV, 15. VII. 1904 Ráj, Stanice Horní Suchá
163. Macura Józef, strážník PSV, 1911, Stanice Lazy
164. Macura Karol, strážník PSV, 24. IX. 1913 Otrębów, Komisařství Karviná
165. Marosz Karol, strážník PSV, 1. X. 1914 Bystřice, Komisařství Nový Bohumín
166. Maruszczak Ernest, strážník PSV, 1912 Karviná, Komisařství Petřvald
167. Maryniok Rudolf, strážník PSV, 3. VI. 1911 Louky, Stanice Pszczyna
168. Mayer Franciszek, nadstrážník PSV, 7. IX. 1889 Weikersdorf, Komisařství Těšín
169. Menzyk Henryk, strážník PSV, 10. IX. 1915 Bottrop, Stanice Lazy
170. Michalewicz Stefan, nadstrážník PSV, 25. IX. 1887 Skalmierowice, Komisařství Nový Bohumín
171. Michalewicz Walerian, nadstrážník PSV, 15. XII. 1898 Wilejowo, Stanice Dolní Lutyně
172. Michałek Jan, strážník PSV, 12. VI. 1912 Návsí, Komisařství Orlová
173. Michnik Alojzy, vrchní strážmistr PSV, 6. XII. 1893 Bielowicko, Stanice Lazy
174. Miczek Leopold, strážník PSV, 25. X. 1916 Lyžbice, Stanice Pawłowice

175. Miczko Augustyn, nadstrážník PSV, 3. VII. 1896 Ściernin, Jízdní oddíl Orlová
176. Mierzwa Gerhard, strážník PSV, 24. IX. 1912 Chorzów, Komisařství Nový Bohumín
177. Mikuła Ernest, strážník PSV, 27. I. 1918 Stonava, Stanice Dětmarovice
178. Misala Franciszek, nadstrážník PSV, 28. IX. 1897 Rowień, Komisařství Nový Bohumín
179. Mitrenga Józef, strážník PSV, 19. III. 1914 Třinec, Komisařství Petřvald
180. Mitreğa Jan, vrchní strážmistr PSV, 13. XI. 1895 Bobrek, Stanice Oldřichovice
181. Mocek Ryszard, strážník PSV, 6. III. 1912 Czarna Huta, Stanice Svrčinovice
182. Morawiec Franciszek, nadstrážník PSV, 20. X. 1891 Czechowice, Stanice Doubrava
183. Mosz Jerzy, strážník PSV, 17. V. 1905 Królewska Huta, Jízdní oddíl Orlová
184. Motyka Józef, strážník PSV, 24. VII. 1915 Louky, Stanice Mistřovice
185. Mozolewski Ludwik, strážník PSV, 19. XII. 1917, Komisařství Petřvald
186. Mrózek Jan, strážník PSV, 28. II. 1915 Životice, Komisařství Petřvald
187. Napierała Ludwik, strážník PSV, 26. VIII. 1902 Těšín, Komisařství Těšín
188. Nawrat Józef, strážmistr PSV, 24. I. 1896 Těšín, Pátrací oddělení Fryštát
189. Nierostek Ludwik, strážník PSV, 14. X. 1910 Životice, Stanice Wisła Wielka
190. Niesławnik Paweł, strážník PSV, 1911, Komisařství Nový Bohumín
191. Nosek Tomasz, strážník PSV, 31. XI. 1906, Komisařství Orlová
192. Nowaczek Józef, vrchní strážmistr PSV, 24. VIII. 1888 Pudlov, Okresní velitelství Katowice
193. Nowak Adam, nadstrážník PSV, 9. VI. 1901 Sosnowiec, Stanice Dolní Lutyně
194. Oczadły Józef, vrchní strážmistr PSV, 25. VI. 1896 Louky, Stanice Louky
195. Olbrych Karol, strážmistr PSV, 25. I. 1893 Brzeznica, Komisařství Nový Bohumín
196. Olbrzymek Karol, strážník PSV, 26. XI. 1911 Fryštát, Stanice Horní Těrlicko
197. Opaska Stanisław, nadstrážník PSV, 11. X. 1901 Adamów, Pátrací oddělení Fryštát
198. Ostrowicz Mikołaj, strážník PSV, 25. X. 1901 Biernatice, Stanice Návší
199. Otrębski Edward, nadstrážník PSV, 6. V. 1910, PSV na Záołzí
200. Pak Józef, strážník PSV, 23. XI. 1911 Piaski Ligockie, Komisařství Nový Bohumín
201. Parzyk Franciszek, strážník PSV, 26. IX. 1915 Šumbark, II Komisařství Chorzów
202. Pastuszka Karol, vrchní strážmistr PSV, 1. IX. 1895 Haleńsko, Jízdní oddíl Orlová
203. Paszek Emil, nadstrážník PSV, 8. VIII. 1905 Bujaków, Komisařství Petřvald
204. Pauch Franciszek, nadstrážník PSV, 30. III. 1897 Sączków, Pátrací oddělení Fryštát
205. Pauch Stanisław, strážmistr PSV, 5. V. 1887 Sączków, Pátrací oddělení Fryštát
206. Pawlas Karol, strážník PSV, 6. IX. 1908 Dolní Bludovice, Komisařství Chorzów
207. Pawlus Mikołaj, przod. PP, 1900 Horní Lutyně, Stanice Brzeszcze
208. Pawłowski Franciszek, strážník PSV, 12. I. 1899, PSV na Záołzí
209. Piechocki Franciszek, nadstrážník PSV, 8. X. 1896 Warszawa, Stanice Pudlov
210. Pieczka Józef, vrchní strážmistr PSV, 11. VII. Kończyce Małe, Stanice Dolní Bludovice
211. Piekarz Walenty, nadstrážník PSV, 13. II. 1893 Świerczyniec, Celní úřad Petřvald
212. Pieter Alojzy, strážník PSV, 23. IX. 1912 Mosty u Jablunkova, Komisařství Katowice Załęże
213. Pietrucha Rudolf, strážník PSV, 14. IV. 1912 Bytom, Stanice Skřečoň
214. Pietrzak Władysław, strážník PSV, 1914, PSV na Záołzí

215. Pietrzyk Dominik, strážník PSV, 1909, Okresní velitelství Fryštát
216. Pietrzyk Mieczysław, strážník PSV, 12. II. 1915 Orlová, Komisařství Karviná
217. Piksa Rudolf, strážmistr PSV, 13. II. 1895 Szeroka, Komisařství Nový Bohumín
218. Pilich Józef, vrchní strážmistr PSV, 17. V. 1894 Pierściec, Pátrací oddělení Fryštát
219. Pindej Emil, strážník PSV, 3. VI. 1919 Darkov, Stanice Vendryně
220. Piszek Jan, civilní zřízenec PSV, 8. III. 1891, Jízdní oddíl Orlová
221. Podeszwa Antoni, strážník PSV, 1912 Mosty u Jablunkova, Stanice Gorzyce
222. Polok Antoni, nadstrážník PSV, 4. III. 1899, Stanice Darkov
223. Polok Karol, nadstrážník PSV, 13. V. 1913 Bielszowice, PSV na Zázolzi
224. Powała Franciszek, strážník PSV, 1912 Stržitež, Stanice Stržitež
225. Przybyła Józef, strážník PSV, 9. II. 1915 Stanislavice, Stanice Ogrodzona
226. Putniarz Józef, strážmistr PSV, 31. III. 1900, Stanice Darkov
227. Pytel Wiktor, nadstrážník PSV, 20. XII. 1894 Chybie, Stanice Jablunkov
228. Pytlik Emil, strážník PSV, 10. VI. 1917 Lazy, Velitelství záloh Katowice
229. Racki Piotr, strážník PSV, 24. VI. 1896 Siemianowice, Komisařství Karviná
230. Rajchert Lucjan, nadstrážník PSV, 25. XII. 1901 Częstochowa, Komisařství Těšín
231. Raszyk Robert, strážmistr PSV, 1. IX. 1895 Darkov, Komisařství Nový Bohumín
232. Reichenbach Antoni, strážník PSV, 1916 Mosty u Jablunkova, Komisařství Petřvald
233. Rozbrój Jan, strážmistr PSV, 25. XII. 1894 Horní Suchá, Velitelství záloh Fryštát
234. Rupała Antoni, nadstrážník PSV, 5. I. 1896, Komisařství Nový Bohumín
235. Rusek Erwin, strážník PSV, 27. IV. 1912 Petrovice, Stanice Doubrava
236. Russek Jan, nadstrážník PSV, 27. XII. 1899 Orlová, Jízdní oddíl Orlová
237. Rygiel Leon, strážník PSV, 12. XII. 1908 Karviná, Komisařství Petřvald
238. Ryś Ludwik, strážník PSV, 1912, Komisařství Karviná
239. Rzeka Franciszek, strážník PSV, 8. X. 1914 Lisowo, Stanice Darkov
240. Sagittarius Karol, strážník PSV, 13. XII. 1915 Lazy, Stanice Domaslavice
241. Samiec Karol, strážník PSV, 4. VI. 1908 Lyžbice, Komisařství Nový Bohumín
242. Santarius Józef, strážmistr PSV, 22. VIII. 1886 Dolní Datyně, Stanice Vojkovice
243. Santarius Karol, nadstrážník PSV, 3. VI. 1891 Dolní Datyně, Komisařství Třinec
244. Sauerman Antoni, strážník PSV, 30. XI. 1913 Brynów, Komisařství Fryštát
245. Sekta Alfons Jan, strážník PSV, 26. VI. 1911 Dąbrówka Mała, Pátrací oddělení Fryštát
246. Sikora Adam, strážník PSV, 17. I. 1916 Návsí, Komisařství Nový Bohumín
247. Sikora Alojzy, strážník PSV, 1911 Mosty u Jablunkova, Stanice Niedobczyce
248. Sikora Franciszek, strážník PSV, 1914, Komisařství Petřvald
249. Sikora Karol, vrchní strážmistr PSV, 20. II. 1899 Těšín, Okresní velitelství Těšín
250. Skałuba Władysław, nadstrážník PSV, 14. I. 1898 Witkowice, Komisařství Těšín
251. Skorupa Brunon, strážník PSV, 2. X. 1911 Kuźnia Raciborska, Stanice Skalité
252. Skowronek Erwin, strážník PSV, 1. IV. 1909 Nowe Hajduki, PSV na Zázolzi
253. Skórka Bronisław, strážník PSV, 10. X. 1897 Miednik, PSV okresu Fryštát
254. Skórkiewicz Karol, strážník PSV, 17. VIII. 1911 Goleiszów, Stanice Dolní Lomná

255. Skrzypczyk Kurt, 6 II 1914 Opole, Jízdní oddíl Orlová
256. Skupnik Franciszek, nadstrážník PSV, 1. IV. 1894 Horní Lutyně, Stanice Dziedzice
257. Skupnik Józef, strážník PSV, 9. IV. 1915 Věřňovice, Stanice Hnojník
258. Słupik Sylwester, strážník PSV, 10. XII. 1917 Dębnińsko, Stanice Louky
259. Smolik Alfred, strážník PSV, 1913, Komisařství Orlová
260. Smuż Alojzy, strážník PSV, 8. VII. 1913 Darkov, Velitelství záloh Fryštát
261. Sosnkowski Stanisław, nadstrážník PSV, 16 IV 1899 Wiązowna, PSV na Zálózi
262. Soszka Ludwik, strážník PSV, 16. VII. 1912 Bronów, Stanice Horní Suchá
263. Spień Adam, nadstrážník PSV, 22. XII. 1893 Smilovice, Stanice Bohumín Město
264. Sporysz Jan, strážník PSV, 19. I. 1914 Třinec-Podlesie, Velitelství záloh Fryštát
265. Sroka Ludwik, nadstrážník PSV, 18. VIII. 1895 Wachów, PSV okresu Fryštát
266. Stabiński Wilhelm, strážník PSV, 4. VII. 1913 Świerkianiec, Stanice Rychvald
267. Staniek Franciszek, strážmistr PSV, 22. IX. 1895 Szonychl, Stanice Záblatí
268. Staś Wiktor, strážmistr PSV, 24. IX. 1897 Świątoszówka, Komisařství Fryštát
269. Stefan Emil, strážník PSV, 12. X. 1912 Dolní Suchá, Komisařství Sosnowiec
270. Stefański Władysław, nadstrážník PSV, 22. III. 1902, Komisařství Orlová
271. Stemon Szczepan, strážmistr PSV, 21. XII. 1899 Petrovice, Stanice Wapienica
272. Strokosz Karol, strážník PSV, 13. I. 1915 Puńców, Stanice Piaśniki
273. Stryczek Paweł, strážník PSV, 25. II. 1912 Rydułtowy, Komisařství Fryštát
274. Stysiński Józef, strážník PSV, 20. II. 1900 Skrzydłów, Stanice Horní Těřlicko
275. Supik Karol, strážník PSV, 1. IX. 1911 Karpentná, Komisařství Łagiewniki
276. Swaczyna Wiktor, strážmistr PSV, 1. X. 1892 Karviná, Pátrací oddělení Fryštát
277. Swoboda Teodor, nadstrážník PSV, 8. VIII. 1901 Biertułtowy, PSV okresu Fryštát
278. Szafarczyk Alojzy Leon, vrchní strážmistr PSV, 11. IV. 1896 Ráj, Komisařství Orlová
279. Szajer Antoni, strážník PSV, 13. III. 1905, Komisařství Petřvald
280. Szarzec Karol, strážník PSV, 17. V. 1914 Prostřední Suchá, Stanice Mikołów
281. Szatan Mieczysław, strážník PSV, 22. VII. 1913 Golczowice, Jízdní oddíl Těřín
282. Szczepański Józef, strážmistr PSV, 23. III. 1899, Pátrací oddělení Těřín
283. Szczęsny Franciszek, strážník PSV, 18. IV. 1896 Turzany, Stanice Mosty u Jablunkova
284. Szczuka Adolf, strážník PSV, 3. V. 1911 Konská, Komisařství Petřvald
285. Szczybrocha Józef, nadstrážník PSV, 20. VII. 1894 Czechowice, Komisařství Těřín
286. Szewczyk Michał, nadstrážník PSV, 5. VIII. 1900 Łódź, Stanice Šumbark
287. Szołtysek Henryk, strážník PSV, 4. VII. 1913 Przyszowice, Stanice Dolní Suchá
288. Szombara Józef, strážník PSV, 17. XII. 1906 Wyry, Stanice Rychvald
289. Szotkowski Antoni, strážník PSV, 28. XI. 1914 Mosty u Jablunkova, Komisařství Szopienice
290. Szparaga Tadeusz, nadstrážník PSV, 29. V. 1899 Włocławek, Komisařství Petřvald
291. Sztetik Jan, strážník PSV, 28. VII. 1912 Bystřice, Stanice Vendryně
292. Sztetik Paweł, strážník PSV, 1. XII. 1910 Bystřice, Komisařství Chorzów
293. Szwajca Jan, strážník PSV, 14. I. 1901 Gilowice, PSV na Zálózi
294. Szweda Gerhard, strážník PSV, 3. II. 1915 Orzegów, Stanice Rychvald

295. Szweda Roman, nadstrážník PSV, 21. II. 1897, Komisařství Nový Bohumín
296. Szymaniak Marcin, nadstrážník PSV, 17. X. 1897 Witoldzin, Komisařství Těšín
297. Szymiczek Wincenty, strážmistr PSV, 30. III. 1900 Wanne, Komisařství Karviná
298. Szymik Karol, strážmistr PSV, 3. IV. 1899 Orlová-Lazy, Stanice Pudlov
299. Szymkowiak Michał, nadstrážník PSV, 25. IX. 1895 Zaparcin, Komisařství Nový Bohumín
300. Szymura Wincenty, vrchní strážmistr PSV, 28. IV. 1895 Rowień, Komisařství Katowice
301. Szyпка Emil, strážník PSV, 18. VII. 1913 Dolní Bludovice, Stanice Nový Bohumín
302. Szypkowski Konstanty, nadstrážník PSV, 28. II. 1899 Warszawa, Komisařství Nový Bohumín
303. Ślusarczyk Jan, strážmistr PSV, 13. III. 1885 Kozy, PSV okresu Fryštát
304. Śniegoń Karol, vrchní strážmistr PSV, 17. X. 1895 Těšín, PSV okresu Rybik
305. Świdliński Franciszek, nadstrážník PSV, 3. I. 1899 Ligota Czamborowa, PSV okresu Fryštát
306. Tajer Stanisław, nadstrážník PSV, 20. IX. 1889 Sączów, Stanice Oldřichovice
307. Tatoj Adolf, strážník PSV, 10. XII. 1913 Ligota Pszczyńska, Komisařství Orlová
308. Tkocz Wiktor, nadstrážník PSV, 23. II. 1899 Ruda, Stanice Petrovice
309. Toman Józef, nadstrážník PSV, 27. V. 1895 Dolní Datyně, Stanice Dolní Lutyně
310. Trojak Jan, strážník PSV, 19. VI. 1911 Lazy, Stanice Doubrava
311. Trombik Alojzy, strážník PSV, 19. IX. 1910 Třinec, Velitelství záloh Katowice
312. Troszka Alojzy, nadstrážník PSV, 21. VI. 1886 Horní Suchá, Stanice Chorzów-Maciejkowice
313. Turoń Paweł, nadstrážník PSV, 11. VII. 1893 Vendryně, Pátrací oddělení Fryštát
314. Tytko Jan, strážník PSV, 12. VII. 1913 Pszów, Komisařství Petřvald
315. Walczybok Franciszek, strážník PSV, 3. XI. 1898 Godziętowy, Komisařství Orlová
316. Walerus Aleksander, nadstrážník PSV, 10. II. 1898 Katowice, Komisařství Nový Bohumín
317. Walke Wilhelm Faustyn, nadstrážník PSV, 15. II. 1913 Gliwice, Stanice Horní Lutyně
318. Walkowiak Ignacy, strážník PSV, 25. VII. 1898 Lubiatów, Stanice Lazy
319. Wałaszek Wojciech, nadstrážník PSV, 14. IX. 1893 Pawężów, Stanice Skalité
320. Wantulok Ludwik, strážník PSV, 8. VII. 1913 Ustroń, Komisařství Petřvald
321. Waszek Władysław, strážník PSV, 1. IX. 1911 Horní Těrlicko, Komisařství Nový Bohumín
322. Wawrzyk Florian Antoni, strážník PSV, 28. IV. 1915 Ustroń, Komisařství Petřvald
323. Wawrzyńczok Tomasz, strážník PSV, 16. XII. 1914 Dąbrówka Wlk., Komisařství Petřvald
324. Welchowski Karol, strážník PSV, 29. I. 1910 Střítež, Komisařství Szopienice
325. Węglorz Ferdynand, strážník PSV, 20. V. 1899 Zebrzydowice, Stanice Hnojník
326. Węglorz Karol, strážník PSV, 22. XII. 1901 Karviná, Okresní velitelství Fryštát
327. Węglorz Rudolf, strážník PSV, 8. II. 1916 Kanská, Komisařství Nowa Wieś
328. Wieczorek Emanuel, vrchní strážmistr PSV, 19. I. 1895 Baborów, Stanice Rychvald
329. Wieczorek Eryk, strážník PSV, 15. X. 1912 Godula, Komisařství Karviná
330. Wieczorek Jan, strážník PSV, 13. V. 1897 Wieniec, Komisařství Nový Bohumín
331. Wilk Franciszek, strážník PSV, 2. IX. 1904 Kochłowice, Komisařství Třinec
332. Witoszek Rudolf, vrchní strážmistr PSV, 5. II. 1901 Karviná, Komisařství Nový Bohumín
333. Wojciechowski Rájmund, strážník PSV, 27. VII. 1913 Bytom, Stanice Petrovice
334. Wojnar Karol, nadstrážník PSV, 17. X. 1900 Hradiště, Komisařství Fryštát

335. Wojnar Karol, strážník PSV, 24. XII. 1915 Konská, Komisařství Karviná
336. Woska Paweł, nadstrážník PSV, 29. VI. 199 Horní Lutyně, Okresní velitelství Fryštát
337. Wozab Maksymilian, nadstrážník PSV, 13. X. 1895, Stanice Bohumín Město
338. Woźniak Jan, nadstrážník PSV, 30. XI. 1900, Stanice Mosty u Jablunkova
339. Wójcik Jan, komisař PSV, 16. VIII. 1896 Chlewczany, Okresní velitelství Fryštát
340. Wroniecki Leon, strážník PSV, 12. II. 1901 Zazamcze, Komisařství Třinec
341. Zaprzalski Edward, komisař Pohraniční stráže, 12. X. 1895 Kamieńsk, Velitelství obvodu
Pohraniční stráže Těšín
342. Zawadzki Bolesław, vrchní strážmistr PSV, 28. VIII. 1898 Rakowice, PSV na Záołzí
343. Zborowski Antoni, strážník PSV, 3. VII. 1891, PSV okresu Fryštát
344. Zieliński Antoni, strážník PSV, 4. VI. 1898 Kaczkówka, Jízdní oddíl Orlová
345. Ziemliński Tadeusz, nadstrážník PSV, 2. I. 1891, PSV okresu Fryštát
346. Ziętek Jan, nadstrážník PSV, 16. XII. 1888 Karpentna, Stanice Karviná-Ráj
347. Zimończyk Józef, nadstrážník PSV, 13. V. 1896 Niedobczyce, PSV na Záołzí
348. Żórawik Ewald, strážník PSV, 1908, Komisařství Nový Bohumín

Nepotvrzené oběti

1. Bajger N., důstojník v záloze, Horní Suchá, tiskař v Horní Suché
2. Banzel Karol, major, 1892 Ropice, vojenský evangelický kaplan
3. Baron Franciszek, příslušník PSVP, 1890 Dolní Těrlicko, Stanice Vendryně
4. Bączek Józef, strážmistr PSV, 31. VII. 1900 Horní Suchá, Pátrací oddělení Těšín
5. Blacha Józef, poručík v záloze, 1908 Ráj, učitel v Katovicích a Varšavě
6. Borkowski Adam, podporučík v záloze, učitel gymnázia v Těšíně
7. Budnik Rudolf, důstojník v záloze, 4. IV. 1884 Rychvald, učitel v Českém Těšíně, deportován ze
Lvova
8. Burawa Jan, příslušník PSV, 1901 Bystřice
9. Cimała Wilhelm, příslušník PSV, 22. V. 1898 Prostřední Suchá, Stanice Dolní Suchá
10. Czadankiewicz Jan, poručík v záloze, 1906 Jablunkov
11. Czech Bronisław, 1908 Szopienice, poštovní úředník v Orlové, evakoval s PSV
12. Etrych Franciszek, podporučík v záloze, 1. VI. 1908, magistr filozofie, učitel gymnázia v
Krzemieńci, 4. pluk podhalanských střelců Těšín
13. Fierla Jan Brunon, 24. VI. 1906 Orlová, vystudoval teologii, bydlel v Horní Lutyni, viděn ve Lvově
14. Folwarczny Jan, 1915 Lazy, důlní úředník
15. Frączek Eugeniusz, důstojník v záloze, 1906 Poruba, učitel a školní inspektor v Těšíně
16. Gabzdyl Teofil, důstojník v záloze, 22. II. 1892 Kończyce Wielkie, učitel v Českém Těšíně
17. Hanus Karol, důstojník v záloze, 21. I. 1909 Kaczyce, učitel v Ráji, na pamětní desce uveden jako
oběť Katyně

18. Hess Alfons, poručík v záloze, 18. VI. 1898 Międzyzwieć k. Bielska, strážmistr Pohraniční stráže v Istebné, 4. pluk podhalanských střelců Těšín, uveden na ukrajinské listině obětí
19. Iwan Alfons, poručík v záloze, 1904 Karviná, elektrotechnik v Horní Suché
20. Jarosz Józef, kapitán v záloze, 13. XII. 1890, bydlel v Karviné, uveden na staré listině obětí Katyně
21. Jarząbkowski Stefan, strážník Státní policie, 8. IX. 1897, Czeski Glinsk (o. Zdołbunowo), psal z tábora Jekaterinka r. 1941, rodina v Ostravě
22. Jurczek Józef, kapitán v záloze, 29. III. 1901 Lazy, učitel v Sosnowě (o. Augustów)
23. Kiedroń Gustaw, důstojník v záloze, 8. X. 1914 Nebory, učitel v Tyře, psal ze zajetí z Vilniusu a Tallinu v únoru 1940
24. Kikal Franciszek, podplukovník ve výslužbě, 1899 Brno, Čech ze Lvova, uveden na ukrajinské listině obětí
25. Kołoczek Alojzy, strážmistr PSV, 5. VI. 1897 Ligota k. Bielska, Stanice Západní Těšín
26. Kołodziejczyk Stanisław Marian, podporučík v záloze, PhDr., 3. IX. 1907 Těšín, matematik, na Hlavní zemědělské škole ve Varšavě
27. Korbut Rudolf, důstojník Státní policie, 12. VIII. 1892 Ostrava, vedoucí Komisařství v Pińsku, zatčen 29. IX. 1939, deportován 6. I. 1940
28. Kubisz Stanisław, důstojník v záloze, PhDr., 18. V. 1898 Chotěbuz, gymnazijní učitel a úředník vojvodství v Katovicích, údajně deportován ze Lvova do Karelíe
29. Kula Franciszek, strážník PSV, 11. XI. 1911 Łąki Dolne (u Krakova), Stanice Oldřichovice
30. Kulig Wiktor, příslušník PSV, 18. VII. 1908 Darkov
31. Lewkowicz Antoni, příslušník PSV, 1. XII. 1915 Gródek Jagielloński, Stanice Jablunkov, deportován s rodiči v r. 1940, uveden na ukrajinské listině obětí
32. Łabaj Franciszek, strážník PSV, 1910 Bystřice, Stanice Bohumín Město
33. Machej Jan, důstojník v záloze, 19. III. 1882 Rychvald, úředník Dolu Poruba
34. Macura Rudolf, strážník PSV, 22 XII 1896, Stanice Západní Těšín
35. Małek Jan, strážník PSV, 23. VI. 1913 Makoszowy, Komisařství Fryštát, uveden v soupisu zajatců tábora Grjazovec
36. Mazurek Józef, inspektor Státní policie, 3. VII. 1895 Rychvald, Komisařství Bielsko, uveden na ukrajinské listině obětí
37. Motłoch Jarosław, 26. VIII. 1924 Rychvald, student, viděn u Vilniusu
38. Obracaj Rudolf, 14. IV. 1903 Dolní Líštná, řezník, viděn ve Lvově
39. Oczkowski Ludwik, 28. III. 1904 Karviná, obecní úředník v Karviné, viděn ve Lvově
40. Orzechowski Tadeusz, poručík v záloze, 9. IX. 1908, učitel obecné školy v Porubě
41. Ostruszka Józef, důstojník v záloze, JUDr., 15. IX. 1887 Oldřichovice, předseda soudu v Białystoku, údajně vězněn v Archangelsku
42. Pasz Tadeusz, 14 VI 1923 Łazy, student, viděn ve Lvově
43. Piszczek Józef Rudolf, 18. X. 1902 Karviná, důlní v Karviné, viděn ve Lvově
44. Raszka Jan, podporučík v záloze, 8. V. 1911 Oldřichovice, učitel v Lyžbicích
45. Rosa Józef, vrchní strážmistr PSV, 1899 Popielów, Stanice Hnojník, uveden na ukrajinské listině obětí

46. Skatuła Władysław, příslušník PSV, 1900 Těšín, Komisařství Těšín
47. Skop Karol, příslušník Pohraniční stráže, 27. V. 1900 Zielona, sloužil na Zálzí
48. Sołtysik Stanisław Józef, podporučík v záloze, MVDr., 8. V. 1907, veterinární lékař v Rychvaldu
49. Stonawski Józef, vrchní strážmistr PSV, nar. v Karviné, Stanice Mosty u Českého Těšína
50. Strokosz Józef, 13. III. 1911 Konská, velitel skpuiny civilní obrany v Konské, zahynul údajně při evakuaci věznice ve Lvově v červnu 1941
51. Szalbot Jan, důstojník v záloze, 17. VI. 1889 Ustroń, učitel ve Smilovicích
52. Śniegoń Alojzy, důstojník v záloze, 1895 Karviná, příjmení bez jména figuruje na soupisu zajatců Starobělska
53. Woźnica Brunon, důstojník v záloze, 5. X. 1917 Karviná-Ráj, viděn na Ukrajině
54. Zawadzki Stanisław, příslušník PSV, 1916 Mosty u Jablunkova
55. Zawadzki Zygmunt, příslušník PSV, 1913 u Varšavy, Stanice Mosty u Jablunkova

Pramen: Databáze obětí katyňského zločinu, vzniklá při řešení projektu GA ČR č. 409/04/0779, uložená ve Slezském zemském muzeu v Opavě